PJJ .D877
Kobez al Jad : proben lexikalischen,
Princeton Theological Seminary–Speer Library
1 1012 00221 0559

I Heft.

קובץ על יד

מעין לשון הקודש

מאתי יה״ד ליב דוקס

Kobez al Jad.

Proben

lexikalischen, synonymischen und grammatischen Inhalts.

aus

verschiedenen Handschriften gesammelt, erläutert

und herausgegeben

von

Leopold Dukes.

Erstes Heft.

Eßlingen am Neckar.
Gedruckt in der L. Harburgerschen Buchdruckerei.
1846.

קובץ על יד

כולל העתקות מספרים יקרים כ״י אשר לא ראו אור
שמש עד עתה ׃

אספתי והוצאתי אתהן

עם הערות וציונים

אני יהודה המכונה

ליב דוקעס
איש פרעסבורג ׃

מחברת ראשונה׃

עססלינגען ת״ר״ו לפ״ק׃
בבית המדפיס ליב הארבורגער׃

אל הקורא

אמר יהודה המכונה ליב דוקעס איש פרעסבורג׃

הספר הזה, אשר ממנו אעריך כעת העתקות מעטות לפני הקורא, יקר במציאות מאד ולא אחד מרושמי הספרים הן מחכמי ישראל הן מחכמי הגויים הזכירו הספר הזה על לשונם׃ הספר הזה נמצא באוצר ספרי המלך בעיר מינכען (Nro. 50) כולל ש״ן דפים פאָליָא ונכתב בשנת ש״ב על נייר׃ והוא אחד ואין שני בכל ארצות איירופא׃

והנה יען במחברתי אשר יעדתי לחבר בלשון אשכנז על כל החכמים אשר היו הן בארצות ספרד והן באשכנז וצרפת ובמדינות אחרות, חוברי חברים מחוכמים בעניני הלשון ופירושי ת״נך אדבר גם על מחבר הספר הזה ואעריך מעשה אצבעותיו מערכה מול מערכה עם ספרי השרשים מבעל הפרחון ור״דק, לכן אדבר פה רק דברים מעטים על המחבר הזה ועל ספרו׃

המחבר הזה חבר שני ספרים׃ הראשון נקרא שכל טוב והוא פירוש על התורה 1); והשני, ספר אבן בוחן והוא

1) עיין מה שכתב החכם ש״דל ני׳ בכרם חמד חלק ז׳ דף ס״ט, והחכם צונץ בספרו (דף ע״א) המכונה

אוצר שרשי להי״ק׃ והספר הראשון יזכיר המחבר עצמו בספרו השני2)׃ כפי הנראה היה צרפת ארץ מולדת החכם הזה; זמן חבור ספרו השני היה בשנת תת״קג׃ 3)

---

2) עיין שם ערך הבל׃ חלם׃ כתם׃ נפל׃ ערג׃ צעף׃ קטב׃ בערך נר יזכיר המעתיק פירוש מספר שכל טוב׃ גם אעיר פה הקורא כי המאמר ממנחם בן סרוק על פסוק פן תקדש המלאה (דברים כ״ב ט׳) אשר הפיץ החכם ש״דל בכרם חמד חלק ה׳ דף מ״ט נמצא בספר אבן בוחן בשנויים מעטים אכן לא במנחם בן סרוק כ״י ליידען וכ״י וויען׃ והסכרת ושמע ג״כ דברי החכם ש״דל אשר ערך אלי במכתבו מן ח׳ כסליו תר״ו וז״ל „והנני מודיעך כי פירוש מנחם על פן תקדש המלאה הוא וודאי ר׳ מנחם בן סרוק הספרדי במחברתו (כאשר העיד הראב״ע) והוא נמצא במחברת בן סרוק כ״י על קלף אשר קניתי בכד שקל כסף הוא משנת תת״נא (1091) אבל הפירוש הזה איננו לא בשרש קדש ולא בשורש מלא אך הוא אחר תשלום אות הטית קודם תחלת אות היוד׃ עכ״ל„

3) ואציג לפניך חתימת המחבר בספר הזה׃

„ואני קטן הקטנים מנחם בר שלמה יש״יע״ם לא „לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבי זולתי לכבוד בוראי כי „ראיתי בני עמי הולכים ודלים מפני עול הגויים ואינן יכולים „לעסוק במקרא תמיד לכן עשיתי את הדבר הזה במתכוין „להורות את בניו לעבודת אדוניהם אולי ידעון איך ישרתוהו „אולי ימצאו חן בעיניו ככה כוונתי להשכיל את בני הקטנים „ידידיה ושאלתיאל ויצחק החוט המשולש ברוכי ד׳

והנה ההעתקות האלה יצאו ראשונה לפני הראורת ספרי לאור שמש, אנכי שלחתי אתהן בתוך מחנה העברים להורות הדרך לספרי׃ תחת מסבורת מתהפכורת קצררתי המחברררת הזארת, אכן במשך ימים לא כבירים אספח מחבררת שניה אל המחברת הזאת, ושמה ימצא הקורא המשך ההעתקות מספר הזה עם מאמרים מספר חותם תכנית לר׳ אברהם בדרשי ז״ל ואולי יקרה ד׳ לקראתי איזה העתקות מספר שרשרות כסף לר׳ יוסף בן כספי׃

והנה בטרם אכלה לדבר אגלה אוזן הקורא כי שם אבן בוחן ישאו עוד ארבע ספרים על מצחם הלא המה

1) אבן בוחן׃ מר׳ עמנואל בן שלמה בעל „המחברות״׃ הספר הזה לא נזכר ג״כ מבעל שפתי ישנים׃ והספר הזה גם כן יקר במציאות מאוד ולא נמצא רק באוצרות ספרי דע ראססי .Nr. 396 ובעקד ספרי עיר מינכען .Nr 53 הספר הזה היה

„איך ישימו שכל ויבינו במקרא ועסקתי במלאכה זו חמשה „חדשים שלמים ושלמה ועלתה בידי שלמה ומסויימת בשני „בשבת בשלושה ועשרים יום לחדש טבת בשנת ארבעת „אלפים ותשע מאות ושלוש לבריאת [עולם] בתחלת „מחזור ר״נט האלהים יזכני לראורת פניו בישועתו חזק „ונתהזק אמן —

ואעיר פה הקורא כי בעל אהל מועד יזכיר איזה פעמים ר׳ מנחם בן שלמה אכן לא הוא מחבר הספר הזה (כאשר דמה בנפשו החכם צונץ בספרו דף ק״ח)׃ רק הוא הרב המאירי אשר שמו ג״כ ר׳ מנחם בן שלמה׃

בידי והעתקתי ליכמה דברים ממנו 4)׃ וגם מספר הזה אתן במקום אחר העתקות לפני חקורא ׃

מדי דברי מהחכם הזה אזכיר גם כן ספריו אשר חבר ואשר באו אלינו ׃

א) פירוש על משלי נדפס במקראות גדולות דפוס אמסטערדאס ובעל עומר השכחה יזכיר אותו כמעט בכל פסוק ופסוק׃ וכ״י יפה מזה הפירוש נמצא בבית הקצין המשכיל ר׳ בנימין נידערהאפהים נ״י יושב עיר פ״פ על נהר מאין ׃

ב) משיב נפש על עניני התשובה נמצא בכ״י בבית עקד הספרים ברומי רבתי (Cod Urbinates Nr. 29) ובסוף הספר נכתב שם „נשלם זה הספר היום יום ד׳ ג׳ מרחשון ע״ז לפרט במגדל פרפנין״ המחבר עצמו יזכיר הספר הזה בפירושו למשלי י״ט ד׳ ׃

ג) קרית ספר עיין בהקדמתי למאמר קונטרס המסורת ׃

ד׳) פירושים למסכתות רבות ׃

ה) פסקי הלכות על כל הש״ס ׃ בעל שם הגדולים ראה אותם ׃ עיין שם חלק א׳ אות מ׳ סימן ל׳ ׃

על פי דברינו פה יתקן הקורא דברי החכם וואלף Bibliotheca hebraica חלק א דף תש״עז ׃ כי החכם הזה יזכיר ר׳ מנחם ב׳ פעמים כי דמה בנפשו כי ר׳ מנחם המאירי ור׳ מנחם בן שלמה ב׳ אנשים הם ׃ וזה אינו ׃

4) אמרתי בנפשי כי איזה טורים מהקדמת הספר הזה ילכו להגיע הקורא וז״ל המחבר ׃

— הספר הזה בכללו כוונתו הראשונה לבאר ולגלות בו תעלומות הלשון ומוצאיו ומובאיו ולזכור דברים באו בספרי הנבואה יראו בעינינו היום זרים וזרותם על־

2) אבן בוחן · מר׳ קלונימוס והוא ספר נכבד במליצה סובב הולך על דרך תוכחה ומוסר כמו בחינת עולם לר׳ ידעיה בדרשי׳ דברי המחבר הזה נעימים ויקרים 5)

פנים יתבאר ענינים לפנים בעזרת העוזר וכל זה למעוט הבנתינו בחוק הלשון לסבורת ידועות ואם הם ישרים ונכוחים לפני כל יודעי דת והלשון וחוקותיו אמנם אנחנו בסבת היותינו רחוקים מאנשי הנבואה רחוק גדול ואנחנו ובנינו חצי מדבר נכרית והצי מדבר עברית· יש ענינים באו בספרי הנבואה יראו בענינים היום חסרים מהם; חסרי אותיות ומהם חסרי תיבות ומהם חסרי ענינים·ובזה הענין בעצמו באים בענינים בספרי הנבואה יראו בעינינו יתרים מהם ענינים יבואו תמורת ענינים אחרים ופעולות באו תמורוה פעולות ויש ענינים אחרים יראה בהם מן ההפוך וזולת היושר בלשון וכל זה לקוצר הבנתינו בלשון העברי ולכן כוונת הספר הזה בכללו לבחון דרך כל אחד מהם ולקבץ הענינים איש איש למינהו ולאסוף אותם אלומות אל אלומות ערמות ולהודיע תעלומותיהם כיד השם הטובה עלינו ולכן קראנו בשם הספר הזה אב בוחן כי בחון נתתי לכל החסרים ויתרים והתמורות ונר חופש כל החדרים והנה אנחנו מאלמים אלומים מתוך שדי החכמה אשר זרעו לצדקה ואנחנו לפי חסד נקצור וארת ענבי נזיריהם נבצור : עכ״ל ·

5) ראיתי להעתיק לך קורא יקיר! איזה טורים מהקדמת המעתיק ספר הפלת הפלה לאבוחמיד, והוא קלונימוס בן דוד בן טודרס הנמצא באוצרת ספרי עיר - ליידען (Nr 18) וזה לשונו ·

3) אבן בוחן׳ מרי שם טוב שפרוט כולל וויכוחים איזה טורים מהקדמת הספר הזה הפיצותי במחברת עתית אריענט׃

4) אבן בוהן׃ מרי מתתיה נזכר בתשובת רי״בש סימן רע״א עיין שפתי ישנים׳ לא ידעתי אם המצא ימצא הספר הזה עוד בגנזי הספרים׃

ועתה קורא יקיר קח העתקותי בנפש חפיצה ושים עינך עליהן׃

טיבינגען בחדש טבת שנת בהגיע ת״ו״ר לפ״ק׃

— — — וכבר היה עם לבבי אני המלקט בשביל החכמה אחרי קצרי האמת אלומים בתוך שדיהם מאלם בגלל הסבות הנזכרות זה שמי לעולם, אך מזה חדלתן חדול פן יתלה סורחני באילן גדול הוא החכם ר׳ יצחק דנחנה אשר על פנינו חנה ושמעתי שהעתיק זה הספר זה ימים וילך אל ארץ לגלות במקום תורה ולישב בין החכמים׃ או אולי בנשיא אלהים אשר שמי כשמו אשר ברכנו בטוב טעמו ה בקי בלשו הנגרי הצח מאד כלשון עברי וילמד ספר ולשון כשדי, יוני, וגיפטי, עד שהתחיל להעתיק זה הספר אל לשון לטין והאיר עיני חכמי פרובינצו בהעתקותיו הברורות ויתן להם מבחר משנה ואלף אשר הם כמו שאמר שלמה ע״ה ובזה הלשון אמר גלינוס אדם אחד מאלף׃ עכ״ל׃

העתקות

מאוצר לשון הקדש הנקרא

אבן בחן

מהחכם ר׳ מנחם בן שלמה ז״ל :

A. העתקות מספר אבן בוחן לר׳ מנחם בן שלמה׃

אור. (אופן א׳) מתחבר ליסוד מלת האורה כאומר מאיר עיני שניהם (משלי כ״ט א׳) וגו׳ ועל מאורת צפעוני (ישעית י״א ח׳) וגו יאר ד׳ פניו אליך (במדבר ו׳ כ״ח) אמנם בקרוא האור ממש אין ראוי ליסד מלתו בלי ו׳ כאומר יהי אור (בראשית א׳ג׳) אור זרוע לצדיק (תהלים צ״ז י״א) והיה אור הלבנה כאור החמה וגו ופשר הענין שמ״ג על אור ימי בראשית (1 ובלשון הזה נפשר וכאור הבקר יזרח שמש (ש״ב כ״ג ד׳) כה אמר וכאור בקר הראשון אשר למעשה בראשית כן יזרח שמש לעתיד ובקרבם לא יהיה בו עבות ענניםם ובהצטרכם למטר מתוך נגה וממטר היורד מתוך קדחי זהרי שמש יגדל הדשא מארץ׃ כמו אור הבקר׃ יעשות (מיכה ב׳ א׳) לחטאתם האמורה למעלה. הבקר אור (בראשית מ״ד ג׳) כלומר האיר הבקר: אור (אופן ב׳) וכאשר לא תתיסד מלת אור האורה בלי ויו ויתיסדו פעליה בלי ו׳ כן מלת אור האש לא תתיסד בלי ו׳ ותתיסדנה מלת פעליה בלי ו׳ כי מלת אור לו בציון (ישעיה לא׳ ט׳) וריעיה מן יסוד המשלש ופעליח מתיסדת בלי ו׳ והן מיסוד המשנה כאומר נשים באות מאירות אותה (ישעיה כ״ז י״א) (2 כה אמר החוזה כי עיר שומרון הבצורה תשב בדד

---

1) Diese Erklärung lehnt sich an eine talmudische Stelle. Vrgl. Raschi zu B. M. I. 1. 4.

2) Vrgl. Sefath jether des Ibn Esra Nr. 4.

תהי נוה רועים משולח ונעזב כמדבר אשר הוא הפקר שם ירעה מלך קטן הנשוה לעגל ושם ירבץ עד כלותו יושביה אשר הם לה כסעיפים לסדן השקמה בעת יבוש קציר שומרון הן הסעיפים אשר נכרתו אז תשברנה על ידי דריסת רגל. נשים באות וטוענות עצמן מהן מפני קלותן ומאירות אותן כלומר באות ושורפות אותן, כל כך למה כי לא עם בינות הוא . וכן מי בכם ויסגר דלתים ולא תאירו מזבחי (מלאכי א׳ י׳) לא תהי המלה מדוברת על אופן אור ונרות כי אין דרך הנרות להאיר על המזבח זולתי כי כה אמר מי גם בכם אפילו הלויים ויסגור דלתי ביתי ולא חבעירו אור על המזבח חנם בלי רצון כי אין לי חפץ בכם 3): אר (אופן ב׳) ותיסדנה אר לכנוי לקוט הפירות כאומר אריתי מורי (שה״ש ה׳ א׳) כלומר לקטתים יחדיו. וארוה כל עוברי דרך (תהלים פ׳ י״ג) כה אמר דוד בן ישי עלי גפן הנסעת בהיות לו ריב עם מדת המשפט כאשר פעלת בה עמה כל החסדים איך נתעברת בה כל כך ולמה פרצת גדריה ויבאו כל עוברי דרך ויטו שם וארו את פריה . והפועל נקרא אורה כדברי רבותינו ז״ל כמלא אורה וסלו (ב״ב פ״ב ע״ב 4) : אר (אופן ד׳) ותיסב אר למלת כנוי קללה כאומר מקללך אאור (בראשית י״ב ג׳) וגו׳ ארה לי את העם (במדבר כ״ב ו׳) וגו׳ ובעל הפועל נקרא ארור והפעלה נקרא מארה, במארה אתם נארים (מלאכי ג׳ ט׳) ואריתי את ברכותיכם (מלאכי ב׳ ב׳) וגו׳ סילון ממאיר (יחזקאל כ״ח, כ״ד) כלומר סלון שהוא מין קוץ שמביא מארה בגוף. צרעת ממארת (ויקרא י״ד, נ״א)׳ את המארה (מלאכי ב׳ ב׳) : אר (אופן ה׳) ותיסבנה אר

---

3) Die ganze Stelle ist nach Donasch ben Librat gegeben.

4) Saadja Gaon 90 Wörter Nr. 59.

ליסוד מלת שנוי הענין אשר לאורה כאומר ויאר את הלילה (שמות י״ד כ׳) כלומר ויהי הענן ויחשך את הלילה כלה ולא נראה בה אור כוכבים ולבנה ובמועדה לבעבור לא יקרב מצרים אל ישראל כל הלילה׃ 1) אור בעדני (תהלים קל״ט יא) כלומר לילה מחשיך בעדני בשבילי כי כה אמר אם אשכנה באחרית ים על בטחון נחיית ידך ואחיזת ימינך אז נחמתי על זאת ואמר אך חשך אשר באחרית היום יהי נשף אפל לי 2). וכן אף ברי יטריח אב (איוב ל״ג י״א) הוא ענין חושך וזה מן המקראות הנכונים לבנות ולסתור׳ לטעות ולעקור, לכונן ולהשחית. ומדעתי כי זה עקר ראש משנת פסחים אור לארבעה עשר בודקין את התמץ (פסחים א׳ א׳) 3): אר (אופן ו׳) ענין מטר כמו על כפים כסה אור (איוב ל״ו ל״ב) כלומר על חמס הרע כפים כסה אור ועוצר המטר ויצא עליה להוריד וביעתה על ידי מפגיע בו 4) ׃ כי טל אורות טלך (ישעיה כ״ו י״ט). כחום צח עלי אור (ישעיה י״ח ד׳) וכה פשר, כה אמר אלי אשקיט כבוד שכינתי על עמי ואביטה במכון מקדשי להיות אויר, להם למרפא צדקה כחום היום אשר הוא מרפא צדקה בהיות עצם השמים טהור וצח עלי המטר היורד בלילי הרביעיות וחם השמש ביום ויועיל לדשאים ולצמחים וכעב טל אשר יהיה כחם ימי הקציר וירויח מן השרב: „זה אר היה מוגה בחוץ ולא היה בספר״ 5) אר ללקט אורות (מ״ב ד׳ ל״ט) כחום צח עלי אור (ישעיה י״ח ד׳) ממיני בשמים הם׃

---

1) Iben Esra erwähnt diese Erklärung im Namen des R. Jona.

2) Eben so Raschi z. d. St. und Parchon im Art. אור.

3) Vergleiche die talmudische Discussion daselbst. Auch Kerituth 1, 6. אור ליום שמונים. Dieses Wort fehlt bei Burtorf.

4) Vrgl. Zion II S. 102, wo diese Erklärung im Namen des R. Joseph Kara angeführt ist.

5) Worte des alten Copisten.

אחד: מתייסדות לכנוי ראש המניין, ולמיוחד כאומר ד׳ אלהינו ד׳ אחד (דברים ו׳ ד׳) אמנם כי כן יחודו מיוחד מכל יחיד כי אין לו שנוי ולא דמיון וערך ושווי ומשול יתרומם שמו ׃ ויהי בקר יום אחד (בראשית א׳ ה׳) לא נאמר יום ראשון כיתר המנינים כי אם יום אחד עבור כי לא היה יום לפניו ׃ אחד היה אברהם ויירש את הארץ (יחזקאל ל״ו כ״ד) קל וחומר אנו ובים לנו נתנה הארץ למורשה: ולא אחד ושאר רוח לו ומה האחד מבקש זרע אלהים (מלאכי ב׳ ט״ו) כה פשר הענין בהזהיר מלאכי את בני ברית מנכרית אמר וזאת שנית תעשו כי הראשונה עשיתם בימי משה כי בכיתם על העריות אשר אסר הבורא ועתה תכסו את מזבח ד׳ דמעה, השיבו לו ולא הבורא עשה כל הגויים ואיך אסרנו לבא בהם וכי שאר הגויים רוח והבל לפניו? השיבם מלאכי ומה מבקש הבורא מכם זולתי שיהא זרע הקדש וטהור לפניו כאומר אני אמרתי אלהים אתם (תהלים פ״ב ו׳) ׃ אחד העם (בראשית כ״ו י׳) מיוחד שבעם: כל אחד הסמוך כלו פתח והנכרת האלף בסגול והחית קמוצה: ולא אחד בהם (תהלים קל״ט ט״ו) ונקרא לו1) וכה פשר הפסוק, וגולמי הוא וקמת גשמי נראה לפניך טרם הולדי ולא אנוכי בלבד כי כל היצורים כלם על ספר זכרונות אשר לפניך יכתבו מאז כלם נראה בגולמיהם לפניך טרם הולדם כי נפשות כל האדם מאז עומדות לפניך ונראות לפניך הן וגולמיהן, איך יתחברו ימים יוצרו במנין חרוץ לכל אחד מהם ולו אחד בהם הוא היום שימות ותעל נשמתו אל האלהים אשר נתנה לקבל משפטו כראוי לו2)׃

---

1) Vrgl. unsere literaturhistorische Mittheilungen, S. 83, Note 2.

2) Eben so Menachem ben Seruk in seinem Lexikon Art. אחד und Raschi zu dieser Stelle.

אחלי : לא נסתיימה לי אם שלשתן בלבד נ״ס ו׳ד למלת אחלי יכונו דרכי (תהלים קי״ט ה׳) אחלי אדוני לפני הנביא (מ״ב ה׳ ז׳) או אם היוד מן היסוד ופשרם לשון חפץ ואווי : אחלי יכונו דרכי (תהלים קי״ט ה׳) בקש דוד ואמר חפצי ומאויי כי יכונו דרכי · אחלי אדוני (מ״ב ה׳ ז׳) מאויי אדוני לא יהיו כי אם לפני הנביא אשר בשומרון שם ישיגם חי יאסוף אותו מצרעתו : והגוזר המלות האלה בלשון חלוי 1) לא מקום גזירתו כי האלף נאחזת בהנדת אחיזת עיקר : ואם יאמר תהא נא אלפיהן משורתות להסב, גם זה לו יתכן כי היודין ישחיתו בנינו :

אילי (אופן ג׳) תיסוב ליסוד כנוי התוקף בסגול א׳ ורפוי יוד ופתחה וקמוצה כאומר הייתי כגבר אין איל (תהלים פ״ח ה׳) אילותי לעזרתי חושה (תהלים כ״ב ב׳) : אילי מואב (שמות ט״ו ט״ז) ונראה לי כי אילת השחר (תהלים כב׳ א׳) נוטה פשרה לשני צדדין אומר אני כי נקרא אילת השחר כי כאשר קרני האילה מפוצלות לכאן כן עמוד השחר עולה ומפצל כמין שני דוקרנין כעין פצול קרני אילת 2) , וגם יש לומר על תוקף עליית עמוד השחר : 3)

אכל : (אופן א׳) נוסדות ב״ב אופנים : אכל שהוא הפועל וטעמו באלף כאומר אוכל תשברו מאתם (דברים ב׳ ו׳) וגרעתי לכם באוכל (מלאכי ג׳ י״א) טעמו בכף , ויש מבדל והוא הפועל . ויאמר לו קום אכול (מ״א י״ט ה׳) אלפיה חטופה ולשון צווי : לחם לא אכלתי (דברים ט׳ י״ח) וג׳ לשון כבר וטעמם בכף : ויש מבדל בין אוכל

---

1) Schon bei Menachem ben Seruk Art. אחלי findet sich ebenfalls diese Bemerkung. Wir können nicht angeben, auf welchen Schriftsteller derselbe anspielt.

2) Findet sich im Midrasch bereits. Vrgl. Jalkut zu dieser Stelle.

3) Vrgl. Ewald und Dukes Beiträge I S. 160. Note.

למאכל . כי אֹכֶל הוא שלא נכשר ולא נשתנה ע״י האור כאומר ועבריך באו לשבר אוכל (בראשית מ״ב י׳) אכל בכסף תשבירני (דברים ב׳ כ״ח) מלבד אכל הנאמר בלשון רבוי אשר יִרבה את הנכשר, כאומר כל אוכל תתעב נפשם (תהלים ק״ז י״ח) אבל מאכל דבר הנכשר מיד כאומר מכל מאכל פרעה (בראשית מ׳ י״ז) והיתה נבלתך למאכל (דברים ד״ח כ״ו) כי בעוד האדם בחיים אינו נכשר למאכל חיה ולעוף כי מוראו עליהם וכאשר מת מוטל חלל חרב אז נכשר להם : אכל (אופן ב׳) ויש אכל במקום בלע דברים הוא לשון הרע כי כאשר יאמרו בלשון יהודית פן יבולע למלך (ש״ב י״ז י״ו) אם אמר איש כי יבולע (איוב ל״ז כ׳) כן ואמר בלשון ארמית אכילת קורצין כלומר בליעת דברי קריצות ורמיזות דברי סתר והבלעת לשון בקריצת עין ורמיזות הפה כאומר די אכלו קרצוהי די דניאל (דניאל ו׳ כ״ה) וכן לא תלך רכיל (ויקרא י״ט י״ו) לא תיכול קורצין לא תבליע קריצות לא תסתיר ומיזות לשון : אלה דברי מורי והקבלתים אף נראה לי כי אכילת קרץ הוא קריאת גרון׳ במקרא כתוב קרא בגרון (ישעיה נ״ח א׳) ותרגום אכלי וגם שאגת אריה (איוב ד׳ י׳) אכליות מתורגם ונודעה אכילת קרץ כי הוא קריאת קריצות : 1)

אלם (אופן א׳) נוסדת למלת כנוי איש כבד פה וחגר לשון והמופעל נקרא אלם כאומר או מי ישום אלם (שמות ד׳ י״א) והפוֹעֵל נקרא אלם כלו בסגול 2) כאומר

---

1) Menachem Lonſano im Maarich (מעריך) Art. קרץ erklärt dieſes Wort wie folgt:

ואכלו קרציהון דיהודאי פירוש ואכלו בשרם כמ״ש בקרוב עלי מרעים לאכול את בשרי (תהלים כ״ז ב׳) ולשון יוני הוא ודוך העולם מי שמדברים עליו אומר אכלו את בשרי :

2) Nach Kimchi Lexicon (Art. אלם) אֵלֶם :

האמנם אלם צדק תדברון (תהלים נ״ח ב׳) ופשר האמנה היא האלם בשעת הריב ומצה ובשעת ההודאה צדק תדברון : 1)

אלם (אופן ב׳) ותיסב אלם ליסוד מלת אילם הבית כאומר בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים (יחזקאל ח׳ י״ו) והוו השוכנת בקרב המלה איננו ליסוד ולא אחיזת עיקר כי אם לצחצח . ותאיו ואיליו ואילמיו (יחזקאל מ׳ כ״ט) יוכיח : ופשר אולם בנין כעין פרוסדור לפני ההיכל :

אלף (אופן ג׳) ותיסב אלף ליסוד כנוי הבקר הברואים כאומר שגר אלפיך (דברים ז׳ י״ג) והאלפים והעירים (ישעיה ל׳ כ״ד) עובדי אדמה. באין אלפים אבוס בר (משלי י״ד ד׳) כלומר כאשר אין האלפים באבוס [האבוס] בר ונקי. אלופנו מסובלים (תהלים קמ״ד י״ד) וכה פשר הענין בקש דוד כי תנוח הברכה בגוי קדוש להיות בנימו כנטיעים מגודלים כה יגדלו בנותינו נאות כתואר גזרתו כזוית מחוטבות צאננו פרות ורבות לאלפים ולרבבות בחוצותינו : אלופינו כלומר בקרינו הקרויים אלפים יהא בעלי כח סובלי העול על צוארם לעבור את האדמה ואז נשבע לחם ולא יהיה עוד איש יוצא ופורץ חוצה לתת יד ולשבוע לחם ולא נצווח ברחובותינו על רעבון בתינו . ואני ככבש אלוף יובל לטבוח (ירמיה י״א י״ט) כה פשר הדבר כי אמר ירמיה הענתותי ואני דמיתי בידם ככבש וכמו אלוף הוא שור בריא עת אשר יובל אחד מהם לטבח ולא יבין למה יובילוהו כן אני לא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות לאמור נשחתה עץ בלחמו וגו׳ . ואת אשר גרע הכתוב ויו מו אלוף אשר הוא משפט רוב המפעלים הבאים זה אחר זה בהיותם שנים יהי ראשון בלי ויו והשני

---

1) Bei Kimchi a. a. O. angedeutet. Saadias Erklärung (in Ewalds Beiträgen, S. 45) ist bei Menachem ben Seruk anonym beibehalten.

2) Ebenso Parchon und Kimchi Lexikon Art. אבם.

בויו כאומר איש ואשה, שור ומריא, בקר וצאן, שור וכבש, איל וצבי׃ ובהיותו שלשה יגרעון ווים השנים ויהי השלישי בויו כאומר אודם פטדה וברקת (שמות כ״ח י״ז) גר יתום ואלמנה (ירמיה ז׳ ו׳) ובהיותם ארבעה יגרעון ויו השלשה ויהיה הרביעי בויו כאומר ראובן שמעון לוי ויהודה. ולולי אשר למפעל האחרון לאנגרעו ויו המפעלים אשר לפניו גם בזאת יוסג אחור: פשר אלוף, בקר, ולא תעמוד מוחוק תכיפתו כי יש לו רעים יקוה למו כמקוהו אשר הם שנים ושלושה ארבעה וחמשה תכופים זה אחר זה ואין ויו לאחרון שלהם, כאומר שמש ירח עמד זבולה (חבקוק ג׳ י״א) חלבו האליה תמימה (ויקרא ג׳ ט׳) עד כרם זית (שופטים ט״ו ה׳) את מחלת בן ירמות בן דויד אביחיל בת אליאב (ד״ה ב׳ י״א י״ח) והקרוב אליו כרשנא שתר אדמתא תרשיש מרס (אסתר א׳ י״ד). ואת אשר אמר יובל ולא יובלו גם בזה לא ישחית צִמְדָתו ולא יאחר זוגו להיות גוף אחד כי יש במקרא פועל אחד מושך שני מפעלים כאומר ויושב את משה ואת אהרון (שמות י׳ ח׳) ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו (ישוע ב׳ ד׳) שמן וקטורת ישמח לב (משלי כ״ז ט׳) רֶוַח והצלה יעמוד ליהודים (אסתר ד׳ י״ד) תנור וכירים יותץ (ויקרא י״א ל״ה) וכן נמשך כבש הצאן ואלוף הבקר אחר מלת יובל 1): אלף (אופן ד׳)ותיסב אלוף ליסוד מלת הלמוד כאומר פן יאלף עונך פיך (איוב ט״ו ה׳) החרש ואאלפך חכמה (איוב ל״ג ל״ג) פן תאלף ארחותיו (משלי כ״ב כ״ה) וגם אמנה כי א׳ יסוד המלה אבל לעֲלַת מקרה תיעלה ותתיסד המלה בלף כאומר מלפנו מבהמות

---

1) Die ganze Stelle ist aus Donasch ben Liberat entnommen, welchem auch Parchon und Kimchi Art. אלף folgen. Eben so Joseph Kara in seinem handschriftlichen Commentar zu Jerm. 11, 19, (im Besitz des Herrn R. Kirchheim in Frankfurt am Main.)

הארץ (איוב ל״ה י״א) וכן בנוי לתלפיות (שה״ש ד׳) לשון למוד כי מגדל דוד בנוי ללמוד הולכי נתיבות להיות להם לאות אמת בל יתעו ציונו אל מחוז הפצם 1) וכאשר מלת תגבורת, תלבושת, תפארת, תקומה, מתייסדות באותות התיכונות בשלוש ובשתים כן מלת תלפיות מתיסדת בלף ויתרם משרתות : 2)

אמר (אופן א׳) אמר נוסדת לג׳ אופנים : יתן אומר (תהלים ס״ח י״ב) וגו׳ הוא מאמר הפה · אמרות ד׳ אמרות

1) So auch R. Jona. Vrgl. Ibn Esra Sefath jether Nro. 67. Kimchi Art. אלף und unsere literaturhistorische Mittheilungen S. 109.

2) Wir lassen auch den Artikel לף unseres Autors hier folgen.

לף ענין הלמוד כאומר מלפנו מבהמות הארץ (איוב ל״ה י״א) וכה פשר המחוה הודאה לבורא על אשר הפאיר האדם על כל היצורים והפליא חכמתו להקל לשונו במבטא שפתים לדבר צחות להנעים שפה להחריץ לשון לדעת חכמה בינה · וכן בנוי לתלפיות (שה״ש ד׳ ד׳) והתיו אשר בראש המלה יהיוד והתיו אשר בסופה לא ליסוד הובאו זולתי לכושר ויפוי המלה ומשקלו כמשקל תומית אשר יסודה רם, ותרבות אשר יסודה רב · וכן תקומה, תגבורת, תלבושת, תפארת, וכה פשר המחוה בבאו לספר שבח פסג הענק ורוממת הצואר דמה צורתו למגדל דוד אשר הוא בנוי למשמרת הצופים ללמוד הולכי מחקירם ווהור בני העיר וחצריה על גדוד כי יבא, כי הולכי דרכים והולכי מסלול יוצאי שירות מפרשי ימים ילכו למו ויבאו לסימניו ולא יתעו · אף יתר המלים אשר הן ענין למוד ונכתבות במלה אלפיותימו אחוזות אחיזת עיקר ושורש ויסוד השני לף בלבד וכה יקרה למלים רבים אשר להן שתי יסודות האחד שתי אותיות ויסוד השני שלוש אותיות :

טהורות (תהלים י״ב ז׳) אחד הווקה לשון סמוך אחד אמורות הטופה לשון מוכרת כי שמרו אמותך (דברים ל״ג ט׳) וגו׳ בצע אמותו (איכה ב׳ י״ז) כלומר גמר מלת אמותו וגו׳ ופעולתו, אמר ד׳ (שמות ד׳ כ״ב) לשון כבר 1) וגו׳ ואמרת אליו הלא אתה ארוני המלך (מ״א א י״ג) לשון צווי ׃ ואמרתי לא אזכרנו עוד (ירמיה כ׳ ט׳) כבר, כי משיכתו בתיו. ויאמרו, ויאמר, ותאמרנה לה (רות א׳ י׳) ותאמרי נואש (ירמיה ב׳ כ״ה) וג׳ וכל אשר האותות הסמוכות לא׳ וקודמות לה אצל וו הן נדגשות הרי המלות לשון כבר ואם תהיינה רפויות הרי המלות אשר להיות ובקדום ה׳ לאלפיהן וה קמוצה הרי המלה קוראה לבעל המאמר כאומר האומרים ימהר יחישה (ישעיה ה׳ י״ט) ומי האומר שאול ימלך (ש״א י״א י״ב) והאמרת אני ואפסי עוד (ישעיה מ״ז ח׳) ובהיות ה׳ חטופה או פתוחה תהיה המלה תמוה כאומר האמר למלך בליעל (איוב ל״ד י״ח) האמור בית יעקב קצר רוח אלהים (מיכה ב׳ ז׳) ׃ מנחם בן שלמה אשר הקים אבן בוחן הלז נתן עיני לבבו לסלסל מלת האומר ליסדה בשתי אותיות מ֗ר בלבד כאמר הכתוב ולעמשה תמרו (ש״ב י״ט י״ד) וכתבו כלי אלף וכן בלשון ארמי וימר, ותימר׃ וכן מלת אחיזה יסוד יקרה חז בלבד באמור הכותב ותחז יד ימין יואב (ש״ב כ׳ ט׳) למדנו כי שתיהן נוסדות בשני אותיות ואחר יסוד נופל ׃ ודומיהן יתאמרו כל פועלי און (תהלים צ״ד ד׳) 2) כלומר הם עושין את עצמם כמיוחדין גדולים שבדור ׃ וגם יש לו להדביר של שרת האמירות הללו על אופן מרות וגדולה ויהי האלף יסוד נופל כאן חסר בג׳ תיבות ויהיה מר יסוד גמור ועיקר

---

1) Soviel als עבר die vergangene Zeit.

2) Vrgl. Raschi daselbst.

חשוב, ודומה לו על הארץ מרתים (ירמיה נ׳ כ״א) 1) כי חלה לטוב יושבת מרות (מיכה א׳ י״ב 2) ויהי משקל יתאמרו [כמו] ויתאבכו (ישעיה ט׳ י״ז) כאשר אלפו של זה יסוד נופל ובך עיקר 3) כן אלפו של זה יסוד נופל, ומר עיקר׃

אמר (אופן ב׳) ותיסוב אמר יסוד לכנוי חטיבורת

1) Raschi und David Kimchi leiten dieses Wort von מרי „Widerspenstigkeit" ab, dieselben folgen hier der chaldäischen Uebersetzung.

2) Raschi nimmt dieses Wort wie das Vorhergehende. Ebenso unser Autor in Art. מר, wovon wir das Hiehergehörige hersetzen wollen.

מר נוסדו בו׳ אופנים׃ מר (אופן א׳) ענין קשר ומרד כאומר כל איש אשר ימרה את פיך (ישוע א׳ י״ח) וג׳ על הארץ מרתים (ירמיה נ׳ כ״א) וג׳:

3) Wir lassen hier Artikel אבך und בך unseres Autors folgen.

אבך נאחזת בפום הנענוע שלשה כמו ויתאבכו גאות עש (ישעיה ט׳ י״ג) וגזרת המלה עובר בעמק הבכא (תהלים פ״ד ו׳) אמנם בלשון הפועל האלף נאחזת במלה אבל היסוד בך בלבד ופעמים נאחות בפעולותיה כאומר נבוכים, נבוכו, נבוכה:

בך נוסדות בשני אופנים: בך (אופן ב׳) ענין נעיעה כמו נבוכים הם בארץ (שמות י״ד ג׳) ותרגם אונקלס כמא דמערבלין במערבלא׃ נבוכו עדרי בקר (יואל א׳ י״ח) תרגום מתערבלין׃ עתה תהי מבוכתם (מיכה ג׳ ד׳) ניעוע גלותם׃ עוברי בעמק הבכא (תהלים פ״ד ו׳) בעמק ניעועי, מעין ישיתוהו (שם) כאשר יטהר איש במעין, מים חיים כן יתחטאו ויוטהרו, גם מורה חטאים יעטה אותם ברכות׃ והעיר שושן נבוכה (אסתר ג׳) נעועין יושביה׃ ויתאבכו גאות עשן (ישעיה ט׳ י״ז) ויתנעו גאות עוברי עשנה׃

צמד אותות דבר משובח בהיכר כאומר את ד׳ האמרת וד׳ האמירך (דברים כ״ו י״ח) ותרגום אונקלס ית ד׳ חטבת וד׳ חטבך, אמר הבורא אתם עשיתם חטיבה ציור מיוחד דבר הנכר שם המיוחד ביד״וד אשר אין כן לכל, אף אני אעשך חטיבת ציור מיוחד שם מיוחד וניכר ישראל אחד בארץ 1) ודומה לחטיבות האלה חטובות אטון מצרים (משלי ז׳ י״ו) מחוטבות תבנית היכל (תהלים קמ״ד י״ב) ועל ידי יוד המותכת בין מם לבין ריש יקראו לאשל אמיר כאומר שנים שלשה בראש אמיר (ישעיה י״ז ו׳) ותרגם יונתן בראש ענפא׳ ועיקר אמיר הוא ענף, ולכן תרגם בירושלמי על כנפי בגדיהם (במדבר ט״ו ל״ח) על ענפת גלימהון׳ על צצית הכנף (במדבר ט״ו ל״ח) על צצית ענפא, על ארבע כנפות כסותך (דברים כ״ב י״ב) על ארבע ענפא גלימך וכן כעזובת החורש והאמיר (ישעיה י״ז ט׳) אמר החוזה כי תהיינה ערי מעוז המורד כעזובת היער וכענפת העץ אשר יעזבו שם מזער :

א י ת ן ׳ איתן מושבך (במדבר כ״ד כ״א) והאיתנים מוסדי ארץ (מיכה ו׳ כ״ב) בירח האיתנים (מ״א ח׳ ב׳) לשון רתוקף ׳ ופשרו אנשי לבב בירח האיתנים שבו נולדו תקיפי עולם או שבו חוזק תוקף המועדות ׳ וכן שבה לאתננה (ישעיה כ״ג י״ז) ולא שהנון השנית מן היסוד להדבירה על אופן אתנן זונה (דברים כ״ג י״ט) 2) זולתי

1) Im Commentar der Baale Tossafoth (בעלי תוספות) lesen wir zu dieser Stelle

ושמעתי שבתרגום ירושלמי אתה האמרת המלכת שכן בערבי קורין למלך אמיר׳

Vrgl. Raschi und Ibn Esra daselbst. Die Meinung des Jehuda Hallewi, welche letzterer anführt, findet sich anonym in Kimchi Lexicon Art. אמר׳

2) So nehmen es alle Erklärer.

לשון תוקף והנון השנית לצחצוח · וכן נחל איתן (דברים כ״א ד׳) נחלת קרקע בתולה קשה אשר לא יעבור בו ולא יזרע · ותשב באיתן קשתו (בראשית מ״ט ב״ד) ותרגומו „ ושוי בתוקפא רחצוהי ״ ואשר אמר אונקלס „ ותבת נביאותיה על דקיים אורייתא ״ לא ;שיש למלות הללו מקום בפסוק זולתי כי בא להרחיב פשרו להאריך מליצתו להוסיף על יסוד הענין לדעת נבוני לב הדברים ממוצאם׃ 1)

אקדח [לאבני אקדח] (ישעיה נ״ד י״ב) פשר מרגליות נקובה במקדח שמלאכתה נגמרת ולכן תרגם יונתן לאבני גמר :

אראל · אראלם צעקו חוצה (ישעיה ל״ג ז׳) אראל הוא הקרוב אל המזבח וכה אמר קרובי מזבח צעקו חוצה כי גורשו מהיכלם ונהרסו מזבחם ומלאכים אשר שלת לבקש ולדרוש שלום מר יבכיון כי לא ענו אותם כי אם מלחמה ולכן קוראים אראלים לקרישין העומרים בזבול מרום הקרבים אל מזבח קדש הקדשים אשר שם וכן ההר אל (יחזקאל מ״ג) וכן הוי אריאל אריאל (ישעיה כ״ט) שם

---

1) Vrgl. die Stelle des Menachem ben Seruk in unsern literaturhistorischen Mittheilungen S. 147. In dem bereits erwähnten handschriftlichen Commentar des R. Joseph Kara lesen wir: ואני יוסף בן שמעון אומר לי לבי שכשם שקרא שאר חדשים על שם העתים שחדש זיו קורא על שם שהחמה שולטת בו · ירח בול על שם שכל יבול מארץ נאסף בו כבר לבית· יודומה שאף זה נקרא ירח האיתנים על שם העת שבאותו הפרק כבר העשבים ואילנות מתקשים שכל ימות החמה הן רכין ובחדש שביעי כבר העשבים נעשים קלחים ודליות הגפן והאילנות מתקשין עץ · והמקום יאיר עינינו בתורתו :

מזבחות׃ וכן היתה לי כאריאל (ישעיה כ״ט ב׳) כדל ומר אקדש הורגים על ציון ויהיו יושביה זבוחים עליה כמזבח העולה אשר הזבחים עליו :

א ש מ ן [באשמנים כמתים] ישעיה נ״ט י״ט) נראית, אלפיה מן היסוד ואיננה כי אם מוסף והמלה לשון שמן וכה אמר בצעקו כשלנו בצהרים כמון בנשף לילה בין החיים שהם שמנים ובריאים במתים שהם יבשי עצם : 2)

ב ן (אופן ב׳) לשון חיוב כאומר בן מות הוא (ש״א כ׳ לא׳) כלומר חייב מיתה׃ בן בליעל (ש״א כ״ה י״ז) בן הכות (דברים כה׳ ב׳) אע״פי שהבית בחירק הוא לשון חיוב בן בליעל מתחייב ברשע׃ אף היה לי לבן חיל (ש״א יח׳ י״ז) ראוי למפקד הצבא : ב ן (אופן ג׳) ענין מפעל היוצא ממפעל׃ מדושתי ובן גרני (ישעיה כ״א י׳) דמה הכתוב עדת המרי למדושת הגורן וליתד תקועה בקרב הגורן אשר בו קושרין החבל וראש השני אשר לחבל קושרין לפרה והיא מסבבת והולכת ודשה ואותו היתד נקרא בן גורן :

ב ע לשון ריתות הנופח ועולה ומבעבעו כאומר זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח (קהלת י׳ א׳) ופשרו הזבובים הנופלים בשמן וימותו שם יבאיש ריחם אחרי אשר יביע וינפח השמן ההיה מרוקח עתה תראה כי זבוב אחד מפסיד שמן רב כמו כן יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט (שם) אשר באנוש כי יפסיד את חכמתו ואת כבודו 3) ואשר אמר יבאיש יביע לשון יפעיל וראו לומר יבאיש יבע בלשון יפעל יש

---

1) Vrgl. Sefath jether Nr. 54. Kimchi Lexicon Art. (אראל)

2) S. Sefath jether Nr. 62. Unser Autor folgt hier der Erklärung des Donasch. Vrgl. auch Raschi daselbst.

3) Vrgl. Raschi und Ibn Esra daselbst, wo das יביע grammatisch analysirt ist.

להנה רבות במקרא נאמרים ביפעיל ונסברים ביפעל מלות בונות שלוש אותיות ובונות שתי אותיות · בונות שלוש אותיות אל תרא כי יעשיר איש (תהלים מ״ט י״ז) וסברתו כי יעשר · אם יזקין בארץ שרשו (איוב י״ד ח׳) [סברתו יזקן] כשלג ילבינו (ישעיה א׳) סברתו ילבנו · ואם יאדימו כתולע (שם) סברתו יאדמו · ואשר הפסוק נאמר גרועה תיבה לומר יבאיש אחרי אשר יביע גם ל״זה יש רעים כמו ויזבחו לד׳ ביום ההוא מן השלל הביאו (ד״ה א׳ ב׳ ט״ו י״א) ולא יתכן פירושו כי אם בתוספות ויזבחו ביום ההוא לד׳ מן השלל את אשר הביאו · אזכה לפרשם בשער י״ח · כפרץ נבעה בחומה נשגבה (ישעיה ל׳ י״ג) פירושו כפרץ מים המתנפח חומה נשגבה כי בבא גשם טורד ופורץ בחומה אם יטוש טש החומר וטיט עפרה ימח וינפח אז לפתע פתאום יבא שברה ותפול מפני שגב גובהה כי כבד עליה · בעים רוחו (ישעיה י״א ט״ו) כלומר בניפוח רוחו שיוליכו כרוח קדים עזה ואחרי כן יכנו לשבעה נחלים 1) · גם יש לי להזיח ב׳ מיסוד המלה וליסדה על ע׳ בלבד2) · מים תבעה אש (ישעיה ס״ד י״א) כה פשרו החזות בקדוח אש את מיני המחים היא הזפת והדונג וכל מיני קטורת ולבונה כן מים אשר עם הברד אשר הורדת על ארץ מצרים רבעתה אותם האש הרתיחה והנפיחה אותם ולא נכבירת בהם כאומר ויהי אש וברד מתלקחת בתוך הברד (שמות ט׳ כ״ד) כי דרך האש להרתיח המים ולהנפיחם על ידי סוד ולא בנגיעה אכל הבעתה מי הברד באש אשר בתוכם ונוגעתם עבור להוריע שמך לצריך לכן מפניך גויים ירגזון כאומר כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך

---

1) Vrgl. Raschi daselbst.

2) Grammatisch nimmt es Moses Kimchi ebenso, s. Kimchi zu d. St.

(שמות ט׳ י״ד) בעשותך נוראות האלה במצרים לא היינו מקוים להם כי לא שמענו כיוצא בהם כי כאשר ירדת להצילנו מיד מצרים אז מפני פחדך הר חורב ויתר ההרים אשר במדבר שלו וכתתו בחרדתם בזילת מים והוא שאמר למעלה למצער ירשו עם קדשך את מורשה אשר הורשתם ארץ צבי כי באו צרינו ובוססו את מקדשך וגרשום, ומעולם כלומר מזמן אשר היינו אנחנו ואבותינו לא המשילוך עליהם ולא נקרא שמך עליהם ואתה קרעת שמים וירדת ירידה עשירית להושיענו כאשר בעת משפטך הרים נזולו בקדוח אש המסים וג׳ 1)

ב כ א יסוד כנוי עץ סרק שכן חרירים ארץ מליחה ורבותינו ז״ל אמרו סתם כל עצי היער נקראו בכאים כאומר ובאת להם ממול בכאים (ש״ב ה׳ כ״ג) בראשי הבכאים (ש״ב ה׳, כ״ד) 2) ונקראו בכאים על שם תחלת בריאותן כי נברא עמם הר הברזל והם הרגישו כי מעפרו יצא הכורת 3) אשר יעלה עלימו ובכו עד נדמו להם אם מהם לא יצא בתוך יד לכורתו לא יעלה הכורת עלינו :

ב ל ג יסוד כנוי פועל האומץ אשר יתגבר איש על קורותיו כאומר המבליג שוד על עז (עמוס ה׳ ט׳) כלומר הבורא יתברך מתאמץ את השדוד הנחלש על העז · אעזבה פני ואבליגה (איוב ט׳ כ״ז) כלומר אעזוב רוגז ואז אתגבר על יצרי· השע ממני ואבליגה (תהלים ל״ט י״ג) כלומר סלק גזירתך ממני ואתאמץ ברוחי · ושית ממני ואבליגה (איוב י׳ כ׳) כלומר ושית שירתך [שררתך] ממני והלאה ואתאמץ ברוחי כמעט· מבליגיתי עלי יגון (ירמיה ח׳ י״ח) כלומר בבואי

---

1) Der ganze Artikel ist beinahe wörtl. nach Donasch gearbeitet.
2) So gibt die chaldäische Uebersetzung das בבאים mit אילניא
3) Vrgl. die hierhergehörige Stelle in unserer rabbinischen Blumenlese S. 208 Nr. 403

להתאמץ ברוחי עלי יגוני לא אוכל כי עלי לבי דוי ונחלה1) אבל יונתן המליצו לשון לגלוג :

ב ל ס יסוד ניעור מלמעלה למקום צאוי ופעולתו כי בוקר אנכי ובולס שקמים (עמוס ז' יד) פשרו כי שומר בקר אנוכי ונער אפא [מפנה] השקמים לרפתים ומבריא הבקר ולכן קראו רבותינו ז"ל לעיסה מלוכלכת בלוסה (שבת ע"ח) ולפירות מלוכלכין ברלוסין : [עיין גרחון ור"רק]·

ב ע ר נוסדת בד' אופנים· בער יסוד לכנוי הבהמה בלשון עברי כאומר טענו את בעירכם (בראשית מ"ה י"ז) וגו' : בער (אופן ב') ויש בער לשון טפשות וקרובים הדברים לאופן הראשון כי הבער זה טפש לבו כבהמה אשר לא יבין כאומר כי נבערו הרועים (ירמיה י' כ"א) וגו' :

ב צ ע (אופן א') יסוד למלת גמר הפועל ותכל המפעל ושלום הגזירה כאומר והיה כי יבצע ד' את כל מעשהו (ישעיה י' י"ב) וג' בא קצך אמת בצעך (ירמיה כ"א י"ג) פשרו בא הקץ והקצב עליך לרעה ומדה קצרה אחת לגמירת כלוייך · מדלה יבצעני · מתוך דלותי יגמר דיני ויכלהו · יתר ידו ויבצעני (איוב ו' ט') מכיון שהואיל אוה לדכאני יתר ידו ויכילני מן העולם · כי מה תקות חנף כי יבצע (איוב כ"ז ח') פירוש כי יגמר חונפו כי אחרי כן ישל אלוה נפשו וימות במריו · ובצעם בראש כלם (עמוס ט' א')

---

1) Joseph Kara in seinem bereits erwähnten Commentar sagt מבליגיתי · לשון חוזק ותיבה אחת היא כמו המבליג שוד על עז (עמוס ה' ט') ופתרון כשאני בא לחזק עצמי על יגוני ואין לבי נותן להבליג את עצמי עליו מפני לבי שדוי עלי על שאני שומע קול שועת בת עמי מארץ מרחקים ומתרעמים על מדותיו של הק"בה ואומר הד' אין בציון·

וגמירת פורענתם בראש כלם · ובעד השלח יפולו ור״א יבצעו (יואל ב׳ ח׳) ובעד כלי זיינם נופלים והורגין והם אינם כלים :

ב צ ר (אופן ב׳) יש בצר לשון מניעה וגירעון כאומר ועתה לא יבצר מהם (בראשית י״א ו׳) יבצור רוח נגידים (תהלים ע״ו י״ג) ולא יבצר ממך מזימה (איוב מ״ב ב׳) · וראיתי כי אנשי לבב מזכירין שלשת אלה על אופן מבצר לשון גובה׳ ועתה לא יבצר (בראשית י״א ו׳) כלומר לא יגבה מהם כי הדבר מסור בידם · יבצור רוח נגידים (תהלים ע״ו י״ג) כי הבורא גוזר מלפניו להגיס דעת רוח הנגידים לירוא מפניהם בני העם וא״פי כן נורא הוא למלכי ארץ · ולא יבצר ממך מזימה (איוב מ״ב ב׳) ולא יגבה ממך מזימות אנוש כי אתה יודע נסתרו :

ב ר ד יסוד כנוי אבני מים הקרושים המונחין באוצרות ויורדין על ידי מלאך כאומר כי הנני ממטיר כעת מחר ברד (שמות ט׳ י״ח) וממטיר לשון מפעיל וגו׳ · וברד ברדת היער (ישעיה ל״ב י״ט) לשון יפעל כאומר ויוריד ברד ואות נאמן לדבר כי המלה מחצה קמוצה ומחצה פתוחה ככה וברד ברדת כמו ברח , דרך :

ב ר ך נוסדת לד׳ אופנים · ברך (אופן א׳) יסוד הברכה כדברי ההלולים זולתי דבר בקשות גדולה והצלחה כי כאשר יברך אנוש את בוראו הוא אשר יאמר כי יגדל נא כחו ויתגדל עזו ויתקדש שמו ויתעלה זכרו ותינשא מלכותו ותרום ידו אמנם כי מבורך הוא וכל המדות העוז והגודל נמצא בו כחפצו אפס כי ערב לפניו קול ברכת יצוריו וכי נראים כי חפיצי אלהותו המה וכאשר יאמר אדם ברוך ד׳ הוא שכלול העז וכל הגבורות והעושר והכבוד וכל הנוראות והגדולות ואמר כלם בידו וברכת הבורא

את יצוריו אינו אלא שלום והצלחה כאומר את הברכה באסמיך (דברים כ״ח ח׳) והריקותי לכם ברכה (מלאכי ג׳ י׳) וכו תמצא כל הברכות כולנה בקשת הצלחה וגדולה על המתברך וכן ברכת איש לרעהו, כאומר קח נא את ברכתי (בראשית ל״ג י״א) וגו׳ ופעולתה ויברך אותו (בראשית ל״ב ל׳) וגו׳ הנה ברך לקחתי (במדבר כ״ג כ׳) ב׳ קמוצה כלומר לברך׳ ברך אלהים (איוב ב׳ ט׳) לשון צווי ברכת ברך (במדבר כ״ג י״א) כלשון בני אדם׳ ובוצע ברך (תהלים י׳ ג׳) גם זה לשון פועל׳ וגו׳ ברוך ד׳ מציון (תהלים קל״ה כ״א) זה לשון מזכרת לכן קמוצה ביתו. עתה אתה ברוך ד׳ (בראשית כ״ו כ״ט) בלשון סמוך לכן ביתו בשוא׳ וגו׳ ברך נבות אלהים (מ״א כ״א י״ג) ברך אלהים ומרת (איוב ב׳ ט׳) שניהם, תקון סופרים דברה תורה בלשון כבוד:

ב ש ל (אופן ב׳) ויש בשול ע״י קדיחת חום השמש המבשל את הפירות ממלאן וממתקן, כאומר שלחו מגל כי בשל קציר (יואל ד׳ י״ג) הבשילו אשכלותיה (בראשית מ׳ י׳) לא תבשל גדי בחלב אמו (שמות כ״ג י״ט) ככה פקד עליון ראשית בכורי אדמתך תביא בית ד׳ אלוהיך (שם) ואם עדיין לא נתבשלו אתה לא תבריתם בוסר לבשל המגד בחלב רטיבת נצתו שהיא אם הפרי׳ 1)

---

1) Ebenso Menachem ben Seruk. Wir lassen auch den Artikel גד unseres Autors hier folgen.

ג ד (אופן ג׳) הוא זרע כוסברת כאומר והמן כזרע גד (במדבר י״א ז) ומגזרתו דומה לענינו לא תבשל גדי (שמות כ״ג י״ט) הוא גרגיר אשר לפירות כמו שפירשתי ביסוד בשל׳ ולועזי רומי קורין אליינרי אמנם אחר מן הצווין כן הוא הוא הסמוך לראשית בכורי אדמתך

ב ת ק נוסדת בלשון קריעת הגוף ובתקוך בחרבותם (יחזקאל ט״ז מ׳) והענין מודיע טעם המלה ויונתן המליצו לשון קריעה ׃ ואין למלה ערך ורמיון במקרא זולתי בדברי רבותינו פתק ביה גירא כמו בתק ׃

ג ׃ לבדה יסוד בכנוי הסרה והסגה כאומר הגה סיגים מכסף (משלי כ״ה ד׳) כאשר הוגה מן המסילה (ש״ב כ״ג י״ט) נוגי ממועד (צפניה ג׳ י״ח) הגדה ברוחו הקשה (ישעיה כ״ז ח׳) וכן הקנטת והכאבת לב ועצבות רוח כאומר ויגה בני איש (איכה ג׳ ל״ג) בתולותיה נוגות (איכה א׳ ד׳) אנה תוגיון נפשי (איוב י״ט ב׳) ובן כסיל תוגת אמו (משלי י׳ א׳) אבל מלת יגון ויגונים אע״פ שהם מלשון ויגה, ונוגות, ותוגה, אשר הוגה ד׳ (איכה א׳ י״ב) משקל אחד להם ופלס שנוי לתיבותם כי הראשונים מן המדלים האחדיים כי מן הוגה יגזרו הגה והוגה ונוגי ולא יגזר ממנו הגון ולא נגון אלא מגון (וכן לא יגזר יגון) וגם כמו כן ויגה בני איש (איכה ג׳ ל״א) יגזרו נוגות, ותוגה, והוגה ד׳ (איכה א׳ י״ב) כאשר יגזרו מן ויטה נוטות, מוטות, הטה וכן ויכה, נוכו, מוכה, הכה ומן ניזה, הוזה, מוזה, ולא יגזר מן ויטה מטון, הטון, ולא מן ויכה נכון, מכון, הכון״ ולא מן ויזה הזון, מזון, נוזון, וכן לא יגזר יגון אלא מן ויגה בני איש, ויגון בלשון אחר נאמרו אפס כי להם שתי

תביא (שמות כ״ג י״ט) כי הוא עינה לתחלת הפסוק ושני הצווייו הנותרין אחד לצוות על הבהמה ועל החיה ואחד לצוות על העוף אשר לא יבשל בחלב שאם אינו ענין לדבר שהרי כבר נאמר תנהו ענין לזה ומגזרתם וממגד תבואות שמש (דברים ל״ג י״ד) ומגדנות נתן (בראשית כ״ד נ״ג) פתרונו קליות ואגוזים׃ לכסף ולזהב ולמגדנות (ד״ה כ׳ כ״א ג׳) הן תבואות וצבורי פירות ׃

משקולות משקל ויגה ג׳ אות אחת ומשקל יגון גן שתי אותיות וכן מגינת לב (איכה ג׳ ס״ה) גן, שתיהן יסוד: 1)

ג ב נוסדות לד׳ אופנים • גב ענין שם גובה קומת האדם והתל והגזרה והבניין וכל דבר שעומד במקום למעלה בקומה קרוי גב כאומר ויספון את הבית גבים (מ״א ו׳ ט׳) הן גבי הקורות כי ספנם ושקעם בבנין • ותבני לך גב (יחזקאל י״ו כ״ד) וזה גב המזבח יסוב (יחזקאל מ״ג י״ג) על גבי חרשו חורשים (תהלים קכ״ט ג׳) כלומר על גובה קומתו חרשו חורשים ושררו את קרית עזי׳ בעבי גבי מגינין (איוב ט״ו כ״ו) לגבי חומר גביכם (איוב י״ג י״ב) כלומר גב החומר אין לו תקוה כי יטושטט וימחכן גביכם אין להסמך איש עליכם ותבני לך גב (יחזקאל י״ו כ״ד) הוא במה ולא יתפעל לא פשוט ולא בכפל ב • ואין לומר כי גב כמו גו וחלילה לאנשי לבב להחליף האותיות ולהמירן זו בזו אשר לא כמשפט כי כל מלות הקדש חוברות אותיותיהן אחת אחת משיקות אלה עם אלה ומקבילות אשה אל אחותה:

ג ר (אופן ד׳) ענין מעה ועל אשר משקלה כמשקל גרגר אשכל לכן נקראת גרה כאומר עשרים גרה (שמות ג׳ י״ג) לאגורת כסף (ש״א ב׳ ל״ו) וכולן מתורגמים

---

1) Vrgl. Raschi daselbst und unsere Ausgabe des Chajug S. 113 Note 9. Wir setzen hier auch den Artikel גה unseres Autors her.

גח • (אופן ב׳) ענין הסרה והטייה כאומר לא יגהה מכם מזור (הושע ה׳ י״ג) כלומר לא יטה ויסיר מכם [עיין ערך זר] הוא שרבותינו ז״ל קורין לקיר כטוי כותל גוהה (מ״ק דף ו׳) • ומלת יגהה ה האחרת יסוד והשנית לצחצוח • כאשר הוגה מו המסלה (ש״ב כ׳ י״ג) כלומר הוסר והוטה מן המסלה •

מָנִין 1) · גרה האמורה בסימני בהמה וחיה היא ערלת הגרון והיא גב הגרגרת אשר אוחזת את הריאה ואת הלב ואת הכבד ואת המרה התלויה בו · ועל שם הגרון נקראת מעלת גרה · ורבותינו קורין אותה טולטלת ועל שם אותה הקנה הנקרא גרגרת נקרא הקפת הגרון גרגרת כאומר וענקים לגרגרותיך (משלי א׳ ט׳) · ופעולת הגרה גר בלבד כאומר וגרה לא יגר (ויקרא י״א: ז׳) ג ר אופן ד׳) ענין תגרת מריבה כאומר איש חמה יגרה מדון (משלי ט״ו י״ח) ואל תתגר בם (דברים ב׳ ט׳) אל תתגרו בם שם ב׳ ה׳) ואל יתמה איש על התיו הנכפלת לומר האחת למלאכה והשנית ליסוד כי מראי שתיהן למלאכה כשתי תיון ואל תתאו למטעמותיו (משלי כ״ג ג׳) אשר אין יסוד המלה זולתו או, או באומר אוה למושב לו (תהלים קל״ב י״ג) וכשני תוין אל תתרע את בעל אף (משלי כ״ב כ״ד) אשר יסודן רע, ושני תוי ובקדוש ישראל תתהלל (ישעיה מ״א י״ו) אשר יסודו הלל וכאלה רבים · ואהרי אשר למדי

---

1) So auch Donasch. Vrgl. Parchon und Kimchi Lexicon Art. אגר. Wir setzen auch die Stelle unseres Autors im Art. אגר her.

ונראה לי כי מה שנאמר לאגורת כסף (ש״א ב׳ ל״ו המלה לשון שכר הוא כן יתרגם שכר אגר · אפס כי יונתן תרגם לאגר כסף למעה דכסף בלשון גרה כאומר עשרים גרה השקל (שמות ל׳ י״ג)

Im Artikel מע lesen wir:

מ ע ענין צרור חול הים כאומר מעיך כמעורתיו (ישעיה מ״ח י״ט) ואין למלה דמיון בכל לשון מקרא עברית זולתי בלשון ארמי אשר יתרגם גרה מעה וכן תרגם יונתן ב״ע לאגורת כסף (ש״א ב׳ ל״ו) למעה דכסף ורבותינו ג״כ קוראין מעה כסף יען הדמותה למעות הים · אך מלת מעים מן המלים השלישים ויסוד מעי שלשתן :

כי שתי תני תתגרה , ותתגרו אין אחת מהנה יסוד, תלמוד על תיו תגרת ידך (תהלים ל״ט י״א) (1 כי על ד׳ התגרית (ירמיה ו׳ כ״ד) וכל אשר בלשונם כי אינו יסוד לא בתחלת המלה ולא בחותמן ׃ ומקצת הנבונים אמרו כי גם יתגררו יסורו בי (הושע ז׳ י״ד) בלשון מריבה כלומר יריבו ויתגרו זה בזה ויהיה בעיני סוררים ׃ ורב מלום אשר להם מרבית פנים ואיך יוכל פתי וחסר לב כמוני להליץ כלנה על יסודותם בלי חלוקה אמנם סמיבת השערתי על השמעת אזני ועל ראות עיני ובראשונה על בוראי כי יאיר עיני ולא קפאו זרע יעקב על שמריהם לכן חלק לבם במליצת דבר ׃

ג ש ׃ ניסדות בשתי אופנים ׃ כאשר השין נקודה מימינה יהא ענין לשון דבק והקרבה׃ והשם הגשה , וגש כאומר גש הלאה (בראשית י״ט ט׳) וגו׳ וראיתי כי מן הנבונים כי יסדו וגוש עפר (איוב ז׳ ה׳) מן ההגשה (2 ותמהתי על הדבר ׃

ג ל ש יסוד לכנוי דבר הנראה לעין כאומר שגלשו מהר גלעד (שה״ש ד׳) ועל כן מתורגם גבח הוא (ויקרא י״ג מ״א) גלוש לפי ששער ראשו מגלהו ׃ (3

ג ע ל יסוד המאוס ורחוק הדעת כאומר וגעלה נפשי אתכם (ויקרא כ״ו ל׳) וגו׳ שורו עבר ולא יגעיל (איוב כ״א י׳) ראיתי לאנשי לבב אשר יסדו המלה בלשון רחוק כאלה 4) ולי נראה כי הוא ענין בפני עצמה ואין לה

---

1) Vrgl. die grammatische Exposition dieser Worte bei Raschi.

2) Dies ist die Meinung des Menachem ben Seruk. Die Stelle selbst haben wir im Literaturblatt des Orients 1843. S. 187 mitgetheilt. Derselbe scheint hier auf Saadia's Erklärung anzuspielen. Ewald Beiträge. S. 87.

3) Vergleiche unsere literaturhistorische Mittheilungen S. 209. und das Glossarium unserer rabbinischen Blumenlese Art. גלש.

4) S. Menachem ben Seruk Art. געל.

ערך ודמיון במקרא והוא ענין הקאה והפלטה כלומר שורו עבר את הפרה ולא יגעיל ויפליט ממעיה תפלט ותציל פרתו את עוברה כצאתו ממעיה ולא תהי משכלת · ובדברי רבותינו ז״ל להגעלה זו ערך ודמיון כאומר (ע״ז ה׳ משנה ב׳) מגעילן ברותחין להפליטו את האסור : 1)

דם (אופן ב׳) יסוד לשון דממה כמו דום לד׳ והתחולל לו (תהלים ל״ז ז׳) וגו׳ אדדם עד בית אלהים (תהלים מ״ב ה׳) כלומר אהי דומם ושותק עד בואי בית אלהים ונכפלו הדלתין בתחלת היסוד ככפל מלת יעוערו (ישעה ט״ו ה׳) אפס כי עיקר היסוד דם בלבד וענין השיר יורה על דדם כי הוא ענין שתיקה כאמרו צמאה נפשי, לאלהים 2) : דם (אופן ג׳) לשון דמיון ושווי כאומר, ביד הנביאים אדמה (הושע י״ב י״א) וגו׳ אם לא שויתי ודוממתי (תהלים קלב ב׳) כלומר הייתי מדמה וכפל הממין לצחצוח וגו׳ אמך כגפן בדמך (יחזקאל י״ט י׳) כלומר ישראל שהיא בגויים וחיא כגפן בעת שעתה מדמה אותה כן תדמה אבותיה כגפן שתולה על מים ואז היא פוריה וענפה וגו׳ · ידמה לד׳ בבני אלים (תהלים פ״ט ז׳)וגזרתו ובנינו מן דמות כאומר בצלמנו ודמותנו (בראשית א׳ כ״ו) וג׳ · דם

---

1) So auch Kimchi im Lexicon (Art. עבר. Wir setzen auch die Worte unsers Autors Art. עבר her.

עבר (אופן ו׳) ענין הריון כאומר שורו עבר (איוב כ״א) ותרגומו מוכיח כאמרו „תוריה מבטין״ :

2) Eben so Donasch ben Librat Sefath jether No. 14. Wir setzen auch die Worte unsers Autors im Art. דדם her.

דדם · אדדם עד בית אלהים (תהלים מ״ב ה׳) כבר יסדתיו במעלה השנית במלת השניים והמלה לשון דממה אמנם כפל הדלתין, לא שתיהן ליסוד זולתי הראשונה לצחצוח והשני ליסוד דם כשני עיני יעוערו (ישעיה ט״ו ה׳)

(אופן ד׳) יסוד ענין דמימת מות, נדמה כל עם כנען (צפניה א׳ י״א) · גם מדמן רתדומי (ירמיה מח׳ ב׳) ונון של מדמן להכשיר והמם להפעיל וכן תרגם יונתן אף משתק תשתוקין (1 כי ד׳ הדימנו (ירמיה ח׳ י״ד) · ואני אומר כי מדמן הוא שם העיר מדמנה 2)· בדמי ימי (ישעיה ל״ח י׳) במיתת קוצר ימי וגו׳ (3 ודמיתי אמך (הושע ד׳ ה׳) כלומר והמתי אומתך· ונדמו נאות השלום (ירמיה כ״ה ל״ז) וימותו הניאותים בשלום · וגזרת בנינם מן כל יורדי דומה (תהלים ק״טו ז׳) וגו׳

ד ע (אופן א׳) יסוד למלת הדעה כאומר כי מלאה הארץ דעה (ישעיה י״א ט׳) ופעולתה לדעת לעות (ישעיה נ׳ ד׳) וגו׳ ושמי ד׳ לא נודעתי (שמות ו׳ ג׳) משקל נודערתי כמשקל נותרתי, נשענתי, נוצרתי, נולדתי, ומאזניהם נפעלתי · ולא נכון לשקלת הוחלתי, הותרתי, ולומר נודעתי כמו הודעתי כי הם ממשקל פעלתי והענין יורה כי צריך לומר בלשון נפעלתי · ועוד כי לא נכון להתמיר אות במלה כי המלה שקולה כדת וכתובה במשפט וכה פשר הענין וארא אל אברהם ואל יצחק ואל יעקב באל שדי ובשמי ד׳ לשלשתם נראיתי בשני שמות הכנויין אל שדי וגם בשם המיוחד אבל לא נודעתי להם פנים אל פנים בהגלותי אליך בלבת אש מרתוך הסנה 4): ד ע (אופן ג׳) ענין יסורים ומוסר כאומר ויודע בהם את אנשי סכות (שופטים ח׳ י״ו)

1) In unsern Ausgaben lesen wir אף מדמן תתברון

2) Joseph Kimchi stimmt mit unserm Autor überein. (S. Kimchi Comentar zu Jesaj. 25, 10.)

3) Eben so der Schüler des Joseph Kara (in der bereits erwähnten Handschrift von Herrn Kirchheim), derselbe sagt בדמי (ישעיה ל״ח י׳) כמו נדמה שומרון

4) Beinahe wörtlich aus dem Menachem ben Seruk. Vergl. die hieher gehörige Stelle unsers Autors in seinem Sechel tob bei Luzzato im Kerem Chemed VII. S. 69.

ותרגום יונתן „ואלקי בהון" וגביה ממרחק יידע (תהלים קל״ח ו׳) 1) יודע כמביא למעלה בסבך עץ (תהלים ע״ד ה׳) פשרו יתייסר וילקה כאשר המביא והזורק למעלה הקרדומות בסבך עץ ויפול עליו וילקה 2) למנות ימינו כן הודע (תהלים צ׳ י״ב) פשרו כאשר בידך למנות ימינו כן תייסרנו ברחמיך לפי מנין שנותינו המועדים ומתוך הייסורים אשר תיידענו אז נהיה מביאים ומחדשים החכמה 3) · ומלת נביא האמורה פה אינו כמו כי יקום בקרבך נביא (דברים י״ג ב׳) ולא קם נביא (שם (ד׳ י׳) אלא כמו הביאה לי ציד (בראשית כ״ז ז׳) וגו׳ ועל אופן זה יש להדביר וידע אלמנותיו (יחזקאל י״ט ז׳) כלומר הביא יסורין ומכות ליושבים במקומותיו המוצנעים ובחדרי הסתר : 4)

---

1) Ebenso Raschi und Ibn Esra, Joseph Kimchi mit diesem Worte in seinem gewöhnlichen Sinne. S. Kimchi Lexikon Art. ידע.

2) So auch Menachem ben Seruk. Unser Autor ist hier deutlicher.

3) So auch M. B. S. und R. Jona bei Kimchi Lexikon Art. ידע.

4) Eben so Raschi und Kimchi daselbst. Wir setzen auch den Art. אלמן unsers Autors hieher:

אלמן · אלמן ישראל מאלוהיו (ירמיה נ״א ה׳) אלמנה וגרושה (ויקרא כ״א י״ד) וגו׳ פשר המלה שמת לה בעלה · ולכן אמר לא אלמן ישראל (ירמיה נ״א ה׳) כי אדוניו חי וקיים · שבה פה פלוני אלמוני (ש״א כ״א ג׳) פשר המלה לשון הצנוע וסתר וכן ועלו ציים באלמנותיו (ישעיה י״ג ל״ב) כלומר במקומות המוצנעים שלו שם יעלו תנינים בחדרי היכלות אשר גם יתענגו השרים להשרות · שלשה אלה הם מקום הצנע והסתר וכן וידע אלמנותיו (יחזקאל י״ט ז׳) כלומר ויבא יסורין ומכות ליושבים במקומותיה׳ המוצנעים ובחדרי הסגר ואת עריהם החריב :

ד ר ענין גלגל הוא דבר גלול ומתגלגל כאומר כדור אל ארץ רחבת ידים (ישעיה כ״ב י״ז ואין למלה דמיון במקרא זולתי בדברי רבותינו באמרם (ר״ה ט׳ ע״ב) כמדייר ביה דיירא ומוביל סחורה לכל מדינה • ועיקר המלה לשון ארמי הוא כי כן מתורגם ויגל את האבן (בראשית כ״ט י׳) וגדר ית אבנא : 1)

ד א ב • יסוד לענין צער ועצב כאומר ודאבון נפש (דברים כ״ח ס״ה) עיני דאבה מני עוני (תהלים פ״ח י׳) ולפניו תרוץ דאבה (איוב מ״א י״ד) ד׳ דאבה מני עוני פתוחה כי המלה לשון פעלה • ד׳ תרוץ דאבה (איוב מ״א י״ד) בשוא כי היא כנוי הפועל :

ד א ג • מביאים דאג (נחמיה י״ג י״ו) הוא דג ממש והמלה נכתבת שרועת אלף ולא ליסוד כלל :

ד ב א • ענין חלשות נפש ורפיון רוח כאומר וכימיך דבאך (דברים ל״ג כ״ה) ואין למלה ערך במקרא ופשרה כה הוא ברזל ונחושת מנעלי עריך וכימיך הטובים הם ימי בחורותוך יהי זמן דבא זקנתך :

ד ב ר (אופן ב׳) לשון הנהגה כאומר ואני אשימם דוברות בים (מ״א ה׳ כ״ג) ורעו כבשים כדברם (ישעיה ה׳

---

1) In dem bereits erwähnten Commentar des Joseph Kara lesen wir

כדור • פתרונו כשורה של בני אדם שכן עושון שורה גדולה שמחזיקין איש ביד רעהו במקום ארץ רחבת ידים • ולא תטעה לומר כדור פלודא בל״עז לפי שכף של כדור עושה הוא שמוש בתיבה : [ובילקוט במקומו נמצא : „מה כדור זה מתלקט מיד ליד ואינו נופל לארץ״ עיין ג״כ פרחון: ערך כדר, דור והוא פוסה על שתי סעיפים׃]

י״ז) כפי מנהגם · כעדר בתוך הדברו (מיכה ב׳ י״ב) בתוך נהיגתו · ועל פי הדברים האלה נקראו יועצי המלך ומנהיגן הדברי מלכא (דניאל ג׳ כ״ז) וכל הנהגא יתרגם דברא כמו וינהג (בראשית ל״א י״ח) וידבר : ד ב ר (אופן ד׳) יסוד מלה העומדת בלשון עסק ואודות כאומר דבר יום ביומו (שמות ה׳ י״ט) על דבר אשר ענה (דברים כ״ב כ״ד) וגו׳ על דברתי מלכי צדק (תהלים ק״י ד׳) וכה פשרו אתה כהן לעולם כלומר אתה תהיה רב ושליט כאומר כהן מדין (שמות ג׳ א׳) ובני דוד כהנים (ש״ב ח׳ י״ח) ולכן אמנך רב לעולם על דברת שאתה מלך צדק עושה משפט וצדקה לכל עמך ויוד של דברתי ויוד של מלכי אינן למלאכה זולתי ליפוי המלה כמו יושבתי בלבנון (ירמיה כ״ב כ״ג) לסוסתי (שה״ש א׳ ט׳) וכאלה רבות :

ד ב ש שני מינים הוא דבש היוצארת מן הדבורים כאשר מצינו במעשה שמשון כי מגוית האריה רדה דבש (שופטים יד״ ט׳) כי שם קננה עדת דבורים ועשו גוירת האריה כגון כוורת ושם עשו את הדבש ואשר אמר רדה לא ירידה ממש אלא כרדיית הפת מן התנור ודומה לו וירדהו אלי כפיו (שופטים י״ד ט׳) שלח אש בעצמותי וירדנה (איכה א׳ ג׳) (1 ויש דבש תמרים ושאר פירות המתוקים והמבושלים היטב כגון תאנים ויתר הפירות

1) Wir setzen auch Art. רד unsers Autors her.

ר ד (אופן ג׳) ענין קרוב לנסיחה ולעקירת חפץ ממקומו כמו וירדהו אל כפיו (שופטים י״ד ט׳) וירדנה (איכה א׳ ג׳) כלומר וירדנה לאש מבינות לגלגל ושלחה בי · רדה הדגש (שופטים י״ד ט׳) ומשך הטעם לדביר המלה בלשון פעל זכר :

גינוסר המטיפין דבש כאומר זבת חלב ודבש (שמות ג׳ ח׳):
ד ב ש אופן ב׳) יסוד כנוי גבגון גב הגמל וכן שאר גבנוני מפעלים נקראים דבשת כאומר ועל דבשת גמלים (ישעיה ל׳ ו׳) ותיו החותמת איננה יסוד זולתי להסב המלה בלשון נקיבה · ויונתן תרגם „חיטורת גמלא״ ורבותינו ז״ל קורין אותה חוטרת ובלשון הקדש אין למלה דבשת דמיון : 1)

ד מ ע יסוד למלת מלאתך ודמעך (שמות כ״ב כ״ח) אמר הבורא יתברך והזהיר לבני בריתו מילואת תבואתך בהיותה מלילות לא תאחרנה להביא בירת ד׳ ותרושך ויצהרך בהיותם מזוקקים בלי שמרים כטפת דמעת העין וגו׳ : 2)

ד ג ו ן · אלהי פלשתים (ש״א ה׳) כך שמו אמנם באמור בורא תבנית כל דגה אשר במים :(דברים ד׳ י״ח) יש לנו לומר כי דקדקה התורה לרדוף אחר יצר הרע פן ימצא מקום להתיר ע״ז כי גלוי היה לפני הבורא יתברך

---

2) Joseph Kara in dem oft erwähnten Commentar sagt:

ועל דבשתי ועל שם שמסתקפת תמיד וסכין אותה שם לרפואה קרואה דבשת גמלים כדאמר בב״מ (ל״ח ע״א) דבש והדביש חזי לכתושא לגמלא :

2) Wir lassen auch hier Art. מלא unsers Autors folgen.

מלאתך ודמעך לא תאחר · כה פשר המצוה בעלות גדיש בעתו כתום קומתו ויתבשלו גרגרותיה ותהי מלאת ימים עתה לא תאחר להביא בכוריה וכן אחרי תלחלת גפנך וזיתך ונטיון נצניה ויקשרו גרגרי אשכלותיה ויתבשלו היטב והם ראויים להטיף ולדמע אל תאחר כי אם שחט הדמעתן להכשירן לגרנן והביאן על יד משרתי וגו׳

כי עתירין המורדים לעשות להם עצבי מתכות ופסילי עץ ומשכיות אבנים כצורת הבריות לכן הזהיר אותנו על כלנה ומהנה רמוזים הרבה במקרא · כמוש (שופטים י״א כ״ד) הותה אבן שחורה (1 תבנית נקיבה · נבחן (מ״ב י״ז ל״א) תרתק (שם) צורת חמור אדרמלך (שם) צורת פרד. ענמלך (שם) צורת סוס׃ בל (ישעיה מ״ו א׳) צורת אדם · נסרך (ישעיה ל״ז) לוח מתיבת נח · מלכום (מ״א י״א ה׳) מולך השורף את קרבנו והוא כעין אדם והוא מנחושת וחלול הוא · סכות בנות (מ״ב י״ז ל׳) צורת תרנגול ואפרותיה · נרגל (שם) צורת רגלי יעקב ורגלי יוסף ועליהם הקימו צורת תרנגול׃ אשימה (מ״ב י״ז ל׳) צורת חתול · בעל זבוב (מ״ב א׳ ב׳) צורת דבורה 2) · לכן אמרו מן אנשי לבב כי דגון צורת דג ודבריהם בשמא 3) אמנם כל האלילים דמות בריות להם ולכן אמר אלילים אלמים (חבקוק ב׳ י״ח) ונאמר פה להם

---

1) Dieses ist aus der Pesiktah des R. Tobia (פ׳ בלק) entnommen, welcher ausführlicher ist. Wir lassen seine Worte folgen, זה כמוש שקוץ אשר במדבר והוא אבן שחורה דמותה כדמות אשה שחורה והיא בתוך הבמה והיו הולכים אליה להשתחוות לה מואב וכל סביבותיה · וכן הוא אומר הלא את אשר יורישך כמוש (שופטים י״א כ״ד) והוא בלשון בני ישמעאל מעכא ע״ז שהיא במדבר והולכים אליה עמים רבים ואחד מאלף אין חוזרין ודבר התחיל להבטל לכך נאמר עם כמוש :

2) Vrgl. Sanhedrin S. 63 b und Jalkut zu d. St. S. 36 d und 37 b. Von Jakob und Joseph ist daselbst nicht die Rede.

3) Unser Autor spielt hier auf Menachem ben Seruk an. Art. דג sagt derselbe ויש דגון שם אליל כמו בית דגון לא נודע אם סמל צורת דג הוא ואם שמו דגון כיתר העצבים :

ולא ידברו (תהלים קט״ו ה׳) עינים ואזנים ורגלים ואף גרון׃ וכל פסל מעץ, וכל עצב ממתכות והוא הנקרא מסכה כאומר ואת אפודת מסכת זהביך (ישעיה ל׳ כ״ב):

הל (אופן ד׳) ענין חופה כאומר ובתולותיה לא הוללו (תהלים ע״ח ס״ג) כלומר לא זכו להנשא לחופה ואין למלה דמיון במקרא זולתי בדברי רבותינו ז״ל שקורי לחופה הלולא (ברכות ל״א ע״א) 1):

זק׃ (אופן ג׳) כנוי החרב כאומר קודחי אש מאזרי זיקות (ישעיה נ׳ י״א) כלומר מבעירי הבערה ומאזרי חרב להרוג נפשות לכו להשפט באור אשכם אשר קדחתם ובזיקות כלומר ובהרבות אשר צחצחתם כאש בוערה׃ כן תרגם יונתן ב״ע חרבות׃ ולולא מורא רבותי לנגד עיני אשר הדבירו מלת זיקות עלי אופן חרב בשיטת התרגם אז הייתי מדביר הזיקות האלה על אופן הזק כלומר מאזרם ומתקפץ ההזקות לכו באור אשכם וכפל הענין ואמר ולכו בהיזקות אשר בערתם כענין שלם ישלם המבעיר את הבערה (שמות כ״ב ה׳) אז נהיו שני אופנים אופן אחד: זק (אופן ד׳) יסוד ההיזק כאומר שוה בנזק המלך (אסתר ז׳ ד׳) וגו׳ ובמשניות נזיקין (ב״ק א׳ א׳ אמרו רבותינו ז״ל כשהזיק חב המזיק למדנו כי אין נון נזק יחוד זולת להכשיר וזק יסוד המלה:

זר (אופן ג׳) יסודו לפעל סורת אחור וריחוק מקום כאומר נזורו אחור (ישעיה א׳ ד׳) והזרתם את בני ישראל (ויקרא ט״ו ל״א ו״ג׳ מנזריך כארבה (נחום ג׳ י״ז) כלומר הנזרים מעלך עתה יבואו אליך צפופים כארבה וגו׳ אם ינתשו מים זרים קרים נוזלים (ירמיה י״ח י״ד) זר יסוד

---

1) So auch Parchon und Kimchi Art. הלל.

בלבד מגזרת והזר הקרב (במדבר א׳ נ״א) ומלת קרים מגזרת כהקיר בור מימיה (ירמיה ו׳ ז׳) כמו מים קרים על נפש עיפה (משלי כ״ה כ״ה) וכה פשר המקרא היעזוב כמו היעָזֵב בלשון יִפָּעֵל תמוה ומשקלו כמשקל היערוך (איוב ל״ו י״ט) וכמשקל כי מי בשחק יערוך לד׳, (תהלים פ״ט ז׳) נראה פועל ונמצא פעול כלומר יעָרֵך לד׳ 1) כי לו היה שורה ליערוך אותה אהרן (שמות כ״ז כ״א) היה על המחוקק לחקות ידמה לד׳ וכאשר אמר ידמה לשון פעול 1) נמצא יערוך בלשון יערך והוא הדין למלת היעזוב כי לו היה היעזוב זה בלשון יפעל תמוה היה על המחוקק לחקות אם יתוש מים זרים בלשון יפעל וכאשר אמר אם ינתשו בלשון יִפָּעֵל נמצאו היעזב יִפָּעֵל תמוה ׃ וכה אמר הראוי ליעזב מן צורי המדבר חול שדי ממי שלג הנגרים מהר הלבנון על צורי השדות אשר הם הולכים לאט, הטוב להולכי מדבר אשר ימצאום ויעזבום בלי לשאוב מהם ולשוקק את נפשו והם זרים רחוקים מן הדרך ואם יתרחק מהם וילך לו ולא שתה מים אז ימות בצמא והם קרים וראוים על נפש עיפה חיי נפש מרוים חיים את הגוף ואיך

---

1) Raschi daselbst erklärt das יערוך mit den Worten יהא נערך d. h. es hat die Bedeutung des Nifal. So sagt auch unser Autor Art. חרש ׃

ח ר ש (אופן ז׳) ענין חרישה בקרקע כאומר לא תחרוש בשור וחמור (דברים כ״ב י׳) וגו׳ אם יחרוש בבקרים (עמוס ו׳ י״ב) ופשר יחרוש כמו יֵחָרֵשׁ כי ברוב מקומות יש לנו לשון יִפְעַל במקום יִפָּעֵל כלומר אם יחרש בסלע בבקרים כאשר ייסדנו היעזוב מצור שדי (ירמיה י״ח י״ד) כמו היעָזֵב ׃

יתשו והם נאמנים ועדים מועדים לחיים ולרווחה כי שכחוני עמי לשוא ׃ 1)

ז ר ב יסוד לכנוי חורב וקרח חום גדול כאומר בעת יזורבו נצמתו (איוב ו׳ י״ז) ויגיד עליו רעו באמרו בחומו נדעכו ממקומו ׃

ז ר ם יסוד לכנוי עבוי טפת המים שאין התכת מטר כאומר זרם מים עבר (חבקוק ג׳ י׳) וגו׳ זורמו מים עבות (תהלים ע״ז י״ח) וזרמת סוסים זרמתם (יחזקאל כ״ג כ׳) כלומר ועבוי צחנת הטלת שכבת זרעם דומה לשל סוסים וגו׳ ואם אמור יאמר איש סכל כי מלת זרים קרים (ירמיה י״ח י״ד) מלשון זרם מים הוא ישום יד על פיהו כי לא יעלה זר עם זרם במשקל ולו היה כדברו היה על המחוקק להוסיף י׳ ולכפול המם ולכתוב זרמים אז נהייתה המלה מיוסדת כזרם מים והמם הנוספת לרבות כיתר כל הלשונות המרובים ׃ [הערך הזה נלקח ממחברת מנחם בן סרוק ערך זר · עיין ג״כ שפת יתר סימן כ״ב] ·

ז ר ת מדת שלשה טפחים מדת יד כאומר זרת ארכו וזרת רחבו (שמות כ״ח י״ו) ושמים בזרת תכן (ישעיה מ׳ י״ב) ואם יאמר פותר כי ארחי ורבעי זרית (תהלים קל״ט ג׳) מלשון זרת הוא כלומר בעצמך מדדת, ישקלם במאוזני צדק וידע בטלה דעת פשרו · כי איך יעלו במאזנים זר עם זרת כי לו היה כדברו היה על המחוקק לכפול התיו ולחקות אחי ורבעי זריתת או להדגיש התיו כשהוא אחת ולסלק היוד מקרב המלה ולחקות ארחי ורבעי זֵרַתָּ והיה חדוד הרתיו ודגושה פוטררת כפל התיו כמו הִצְמַתָּ,

1) Ebenso Donasch ben Liberat, welchem auch Raschi folgt. Die Stelle in Donasch ist etwas korumpirt und wird durch diese unseres Autors erhellt.

כָּרַתָּ, אז היה נוכח דברו, כי המלה מגזרת זרת בבא התיו ליסוד וכאשר אמר זרית והפסיקה היוד בין ריש לבין תיו אז נודעה המלה כי אין יסודיה זולתי זר מלשון הפצה כי כל תיו הנכתבת בסוף המלה והיוד תקדמנה לא הובאה היוד בקרב המלה זולתי להפריד בין תיו לבין אותיות היסוד כזה זרית, בנירת, גלירת, חיית, וכאלה רבות: [גם בערך הזה ילך המחבר בעקבות מנחם בן סרוק ערך זר]

חז׳ נוסדו בג׳ אופנים׳ חז (אופן א׳) ענין ראיה ממש כאומר ד׳ רמה ידך בל יחזיון (ישעיה כ״ו י״א) שמאל בעשותו ולא אָחָז (איוב כ״ג ט׳) וטעמו מושך באלף וכלו קמץ 1) להבדילו מן אחז בקרנות המזבח (מ״א א׳ נ״א) שהוא לשון כבוד [כבר] ולשון אחיזה, ומן אחז המלך שהוא שם׳ כי אחז אחיזה אלף קמוצה ח׳ פתוחה וטעמו בחית ואחז המלך כלו קמץ וגם טעמו בחית וזה אחד לשון חזיון ואין אלפו מן היסוד כ״א להסב המלה אל המדבר לכן טעמה באלף: חז (אופן ג׳) יסוד למקום כנוי חנייה כמו נמל, או מלון לעוברי דרכים כמו וינחם אל מחוז חפצם (תהלים ק״ז ל׳) בית אבנים יחזה (איוב ח׳ י״ז) כלומר בית אבנים יחזה וינות׳ עשינו חוזה (ישעיה כ״ח ט״ו) כלומר עשה לי מחוז לשכן שם ומלון חנייה לנוח בה: [עיין שרשים לר״דק שרש חזה ושם הובאה הדעת הזאת בשם ר׳ יהודה ולא נמצא בספרנו]

חי׳ נוסדו בו׳ אופנים׳ חי (אופן ב׳) ויש חי אשר יאמר במקום שבועה כאומר וישבע בחי העולם (דניאל י״ב ז׳) וגו׳ ואלהים נקרא אלהים חיים ונקרא אל חי (ישוע ג׳ י׳) כיחייו וכחו ועצמו וגאותו וכל מדותיו התרומיות והנוראות

---

1) In unsern Ausgaben אָחֲז vrgl. Norzi im Michnath Schai zu dieser Stelle.

והגדולות היו במטרם שומו כל מקדם בראותו עולם והם נוהגות עם כל דור ודור הולך ודור בא וכבודו לעולם קיים ולא ישונה ולא יומר כבודו וחייו ומדותיו בעולם הזה ולא לעולמי עולמים ׃ ח י (אופן ג׳) לשון תרופה והעלאת ארוכה כאומר והביט אל נחש הנחושת וחי (במדבר כ״א ט׳) וגו׳ ויש חי אשר איננו חי ואין בו חיות נפש אלא כנוי הוא לבשר שלא בשל כל צרכו ולא נצרב נצרב בשחין ולא יקח ממך בשר מבושל כי אם חי (ש״א ב׳ ט״ו) הבשר החי טמא הוא (ויקרא י״ג י״ו) וגו׳ ויש חי בלשון חיים ובריאות והוא אומר במקום ברכה כאומר שוב אשוב איך כעת חיה (בראשית י״ח י״ד) וגו׳ ואמרתם כה לחי (ש״א כ״ה ו׳) 1) כאשר יראה איש את פני רעהו ביום וכה פשרו ממנו

---

1) Vrgl. unsere rabbinische Blumenlese S. 192 Note 1. Im Art. חו lesen wir folgendes bei unserem Autor.

ח ו (אופן ב׳) יסוד כנוי למלת כפרים, כאומר ויקרא אתהן חוות יאיר (במדבר ל״ב מ״א) ויש פושרין ואמרתם כה לחי (ש״א כ״ה ו׳) מגזרת חוות יאיר ואומרים כי תעתיקהו ותעמיד הא׳ במקומו

welches sich auch bei Menachem ben Seruk Art. חי findet, und wozu derselbe bemerkt:

והמראה הראשון קרוב ממנו לענין ולפתרון

dieses מראה הראשון ist die Erklärung, die unser Autor ebenfalls davon gibt, und welche sich in Menachem b. S. findet. Imanuel aus Fermo in seinem אבן בוחן (Münchner Handschrift S. 173 a) sagt:

כה לחי — פירשו בו כי חסר אלף ומשפטו לאחי ׃ ורד״ק פירש וגו׳ ויש מפרשים כה לחי לעשיר כי עני חשוב כמת וכן מה לעני יודע להלך נגד החיים (קהלת ו׳ ח׳) שענינו נגד העשירים ׃

Diese Erklärung findet sich auch anonym bei Abrabenel zu dieser Stelle.

אומר לו למועד הזה בשנה האחרת אבוא ואמצאך בריא וחי וגו׳

חמם · (אופן ג׳) יסוד לכנוי קצף ורוח כעס כאומר חמת מלך מלאכי זעם (משלי י״ו י״ד ולא יעיר כל חמתו וגו׳ חמה אין לי (ישעיה כ״ז ד׳) · וזה לך האות כל חמה אשר יש בענינה ענין שתיה הרי הוא ארס וקללה הממיתה כארס · וכל חמה אשר אין בענינה ענין שתיה הרי הוא ענין רוח זעם · ולכן נראה חמות הנוסדות בחם בלבד כי נבנית כלנה מן החום כי כל כעס וכל חמה באין מרוח חום כי יחם לבבו · כולם יחמו כתנור (הושע ז׳ ז׳) אמנם אלהינו יתברך שמו אין מדותיו דומות למדת יצורי וכל מדות אף וקצף וחרון וחמה ויתר מדות כעס הנאמרות בו אין כח לאנוש לדורשן כצורתן זולתי באמונה ויראה כי לא נאמרו זולתי להשמיע לקצרי רוח די כחם׃

חדק · מין ממיני אטדים כאומר טובם כחדק ישר ממסוכה (מיכה ז׳ ד׳) וכה פשרו מוטב שבהם קשה לו לאדם לצאת מתחת ידו כאשר קשה לו לאדם להוציא כליו הנאחזים באטד, ישר שבהם קשה לו לאדם לצאת מתחתיה כאשר קשה לו לאדם להוציא את בגדיו מסובך סבך קוצים: [וכן דעת התרגום]

חדר · כנוי בית הפנימי · ופעולה, החרב ההודרת לכם (יחזקל כ״א י״ד) כלומר המניסה אתכם חדר בחדר:1)

חפש · (אופן ד׳) ענין עלוף וכסוי כאומר ויתחפש באמרן (מ״א כ׳ ל״ח) ברב כח יתחפש לבושי (איוב ל׳ י״ח)

1) Ebenso der oft erwähnte anonyme Commentar.

ההודרת · הנטמנת לכם כאדם שמטמין בחדר מפני החרב : Ebenso Raschi und Kimchi. a. a. O.

כה אמר איוב מרוב שחין אבעבועות אינני יכול ללבוש בנחת כי אם ברב כח יתעלף ויתחפש לבושי עלי ומרוב נופח אשר בגופי צריכני להרחיב אזורי כפי שפת כותנתי אשר למטה בשוליה׳ התחפש ובא במלחמה (מ״א כ״ב ל׳) ואתה לבוש בגדיך כה אמר יהורם ליהושפט התכסה ועלוף בגדים אחרים ובא במלחמה השיבו יהושפט ואתה לבוש בגדיך בגדי מלכות ויתחפש במלכות מלך ישראל (מ״א כ״ב ל׳) נתכסה ועלוף :

ח ר ף ׃ (אופן ב׳) ענין דבר גנאי כאומר חרפה היא לנו (בראשית ל״ד י״ד) ׃ כי לא אויב יחרפני ואשא (תהלים כ״ה י״ג) ויש על מקרא זה פשר מן הענין כאומר מי יתן לי יכולת להעלות אבר כיונה ואהיה עף וטס מקרב מחרפי ואלון במדבר לא אויב יוזרפני ואשא כלימתי ממש ור״א משנאי הגדיל עלי דבריו ואינו צריך לסתור מפניו כאשר הוצרכתי עד הנה ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי לכן יקשה עלי דבר חרופו יותר מדבר אויב ומתגרות משנא:

חרף (אופן ג׳) ענין עת מזומן וזמן מועד ונכון כאומר כאשר הייתי בימי חרפי (איוב כ״ט ד׳) כלומר בזמני הטוב ועתי הנכון ימי טובה 1) ובן זבולון עם חרף נפשו למות (שופטים ה׳ י״ח) כלומר זכות אשר מצא לו זמן מועד לנפשו למוסרה למות על מלחמת ד׳ ׃ וכן והיא שפחה נחרפת (ויקרא י״ט כ׳) כלומר בהיותה היא שפחה מיועדת נכונה לאיש ולהיות לו לאשה :

ח ש ש ׃ הוא ענין עמור הוא מוץ הוא הקש כאומר תהרו חשש תלדו קש (ישעיה ל״ג י״א) דמה המחשבה למוץ והמעשה לקש והרצון לאש כלומר

1) Verschiedene andere Erklärungen bei Raschi und Ibn Esra.

בחשבתם רע ובעשותכם מרד רצונכם תאבדכם האש · וחשש להבה ירפה (ישעיה ה׳ כ״ד) וזה מן המקראות הנצרכים תוספות למדרש כלומר וחשש מן להבה ירפה ויחלוש ותרגם יונתן כעמירא בשלהוביתא · והעמיר הוא המוץ ולכן שין הראשונה אשר למלת חשש היא קמוצה 1) כעיקר כל אותיות הכריתה להודיע כי אין חשש סמוך מלהבה ולא ממינה ולא פועלה ולא מפעל בן גילה כי אם מפעל אחר כאשר דרשתי בתוך הדלית בינות העמוד · ולו היה חשש מן להבה היתה שין הראשונה פתוחה כעיקר כל אותות הסמיכה כמו בקר זבח השלמים (במדבר ז׳ פ״ח) דבר ד׳ (בראשית ט״ו א׳) בחלל חרב (במדבר י״ט י״)׳

ח ר צ ב · הוא ענין עוצר בית המשמר כאומר פתח חרצובות רשע (ישעיה, נ״ח ו׳) כי אין חרצובות למותם (תהלים ע״ג ד׳) וכה פשרו הרשעים עושי רשעה יען כי לא נאספים אל משמר ליאסר בזיקים ולא נלכדים בחבלי רשעת עוניהם ורגליהם לא הוגשו לנחושתים ולא רותקו בכבל כי אם בשלום ימותו על מיטתם ובריא אולם לבם ולא שבט אלוה עלימו לכן ענקתמו גאוה :

ט ב יחוד הטובה כאומר יודע טוב ורע (בראשית ב׳ יז׳) וגו׳ טובתי בל עלך (תהלים י״ו ב׳) כה פשרו אמר דוד לנפשו אמרת לד׳ אדון שלי אתה ואין לי זולתך טובתי שנגמלתי מידך לא היה לי עליך כי לא הייתי כדי להגמל כל כך אלא לקדושים אשר רבים והן ישני ארץ המה הטובות ראויות: [רברי המחבר קרובים לדברי רש״י וע״יש]

ט ח ענין משך כאומר הרחק כמטחוי קשת (בראשית

---

1) In unserer Ausgabe steht חֲשַׁשׁ. Kimchi und Norzi erwähnen nichts von einer andern Leseart.

כ״א י״ו) והויו הנאחזות במלה אינה ליסוד זולתי לצחצח הלשון אע״פי שהוא נעועה בפה ופשר הפסוק כי ישבה הגר מנגד הרחק עצמה מן הילד כמדרת מושך הקשת בחץ המוטח לירות בו פעמים · ותרגם אונקלס כמנגר בקשתא :

טל נוסדו בד׳ אופנים · טל כמשמעו רעף רסיסים היורדים בלילות כאומר מטל השמים (בראשית כ״ז כ״ח) וגו׳ או מי הוליד אגלי טל (איוב ל״ח כ״ח) · הן גלים כגלי ים ואחר כן נחלקין לחלקין לטפות דקות 1) : טל (אופן ב׳) ענין כובד משא כאומר וגרמיו כמטיל ברזל (איוב מ׳ י״ח) כי יפול לא יוטל (תהלים ל״ז כ״ד) לא יכבד את גופו כמשא כבד כל יוכל קום מחליו כי החי נושא את עצמו והמת הוא כבד מאד וזה לא יוטל יען כי ד׳ סומך ידו ומקיימו וכל משא מתורגם מטול :

---

1) Wir lesen auch dasselbe bei unserem Autor im Art. אגל und גל, welche Stellen wir hersetzen wollen.

אגל · יסוד למלת אגלי טל ופשרה טפין דקין ורעפי רסיסין היורדין בלילה ואין למלה דמיון במקרא — גל · · · · גם נראה לי כי אגלי טל נוטה לגלי הים והאלף כיתר האלפין הנאחזים בראש המלות ולא ליסוד ויהיה אגלי טל כמו ויהמו גליו (ישעיה כ״א ט״ו)

Auch in einem handschriftlichen Commentar zu Job (auf der Hamburger Bibliothek Nr. 32 lesen wir :

אגלי טל· טפין · ויש לפרש שערי טל כמו טרוקי גלי (ברכות דף פ״ט) ר״ת · [רבינו תם] ואני אומר אמנם האלף נוספת ויהיה כמו גלי מים · ר״שי ·

Ebenso Imanuel aus Fermo in seinem Eben Bochan (Hauptstück 2 Cap. p. 1).

אגלי טל · אולי האלף נוספת ומשפטו גלי טל :

ט ף (אופן ב׳) הוא ענין זילרת טפין כאימר טפו ההרים עסיס (עמוס ט׳ י״ג) וגו׳ עלימו תטוף מלתי (איוב כ״ט כ״ב)׃ הלוך וטפוף תלכנה (ישעיה ג׳ י״ו) כה פשרו הולכת בנות ציון נטויות גרון מרימות צואר בלכתן ארוכה בצד קצרה הלוך ומטיפות בשם תלכנה מרוקחות מרקחת אשר הנה רקוחות׃ ולכן הוא נקרא נטף ושחלת כי הוא מטיף׃ ויגד עליו רעו באמרו (ישעיה שם) ולכן תחרת טפטוף בשם זה מק יהיה׃ אשר אמר ועלימו תטוף מלתי (איוב כ״ט כ״ב) כאומר משה יערוף כמטר לקחי (דברים ל״ב ב׳) ומאמר איוב ופיהם פערו למלקש (איוב כ״ט כ״ג) ועל פי הענין הזה נקראת נביאת החכמים טפטוף כאמר והטף אל דרום (יחזקאל כ״א ב׳)׃ אל תטיפו יטיפו לאלה (מיכה ב׳ ו׳) כה פשרו אל תתנבאו אומרים לנביאי ד׳ לא תנבאו לאלה בני העם ולא יסג עליכם דבר כלימות ולא תיטוף על בית ישחק׃ גם ראיתי רבותי הדבירו מלת הלוך וטפוף על אופן זה לשון דבור והיה מטיף העם הזה (מיכה ב׳ י״א)׃ וראיתי יסדו אנשי לבב מלת טוטפות ביסוד זה, וזה טעמם וכי כה אמר משה לישראל באומר והיו לטוטפות בין עיניך (שמות י״ג ט״ז) יהיה דברי נוכח עיניך ולא נראה לי דבריהם כלו הדבר באמרנו היה על המחוקק והיה הטוטפות בין עיניך אז אמרתי כי טירת הראשונה לצחצוח כמו עין יעוערו (ישעיה ס״ו ה׳) 1) ובאמרם

1) Wir lassen diesen Artikel unsers Autors hier folgen.

ע ע ר ׃ ענין הערת בשורה כאומר זעקת שבר יעערו (ישעיה ס״ו ה׳) כמשקל פפיית ומשקל קיקלון אשר אין להזיח אחת מן הפאין או מן הקופין כי שתיהן יסוד וכן שתי עיני יעוערו כאשר כבר יסדתי : [עיין ג״כ ערך קקל]

נודעה הדבר כי לא אמר והיו לציון בין עיניך כאשר נפרש ביסוד המשלוש׃ 1)

ט ב ל ענין צביעה׃ כאומר ויטבלו הכתונת בדם (בראשית ל״ז ל״א) וגו׳ סרוחי טבולים (יחזקאל כ״ג ט״ו)

1) Wir lassen auch den Art. טטף hier folgen.

ט ט ף ׃ הוא ענין עדי כאומר והיו לטוטפות (שמות י״ג ט״ז) כלומר והיו דברי כתוכים ומונחים לציון בין עיניכם כאשר אמר שלמה המלך ע״ה בספרו קשרם על גרגרותיך (משלי ג׳ ג׳) הוא שרבותינו ז״ל אומרים לא בטוטפות ולא סרביטין (שבת פרק ו׳ משנה א׳) טוטפות מגערת מאזן לאזן ולעולם במקום תפלין מניחות אותה וסרבוטין הן שלשלאות להעמיד חטוטפות כאשר יקשרו התפלין ברצועה׃

Vrgl. auch Saadia: 90 Wörter No. 46 und unsere literatur-historische Mittheilungen S. 63 Note 3. Wir setzen auch die Worte des älteren R. Ahron in seinem Buche Mibchar hieher, welche Hr. Dr. Jost uns mittheilte.

והיה לאות׃ אלו היה בעבור התפלין היו נזכרים לעיל׃ ואז והיה א״כ הוא כמו הנזכר בפרשה הנקדמת למען תהיה תורת ד׳ בפיך כי ביד חזקה (שמות ו׳ א׳) וכן כי בחוזק יד (שמות י״ג ג׳) ובתורה רבים כזה פתוח תפתח את ידך (דברים ט״ו ח׳) ופרשו השמלה (דברים כ״ב) י״ז) וכן הזכירו חכמינו ז״ל כי זה כמו כתבם על לוח לבך (משלי ג׳ ג׳) שימני כחותם על לבך (ש״הש ח׳ ו׳) ואם אמר קשרם על אצבעותיך יורה על התמדת העיון והשגחה התדירי ואם איננו כפשוטו, הנה הן על כפים חקותיך (ישעיה מ״ט י״ו) שמורה על ההשגחה התמידית׃

כה פשרו צביעת טבולים בשָנִי וביתר רקמות אשר אותן הצביעות רחבים ואודכים ועודפים בראשיהם ׃

ט ר ח ענין עסק ליאות כאומר היו עלי לטורח (ישעיה א׳ י״ד) וגו׳ אף ברי יטריח עב (איוב ל״ז י״א) כה פשרו רוח הבורא שהוא עב בר ונקי גוזר על עב הענן ומטריחו לעלות מקצה הארץ בהיותו פני השמים טהורין אז יבהירם וכאשר יחפוץ לטהרם אז יעבור רוח ויפיץ ענן אורו ׃ [עיין ציון חלק ב׳ דף.ק״ה]

ט ר י יסדתי על דעת רבותי ביסוד המשנה׃ ומדעתי כי מן היסוד המשולש היא מלת טרייה וליחתה נקרא טרי על שמה מכה טרייה (ישעיה א׳ ו׳) ׃ 1)

ט ר ם מלת ענין העומרת במקום עד לא׳ ואין המלה גוזרת גזרים כי על כנתה עומדרת כאומר טרם ישכבו (בראשירת י״ט ד׳) וגו׳ הטרם תדע (שמות י׳ ז׳)׃ [עיין ר״שי בראשית ב ה׳]

כ ן (אופן ה׳) לשון מעמד וישוב המפעל במקום בית

---

1) Wir lassen auch Art. טר unseres Autors hier folgen.

ט ר נוסדות בד׳ אופנים׃ ט ר (אופן א׳) יסוד מכרה טרייה (ישעיה א׳ ו׳) כי שר לשתן׃ רטיבותן וכן לחי המור טריה (שופטים ט״ו ט״ו) שעדן הבשר בה מלא טרי וליחה סרוחה ׃

Merkwürdig ist folgende Stelle des Midrasch rabba S. 86 b.

לחי חמור טריה (שופטים ט״ו ט״ו) מאי טריה? בר תלתא יומין

„Was heißt טריה ? 3 Tage alt“ Der Midrasch hat also — nach späterer etymologischer Art — das Wort טריה für das lateinische tria gehalten. Die chaldäische Übersetzung gibt dieses Wort mit בטינתא ׃

קבול הראוי לו כאומר ואת הסיר ואת כנו (שמות ל׳ כ״ח) הוא בסיס המעמיד היטב ׃ והשיבך על כנך (בראשית מ׳ י״ג) המשיל עז מעוז שררתו לכן המעמיד את הכלי ומיישבו היטב ׃ מעשה כן (מ״א ז׳ ל״א) כלומר מעשה בסיס , ואם הוא בית קבול נקרא מכון כאומר יסד ארץ על מכוניה (תהלים ק״ד ה׳) וגו׳ ועל אופן זה מדוברת כנת נטעים אשר בני האדם מבריכין אותה בהיות המטע במקומו ׃ אז יחפרו ממנו הלאה כענין הסדן אשר לנטע ההיא וטומנין אותה סדן הנטיעה בחפירה ההיא אז תשרש למטה ותעש בדים ותשלח פאורות ותהיא היא כנת האילן ומכון ענפיו כאומר ונעמד שרשיה כנו (דניאל י״א ז׳) וכ״ה פשרו יצלח ביד אחר תנצר הגדול משרשיה ויעמוד ויהי סדן גדול ויברכהו ויהי כן בסיס לבדים ולענפים וזה משלי וכנה אשר נטעה ימינך (תהלים פ׳ י״ו) כה פשרו וגפן אשר הוצאת ממצרים ונטעתה בארץ הכרמל והברכת אותה והצליחו בדיה לגפנים אדירות והדברים נאמרים במשל יונסיעה זו כאומר תביאמו ותטעמו (שמות ט״ו י״ז)׃ ואם אמר האומר להפריד המלה וכנה זו מעל אופן זה ולהדבירם על אופן הכנה ובלשון בקשה, יהי לו פתרונו כמו אכזב כי בקשה לא היתה ולא תקום ולא תהיה משקל וכנה כי כל צווי ולשון בקשה אשר המלה מיוסדת בשתי אותיות לא תהי המלה כלה בפתח ולא בקמץ גדול זולתי תחלת פתח וסופה צירי כמו ובנה , וגלה , וראה , והיה , וחנה , ולוה , וכלה , ומלא , או בלי זו כמו כלה בחימה כלה (תהלים נ״ט י״ד) צוה ישועות יעקב (תהלים מ״ד ה׳) רבה צבאך וצאה (שופטים ט׳ כ״ט) תלמיה רוה (תהלים ס״א י״א) קוה לד׳ (משלי כ׳ כ״ב) ולא יתכן לומר מלה בלשון צווי ובקשה כולה פתח כי אם תחלת בפתח וסופה צירי או תחלתה צירי וסופה פתח קמץ כן לא יתכן להיאמר מלת וכנה צווי

ובקמה כלה בפתח ולא בפתח קמץ • ואם בא יבוא הקורא להדביר על לשון בחרת תחלהוינקדנה בצירי בסופה אחרי כן ידבירנה על אופן כינוי וכנה כמו ובשם ישראל יכנה (ישעיה מ״ד ה׳) כי תגזור מלת הצווי ממלת הפועל כמו וענה, מן ענה תענה (שמות כ״ב ב״ג) ופנה, מן פנה אויבך (צפניה ג׳ ט״ו) וחוה, מן יחוה דעת (תהלים י״ט ב׳) ונקה מן לאינקה (שמות ל׳ ד׳ ו׳) ורצה מן ירצו דלים (איוב כ׳ י׳) וקצה מן מקצה רגלים (משלי ב״ו ו׳) ופתה, מן כי יפתה איש (שמות (כ״ב ט״ו) וצוה מן יצוה וקוה מן יקוה:

כ ס (אופן ב׳) ענין חפוי מפעל במפעל כאומר הנה הוא לך כסות עינים (בראשית כ׳ י״ו) וגו׳ ויש כסוי דבר גרוע או דבר שאינו הגון ברצוי הדעת כאומר על כל פשעים תכסה אהבה (משלי י׳ י״ב) תכסה שנאה במשאון (שם כ״ו כ״ו) כה פשרו אם תיכסה שנאת איש את אחיהו בהודיית שאון דבריו סופו שיתגלה דעת שנאתו בקהל עם רב • כוסה קלון ערום (משלי י״ב י״ו) • כ ס (אופן ג׳) ענין מנין דבר קצוב וידוע המורס מחשבון גדול כמו והרמות מכס לד׳ (במדבר ל״א כ״ח) וגו׳ ויש מדבירים על אופן מלת תכוסו על השה (שמות י״ב ד׳) ויאמנהו דבר אונקלס באמרו תתמנון על אימרא • אף אמרתי להדביר מלה זו על אופן זביחה להיות לה לאופן לעצמה ותה לשון ארמית כמו לא תשחט על חמץ (שמות ל״ד כ״ה) לא תכוס על חמיע וגו׳ 1) : כ ס (אופן ה׳) הראוי להגזר מגזרת מכס, ומכסת, כאומר ליום הכסא יבא ביתו (משלי ז׳ כ׳) כי כה אומרת נצורת לב בתפשה לשון ערומים ואומרת לנוטה ללקחו כי בעלה בידו צרור הכסף והלך

1) Vrgl. unsere literaturhistorische Mittheilungen S. 82, Note 1.

לו ליום אשר קצב לו במנין הוא עתיד לבא ולא עתה · וכן תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגינו (תהלים פ״א ד׳) צווי הוא על בני לוי לתקוע בחדוש ירח בשופר תרועה ביום הבא במנין קצוב להתקדש בו יום חגינו : כ ס (אופן ו) אשר המליצום קדמוני עתים בלשון מנה נעימה וחלק נאורת כאומר ד׳ מות חלקי וכוסי (תהלים י״ו ה׳) 1)הצילנו מאובי

1) Der Midrasch nimmt das Wort כוס in seiner wörtlichen Bedeutung. Zu מנרת כוסם Psalm 11, 6 lesen wir die Worte: כפיילי פטרון לאחר המרחץ · Es möge der hieher gehörige Art. aus dem Maarich des Menachem Lonsano Platz finden.

פ ט ר · · · · בב״ר פרשה י׳ ופרשה כ״א ובמדרש קהלת פסוק ויתרון ארץ פיילי פוטירו אחר המרחץ· שמע ממני הפירוש האמתי בזה · ידוע בזה כי אחר המרחץ אדם צמא מאד כי בקרבו יקד יקוד כיקוד אש ואז אין מספיק לו כום בעלמא אבל הוא צריך כוס גדול וזה פיילי פוטירין בלשון יְוָנִי פיילי מזרק ככתוב השותים במזרקי יין (עמו ס ו׳ ו׳) פוטריון כוס וכרלומר כוס מזרקיי והעניים שאין להם כוס כזה כופלין את הכוס הזה פעמים וז״ש בירושלמי פסחום דיפלו פוטירו ר״ל כוס כפול ומ״ש הערוך כוס בלשון ירושלמי פיילי ובלשון רומי פוטירו לא נהיר כי למה יאמר כוס כוס שני פעמים ובשתי לשונות · גם מה שכתב א״ג בהגהה בבראשית רבה פ׳ י׳ שר״שי מפרש משקה של בשמים לא נהיר כי אין שותין בשמים אחד המרחץ פן יוסיפו אש על אש ואדרבה שותין דבר קר כמ״ש ב״פ ר׳ אלעזר דתולין אשקוין חד כסא וחשאי בנפשי מביניתא דרישאי עד טופרא דכרעאי ופיר, הערוך בערך חש נצטננתי וגו׳ עייש · ומה ששותין יין מזוג דע שכתב הר׳ משה בן ווא קר בשם בן סינא כי היין הנשבר במים

ד׳ אליך כלומר אליך הסבתי את הלקי ואת מנתי להתקכל ממך׃ אך אין הדברים בעיני כפתור ופרח :

כ ל ף ענין פטיש אשר הולם בו החרש את המתכות כאומר בבשיל וכלפות יהלומון (תהלים ע״ד ו׳) כשיל הוא הקורדם וכן תרגם יונתן ב״ע ובקרדומות באו לה כחוטבי עצים (ירמיה מ״ו כ״ב) כמה דעלין בכשילין • כלפורת הן הפטישין וכן אמר בקוננו על עיר הקדש ועתה שגרם החטא פתוחיה הבולטין הנעשין כעין פרח שושנה וכרכום ותמורות באו האויבים בקרדומורת ובפטישין יהלומו וישחיתו :

כ ע ס הוא הפועל מן הכבד עת הרגישו דבר הקשה לגוף או יעור ויקשקש בלב ויכעיסו ולא ישקוט עד תזרוק בו המרה טיפה, ומניחתו כאומר והסר כעס מלבך (קהלת י״א י׳) וגו׳ אך כעש הנכתב בשין והנקוד מימינה משתנה מענין בעס הנכתב בסמך כי כעס הנכתב בסמך הוא ענין רוגז אבל כעס הנכתב בשין הוא ענין דאגת צער כאומר לו שקול ישקל כעסי והוותי במאזנים ישאו יחד (איוב ו׳ ב׳) למד כי הכעס הזה בפועל חלב כי דואג על הרעה וכה אמר לו היה ראוי לישקל דאגת צערי והוות רגושי במאזני צדק היו נושאים יחד ואין כף זו מכרעת זו ואף יוודע כי הוות רגושי אין בו מאומה מלת חצמות כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה השיחה השווה כנגד דאגת הצער לומר כי אין בשיחה מלה חצמות לפי דאגת הצער:

כ פ ר (אופן ב׳) ענין כפרת עון ולא שמעתי לאיזה דרך נוטה מלת כפרת עון אם לכסוי אם להדחה • ועקב לא שמעתי הנכונה מפי אבי ורבי לכן אמרתי בגמגום כי יכולת

מקרד בכת ומרטיב • ובספר בן סינא בראשון אופן ד׳ פרק ב׳ היין המזוג חזק ההרטבה • וכן כתוב בתשיעי מאלמנצור סוף פרק עשירי •

להדבירה על אופן כסוי ולשונה כלשון וכפרת אותם (בראשית ו׳ י״ד) וכפועל הכפורת שהיא מכסה לארון כן פועל הכפרה אשר היא רצון מדת הרחמים אשר תכסה את החטא כאומר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה (תהלים ל״ב א׳) וכאומר על כל פשעים תכסה אהבה (משלי י׳ י״ב) ויש יכולת ג״כ להדביר גם על אופן הדחה בלשון רבותינו ז״ל אשר קורין להדחה הכפרה כאומר בנזיקין כפרא דודי (ב״ק ק׳) ל מכפר בידה מנא ( ) ובעי לכפורי ידיה בהאי גברא (גטין נ״ו ע״א) והרבה כמותם בלשון רבותינו וכן בלשון מקרא קוראין לכפרת עון הדחה כאומר אם רחץ ד׳ את צואת בנות ציון ואת דמי ירושלים ידיח מקרבה (ישעיה ד׳ ד׳) ואלה ממלרת הכפרה וכפר עליה הכהן (ויקרא י״ב ח׳) וגו׳

כ פ ש ענין הנחרת פירורת במעטן וכיוצא בו כדי להתבשל ולהיכמר וכלי המיוחד לאותו פועל נקרא כפישה ופעולתו נקרא על שמו כאומר הכפשני באפר (איכה ג׳ י״ו)

כ נ ע ן שם גוי הארור׳ כנען ענין תגר כמו בת איש כנעני (בראשית ל״ח ב׳) וגו׳ ולא יהיה כנעני עוד בבירת ד׳ (זכריה י״ד כ״א) אך יונתן בן עוזיאל תרגם ולא יהא עבודתא גרא אמרתי כי ענין אחר הוא כי לכן נקרא תגר על התגרות בעסקי סחורתו ועוד קשה עלי דברי יונתן ב״ע אשר עיקר ו׳ האחרונה מיסוד כנען כתרגומו אספי מארץ כנעתך (ירמיה י׳ י״ז) „כנשי מארעא סחורותיך״ ונראה לי כי מלת כנעתך ענין כניעה והשפלה היא כאשר יסדתי ביסוד כ נ ע : 1)

---

1) Wir lassen auch den Art. כנע hier folgen.

כ נ ע ענין השפלה כאומר אז יכנע לבבם הערל (ויקרא כ״ו מ״א) ופשר הדבר כה הוא אז תשיגם קללות האמורות

ל׳ נוסדות לבדה בענין הילל כאומר הילל ברוש (זכריה י״א ב׳) הרה ללרת (ש״א ד׳ י״ט) כל ומר הרה להייליל על המשבר 1) ׃ קול יללת הרועים (זכריה י״א ג׳) העתידים עורר לויתן (איוב ג׳ ח׳) ודומה לו בדברי רז״ל לא תעורר אשה לויתה במועד (מ״ק ג׳ א׳ 2) ופירושיה איליא שהוא קנה וגו׳ וכל נהי וקנה מתורגם אילייא ובהיות המלה מסויימות במראיתה בראות שתי הלמדין והיוד אחוזות אחיזת עיקר ובעת הצטרפה נראית היוד והלמד האחת כי לא הובאו במלה זולתי להכשר את הלמד האחת למלה כי לא תכון אות אחת למלה וגם במלת הענין נוסדות למד אחת לבדה ונאחזת עם אות אחרת נראות שתיהן יסוד ואחיזת עיקר לשתיהן או לשלוש ובעת הצרפן לעברי פעולותיו הנה כל אחת מהאותיות האחוזות ללמד תפנה אל עבריה אז תזחנה כולנה ולא תשאר ביסוד זולתי ל׳ לבדה כאלה לי, בי, בו, בך, בהם, בכם, ונפרשו במקומן׃

ל א ט ענין נחת כה נראה לי כי שלשתן יסוד כאומר ואני אתנהלה לאטי (בראשית ל״ג י״ד) ויוד אשר למלת לאטי טפלה כתרגומו בנייח ׃ ודבר לאט עמך (איוב ט״ו י״א) וגו׳׳ אבל [לאט] ארת פניו (ש״ב י״ט ה׳) איננו מענין זה כי אם ענין כסוי והאלף המתוספרת אינו ליסוד זולתי להסב ובאמור ויהלך אט (מ״א כ״א כ״) הוא

אל השמדם ׃ אז אותו זמן יתחרטו ויכנעו לבבם הערל ויתהו וירחמו וגו׳ ואשר אמרתי אספי מארץ כנעתך (ירמיה י׳ י״ז) כה פשרו אספי מארץ כניעת חרפתך אשר נשפלרת וירדת עד עפר ועתה אם תוכלי הועיל להאסף חרפתך ולגלות מעליך כניעת שפלותך׃

1) So auch Menachem ben Seruk.

2) Vrgl. Saadia 90 Wörter Nr. 24.

ענין יחף לכן. אמרתי כי הענין נחת שלשת האותיות אחוזות ליסוד :

לאם ענין כנוי מלכות כמו ולאום מלאום יאמץ (בראשית כ״ה כ״ג) וגו׳ וכל אם בלמד ענין מלכות וכל אום בלא למד ענין גוי :

לבש ענין הלקאת מכות כאומר ועם לא יבין ילבט (משלי י׳ ח׳) :

לבן ענין מראה חיור כאומר ולבן שינים (בראשית מ״ט י״ב) וגו׳ ויש ליבון במראית להבת אש הוא לובן מראית המאור המושל בלילה כי נקראת לבנה יען לובן מראיתה אחרי צאתה מפאת מזרחה כאומר יפה כלבנה (שה״ש ו׳ י׳) וגו׳

מר יוסדו בו אופנים · **מר** ענין קשר ומרד כאומר איש אשר ימרה **את** פיך (ישוע א׳ י״ח) כי בית מרי המה (יחזקאל ב׳ ה׳) וגו׳ על הארץ מרתים (ירמיה נ׳ כ״א) [עיין לעיל ערך אמר] (1 ופעולה ושמע בקולו אל תמר בו (שמות כ״ג כ״א) וגו׳ כעת במרום תמריא (איוב ל״ט י״ט) כה אמר מעופפת זאת תעוף במרום האויר אז תמרוד בבעליה אשר גדלה וכאשר רואה רוכב על הסוס

---

1) Im Artikel מרת lesen wir folgendes bei unserem Autor.

מרת ענין רבנות כאומר על הארץ מרתים (נ׳ כ״א) כי חלה לטוב יושבת מרות (מיכה א׳ י״ב) ואולם כי תויה נראות אחוזות ליסוד ואינן יסוד זולתי כושר המלה והבנת המבטא וגזרתם מרי חלמא לשנאך (דניאל ד׳ י״ו) ועל מרי שמיא התרוממת (דני׳ ה׳ כ״ג) ולא הזכרתיו הנה אלא להודיע כי תויהם יסודם איש כמלים ונגלה יסודם כי נופל הוא וטפל :

אחריה ורודף לצודה אז תשחק עלימו כי גבהה מעמו 1)׃ שימי לך תמרורים (ירמיה ל״א כ״א) כה פשר התוכחה מה לך בתולת בת יהודה כי תציבי את מצבת ציוני אשרות ואבני משכית ותשימי משימות מרי׳ קשר למרוד בו טוב לך לשום לבך למסילת דרך הישרה דרך אשר הלכת אחרי בנעורי כלולותיך אולי תוכלו הועיל אולי תשובי וגו׳ ופעמים נבנית על הכפל כאומר ויתמרמר אליו (דניאל ח׳ ז׳)׃

מר (אופן ב׳) ענין עמוד עשן ׃ ראיתי את מורי כי יסדו מלת הענין הזה בשתי אותיות לבד מר [וכן דעת מנחם בן סרוק במחברתו ערך מר] ועתה סמכתי על לקחם אשר קבלתי מהם ויסדתי המלים ביסוד מר ׃ אך פליאה דעתם ממני ונשגבה ולא אוכל לה כי אמרתי בלבי כל יסודו תמר כי כתמר הזה שהוא עולה לגבהה לאויר כן עמוד העשן] עולה לגבהה לאויר 2) ׃

1) In einem anonymen Commentar zu Job auf der Hamburger Bibliothek (Nr. 32. Folio Pergament, wovon wir bereits in Zion II. S. 100, f. f. einige Proben mitgetheilt haben,) lesen wir folgende Erklärung:

תמריא ׃ פתרונו לפי ענינו בעת שהיא מעופפת למרום אישרורא בל״עז ׃ ור״שמ [ר׳ שמואל] פירש תמריא לשון שמן כמו מריאי בשן (דברים ל״ב) ׃ ופ״ק [ופירש קרא] בעת במרום תמריא לשון מרות וחוזק כלומר כלום אתה יכול לגבר ולחזק הבריות איש על אחיו בעת שתרצה כשם שאני עושה במרום שאם תראה איש נלחם בחבירו ומתגבר עליו דרך נלחמו שריס שלהם במרום והשר שנצח חבירו אומה שלו מתגברת ונוצחת ותשחק במלחמת האומות כשם שאני עושה מסכסך אומות זו בזו להלחם, על דרך יושב בשמים ישחק (תהלים ב׳ ד׳)׃

2) Im Art. תמר lesen wir:

תמר ׃ נוסד בב׳ אופנים ׃ תמור ענין עמוד עשן

וגם ראיתי כי קדמוני העתים הדבירו המלים על אופן שלמעלה בלשון מרי קשר ומרד 1) וזה אשר נראה לי כי שלשה שמות הן לעמוד העשן, עתר, עמוד, ותמר, וכלן מתורגמים יטור לידע להודיע ולהיודע כי כולן דבר אחר וגוף אחד׳ ושני השמות עתר ועמוד יוכיחו על תמרות עשן (יואל ב׳ ל׳) שהוא נמשך אחריהם ונלמר מהם שהוא עמוד ועתר מקל כמותם ולא ענין אחר, דבר המתמר כתמר ועולה ולא דבר המורה וממרא כאומר מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן (שה״ש ג׳ ו׳): מר (אופן ג׳) ענין טעם אשר הוא לעומת המתוק הוא דבר הממרך את הגוף כאומר ואחריתה כיום מר (עמוס ח׳ י׳) וגו׳ הן גוים כמר לימד (ישעיה מ׳ ט״ו) כה אמר הן גויים שכחי אלהים יחשבו ליום המשפט כטיפי מרה המתמצת ברקק המים בדלי וכשחקת עפרורית הנשארת בכף מאזנים ממה אשר שוקלין בה כי יפיח הבורא יתברך ותיבטל, הן איים כאבק דק אשר יסע וילך וגו׳. ונקראת מרה אותה הכיס התלויה

כאומר ותמרות עשן (יואל ב׳ ל׳) יונתן בן עוזיאל תרגמן ויטורין דתנן ואשר אמרתי ותמרורת עשן כי הן ענין עמוד עשן ולא מצאתי למלה דמיון וערך במקרא זולתי בלשון משנה באמרם מאימתי מברכין על המוגמר משתעלה תמרתו (ברכות מ״ג) ואמרו (יומא נ״ה) אינו דומה תימרתו של חמה לתמור של לבנה, של לבנה מתמר ועולה כמקל ושל חמה אינה מתמר ועולה כמקל ומפצל לכאן ולכאן — [וכן מתמר באור שה״ש רבה ז׳ ע״ב • עתידה חטה שתתמר כדקל • כתובות קי״א • ילקוט תהלים קי״ב ע״ב]

Vrgl. auch Kimchi zu Joel 2, 30.

1) auf wen der Verfasser hier anspielt, ist unbekannt. Menachem ben Seruk erklärt das Wort dem Sinne nach richtig.

בכבד יען מימיה אשר מרים ביותר וגו׳ — מ ר (אופן ד׳) ענין לחיפין כאומר ולא ימיר אותו (ויקרא כ״ז י׳) וגו ובהמרותם תלן עיני (איוב י״ז ב׳) כה פשרו כי אמר כמתמיה אם לא התולים רעיי אשר עמדי במרי התולים הם וכעת ימירו את צדקי לרשע אז עיני מתרעמת עלימו כפי מרתם כי תקרוץ עלימו ותרד דמעה וזו היא תלונתה1) מ ר (אופן ה׳) ענין אדנות והמלכה ל׳ שון ארמית כאומר ועל מרי שמים התרוממת (דניאל ה׳ כ״ג) וגו׳ והוא שרז״ל קורין לרב מר : מ ר (אופן ו׳) ענין בושם הטוב למר פא ולרווח את העצמים כאומר מור ואהלות (שה״ש ד׳ י״ד) וגו׳ ונקרא מר על אשר טעמו מ ר ונקרא דרור [שמות ל כ״ג] על אשר ידרוהו ויוליכהו הרוכלים בער ים ובפרזות 2) ונקרא עובר [מור עובר · שה״ש ה׳ ה׳] ככסף עובר יען כי עובר הוא לכל בושם ולכל חובש :

---

1) Raschi daselbst hält das בהמרותם mit מרי verwandt. Unser Autor folgt hier der Ansicht des Menachem ben Seruk.

2) Vergl. Parchon und Kimchi Lexikon (Art. דרר), welche die richtige Etymologie geben. Die chaldäische Uebersetzung stimmt mit Ihnen überein. Im Art. דרור sagt unser Autor folgendes.

ד ר ו ר (אופן ג׳) ראשי בשמים שהם מובחרין ומקובלין על כל מכל ונאות בם על שולחני כאומר מר דרור (שמות ל׳ כ״ג) :

Zusatz zu Seite 19.

Artikel בשל

Wir lassen hier auch eine Stelle aus dem Mibchar des Karaers R. Ahron folgen, welche wir dem Hrn. Dr. Jost verdanken. [1])

לא תבשל גדי ׃ שלא יתערב הפרח עם העיקר שהחלב כבשר אמו, דומה לו לא תקח האם על הבנים (דברים כ״ב ו׳) או טעמו שלא יינק הבכור בהלב אמו אחר עבור ז׳ ימים אלא מיום השמיני אתה חייב להביאו ׃ ולשון בשול כטעם גדול, הבשילו אשכלותיה (בראשית מ׳ י׳) והראשון נכון ׃ והמפרש מלשון מגד דקדוק משבש [2]) והזכיר המתפאר

1) Dieses Werk ist auch handschriftlich in Leyden (Leg. Warner No. 2. Folio). Zu Anfang des Vorworts findet sich ein Gedichtchen, wovon die zwei letzten Zeilen lauten:

שמו [שם הספר] מבחר ומחברתי יקרה לכל קורא יהי מבחר ישרים

ומחשב אהרן הדל נתנו בנו יוסף שנת הנ״ד ספורים

Copirt wurde dieses Werk, laut Epigraph, im Jahre 1582.

(הועתק שנת וקנמן בשם לפרט קטן)

2) Dieses ist die Meinung des Menachem ben Seruk Art. גד, dessen Worte lauten,

לא תבשל גדי ׃ פתרונו לפי ענינו הן גרגרי פירות ׃ ויתכן להיות מגזרת מגדים ׃

בתחבולותיו [רא״בע] כי כמוהו בת היענה (ויקרא י״א ט״ו) כי הכתוב מדבר על ההוה כי בשר היענה יבש כעץ ואין בו לחלוחות ע״כ הזכיר בת שהוא קטנה כן אמר גדי שהוא חם כי הטלה כלו לחה ולא יתכן שיתבשל בחלב ואלו היא כן היא כן היה הגדי סמוך בעזים כפי דעתו כי בהזכירו הכתוב גדי בלי עזים הוא הגדול וכתב גדי כלו לחה כאשר נודע בתכונת הטבע׳ ובמשל נמשל כי נמצא ואבל כבנות יענה (מיכה א׳ ט׳) והוא כלל קטן וגדול׳ ולא ידעתי טעם כי הניח הכתוב האכילה וחיפש הבשול ואף לומר גדי בעבור כל מן בשר והאומר שהגדי כולל לכל קטן בין מהעזים בין מזולתם ורעי את גדיותיך (שה״ש א׳ ח׳) איננו כן כי יתכן שיהיה הכל בגדי עזים והאמור גדי עזים איננו מורה שיש גדי ממין אחר כי הנה הפכו שעיר עזים ועוד מ״ט אמו 1) — ובמצות יבום נכפלו בתורה פעם

1) Vrgl. auch Abrabanels Commentar zum Pentateuch zu d. Stelle, wovon wir folgende Worte ausheben.

והיותר נראה בזה הוא שהיה מעשה עובדי אלילים בזמן קבוציהם לעשות כן רוצה לומר לבשל גדיים בחלב וגו׳ עוד היום הזה זה דרכם במלכות ספרד שיתקבצו כל הרועים ב׳ פעמים בשנה להתיעץ ולעשות תקנות בעניני הרועים והצאן וקוראין להם בלשונם מיסטה [mesta] ובזמן ההוא הנה זאת חקרנוה כן היא שזה מאכלם בשר בחלב ובשר הגדיים הם היותר נבחרים אצלם בתבשיל הזה וכבר שאלתי ודרשתי וידעתי באמת כי גם באי קצרה הארץ הנקראת אנגלטירה ששם כמות מופלג מהצאן יותר מכל שאר הארצות זה גם כן מנהגם תמיד ואחשוב באמת שמפני זה הזהירם יתברך שכאשר יתקבצו בחג הסכות לא יבשלו גדי וחלב כדרכי הכותיים ולהרחיקם תכלית הרוחק מדרכי העבודת אלילים אסר יתברך אכילתו הנאתו ובשולו כדברוהם ז״ל וגו׳

ופעמים ושלוש וארבע עד כי מצות שבת נזכרה בתורה י״ג פעמים ואין במו הלוף ומצות שלש פעמים וכל מצוות אחדות אע״פי שיש במו עלה אין להם חלוף כמו שזכרו כגון המצוה ואמרו חד לאסור אכילה וחד לאסור הנאה וחד לאסור בשול׃

Vrgl. auch folgende Stelle bei Elasar ben Nathan (ראב״ן) S. 52 a.

לא תבשל גדי בחלב אמו ל״א דאגדתא נאמר ג׳ פעמים לא תבשל אחד לאסור בשר בחלב ואחד לאסור מינקת של חבירו שאסורה עד כ״ד חדש וגו׳ ואחד על בשולי ביכורי פירות שאסור להמתינן באילן עד שיתבשלו כל פירות שבאותו אילן אלא כיון שמתבשל אחת מהן עושה לה סימן וכן לשניה וכן לשלישת עד שיתבשל מהן מלא בלי ואינו צריך להמתין עד שיתבשלו כל הפירות האילן שנאמר לא תבשל גדי ואין גדי האמור כאן אלא פרי שנאמר וממגד גרש ירחים ; מצאתי :

ותרגום יונתן „ואלקי בהון״ וגביה ממרחק יידע (תהלים קל״ח ו׳) 1) יודע כמביא למעלה בסבך עץ (תהלים ע״ד ה׳) פשרו יתייסר וילקה כאשר המביא והזורק למעלה הקרדומות בסבך עץ ויפול עליו וילקה 2) למנות ימינו כן הודע (תהלים צ׳ י״ב) פשרו כאשר בידך למנות ימינו כן תייסרנו ברחמיך לפי מנין שנותינו המועדים ומתוך הייסורים אשר תיידענו אז נהייה מביאים ומחדשים החכמה 3) · ומלת נביא האמורה פה אינו כמו כי יקום בקרבך נביא (דברים י״ג ב׳) ולא קם נביא (שם ל״ד י׳) אלא כמו הביאה לי ציד (בראשית כ״ז ז׳) וגו׳ ועל אופן זה יש להדביר וידע אלמנותיו (יחזקאל י״ט ז׳) כלומר הביא יסורין ומכות ליושבים במקומותיו המוצנעים ובחדרי הסתר : 4)

---

1) Ebenso Raschi und Ibn Esra, Joseph Kimchi mit diesem Worte in seinem gewöhnlichen Sinne. S. Kimchi Lexikon Art. ידע.

2) So auch Menachem ben Seruk. Unser Autor ist hier deutlicher.

3) So auch M. B. S. und R. Jona bei Kimchi Lexikon Art. ידע.

4) Eben so Raschi und Kimchi daselbst. Wir setzen auch den Art. אלמן unsers Autors hieher:

אלמן · אלמן ישראל מאלוהיו (ירמיה נ״א ה׳) אלמנה וגרושה (ויקרא כ״א י״ד) וגו׳ פשר המלה שמת לה בעלה · ולכן אמר לא אלמן ישראל (ירמיה נ״א ה׳) כי אדוניו חי וקיים · שבה פה פלוני אלמוני (ש״א כ״א ג׳) פשר המלה לשון הצנוע וסתר וכן ועלו ציים באלמנותיו (ישעיה י״ג ל״ב) כלומר במקומות המוצנעים שלו שם יעלו תנינים בחדרי היכלות אשר גם יתענגו השרים להשרות · שלשה אלה הם מקום הצנע והסתר וכן וידע אלמנותיו (יחזקאל י״ט ז׳) כלומר ויבא יסורין ומכות ליושבים במקומותיה המוצנעים ובחדרי הסגר ואת עריהם החריב :

ד ר ענין גלגל הוא דבר גלול ומתגלגל כאומר כדור אל׳ ארץ רחבת ידים (ישעיה כ״ב י״ז ואין למלה דמיון במקרא זולתי בדברי רבותינו באמרם (ר״ה ט׳ ע״ב) כמדייר ביה דיירא ומוביל סחורה לכל מדינה׃ ועיקר המלה לשון ארמי הוא כי כן מתורגם ויגל את האבן (בראשית כ״ט י׳) וגדר ית אבנא: 1)

ד א ב׃ יסוד לענין צער ועצב כאומר ודאבון נפש (דברים כ״ח ס״ה) עיני דאבה מני עוני (תהלים פ״ח י׳) ולפניו תרוץ דאבה (איוב מ״א י״ד) ד׳ דאבה מני עוני פתוחה כי המלה לשון פעלה׃ ד׳ תרוץ דאבה (איוב מ״א י״ד) בשוא כי היא כנוי הפוֹעַל:

ד א ג׃ מביאים דאג (נחמיה י״ג י״ו) הוא דג ממש והמלה נכתבת שרועת אלף ולא ליסוד כלל:

ד ב א׃ ענין חלשות נפש ורפיון רוח כאומר וכימיך דבאך (דברים ל״ג כ״ה) ואין למלה ערך במקרא ופשרה כה הוא ברזל ונחושת מנעלי עריך וכימיך הטובים הם ימי בחורותיך יהי זמן דבא זקנתך:

ד ב ר (אופן ב׳) לשון הנהגה כאומר ואני אשימם דוברות בים (מ״א ה׳ כ״ג) ורעו כבשים כדברם (ישעיה ה׳

---

1) In dem bereits erwähnten Commentar des Joseph Kara lesen wir

כדור׃ פתרונו כשורה של בני אדם שכן עושן שורה גדולה שמחזיקין איש ביד רעהו במקום ארץ רחבת ידים׃ ולא תטעה לומר כדור פלודא. בל״עז לפי שכך של כדור עושה הוא שמוש בתיבה: [ובילקוט במקומו נמצא: „מה כדור זה מתלקט מיד ליד ואינו נופל לארץ״ עיין ג״כ פרחון: ערך כדר, דור והוא פוסה על שתי סעיפים׃]

י״ז) כפי מנהגם ׃ כעדר בתוך הדברו (מיכה ב׳ י״ב) בתוך נהיגתו ׃ ועל פי הדברים האלה נקראו יועצי המלך ומנהיגן הדברי מלכא (דניאל ג׳ כ״ז) וכל הנהגא יתרגם דברא כמו וינהג (בראשית ל״א י״ח) וידבר : ד ב ר (אופן ד׳) יסוד מלה העומדת בלשון עסק ואודות כאומר דבר יום ביומו (שמות ה׳ י״ט) על דבר אשר ענה (דברים כ״ב כ״ד) וגו׳ על דברתי מלכי צדק (תהלים ק״י ד׳) וכה פשרו אתה כהן לעולם כלומר אתה תהיה רב ושליט כאומר כהן מדין (שמות ג׳ א׳) ובני דוד כהנים (ש״ב ח׳ י״ח) ולכן אמנך רב לעולם על דברת שאתה מלך צדק עושה משפט וצדקה לכל עמך ויוד של דברתי ויוד של מלכי אינן למלאכה זולתי ליפוי המלה כמו יושבתי בלבנון (ירמיה כ״ב כ״ג) לסוסתי (שה״ש א׳ ט׳) וכאלה רבות :

ד ב ש שני מינים הוא דבש היוצאת מן הדבורים כאשר מצינו במעשה שמשון כי מגוית האריה רדה דבש (שופטים יד״ ט׳) כי שם קננה עדת דבורים ועשו גוית האריה כגון כוורת ושם עשו את הדבש ואשר אמר רדה לא ירידה ממש אלא כרדיית הפת מן התנור ודומה לו וירדהו אלי כפיו (שופטים י״ד ט׳) שלח אש בעצמותי וירדנה (איכה א׳ ג׳) (1 ויש דבש תמרים ושאר פירות המתוקים והמבושלים היטב כגון תאנים ויתר הפירות

1) Wir setzen auch Art. רד unsers Autors her.

ר ד (אופן ג׳) ענין קרוב לנסיחה ולעקירת חפץ ממקומו כמו וירדהו אל כפיו (שופטים י״ד ט׳) וירדנה (איכה א׳ ג׳) כלומר וירדנה לאש מבינות לגלגל ושלחה בי ׃ רדה הדגש (שופטים י״ד ט׳) ומשך הטעם להדביר המלה בלשון פעל זכר :

גינוסר המטיפין דבש כאומר זבת חלב ודבש (שמות ג׳ ח׳):

ד ב ש אופן ב׳) יסוד כנוי גבגון גב הגמל וכן שאר גבנוני מפעלים נקראים דבשת כאומר ועל דבשת גמלים (ישעיה ל׳ ו׳) ותיו החותמת איננה יסוד זולתי להסב המלה בלשון נקיבה · ויונתן תרגם „חיטורת גמלא" ורבותינו ז״ל קורין אותה חוטרת ובלשון הקדש אין למלה דבשת דמיון : 1)

ד מ ע יסוד למלת מלאתך ודמעך (שמות כ״ב כ״ח) אמר הבורא יתברך והזהיר לבני בריתו מילואת תבואתך בהיותה מלילות לא תאחרנה להביא בירת ד׳ ותרושך ויצהרך בהיותם מזוקקים בלי שמרים כטפת דמעת העין וגו׳ : 2)

ד ג ו ן · אלהי פלשתים (ש״א ה׳) כך שמו אמנם באמור בורא תבנית כל דגה אשר במים :(דברים ד׳ י״ח) יש לנו לומר כי דקדקה התורה לרדוף אחר יצר הרע פן ימצא מקום להתיר ע״ז כי גלוי היה לפני הבורא יתברך

---

2) Joseph Kara in dem oft erwähnten Commentar sagt:

ועל דבשת׳ ועל שם שמסתקפת תמיד וסכין אותה שם לרפואה קרואה דבשת גמלים כדאמר בב״מ (ל״ח ע״א) דבש והדביש חזי לכתושא לגמלא :

2) Wir lassen auch hier Art. מלא unsers Autors folgen.

מלאתך ודמעך לא תאחר · כה פשר המצוה בעלות גדיש בעתו כתום קומתו ויתבשלו גרגרותיה ותהי מלאת ימים עתה לא תאחר להביא בכורידה וכן אחרי תלחלח גפנך וזיתך ונטיון נצניה ויקשרו גרגרי אשכלותיה ויתבשלו היטב והם ראויים להטיף ולדמע אל תאחר כי אם שחט הדמעתן להכשירן לגרנן והביאן על יד משרתי וגו׳

כי עתידין המורדים לעשות להם עצבי מתכות ופסילי עץ ומשכיות אבנים כצורת הבריות לכן הזהיר אותנו על כלנה ומהנה רמוזים הרבה במקרא · כמוש (שופטים י״א כ״ד) הותה אבן שחורה (1 תבנית נקיבה · נבחן (מ״ב י״ז ל״א) תרתק (שם) צורת חמור אדרמלך (שם) צורת פרד. ענמלך (שם) צורת סוס׃ בֵּל (ישעיה מ״ו א׳) צורת אדם · נסרך (ישעיה ל״ז) לוח מתיבת נח · מלכום (מ״א י״א ה׳) מולך השורף את קרבנו והוא כעין אדם והוא מנחושת וחלול הוא · סכות בנות (מ״ב י״ז ל׳) צורת תרנגול ואפרותיה · נרגל (שם) צורת רגלי יעקב ורגלי יוסף ועליהם הקימו צורת תרנגול׃ אשימה (מ״ב י״ז ל׳) צורת חתול · בעל זבוב (מ״ב א׳ ב׳) צורת דבורה 2) · לכן אמרו מן אנשי לבב כי דגון צורת דג ודבריהם בשמא 3) אמנם כל האלילים דמות בריות להם ולכן אמר אלילים אלמים (חבקוק ב׳ י״ח) ונאמר פה להם

---

1) Dieses ist aus der Pesiktah des R. Tobia (פ׳ בלק) entnommen, welcher ausführlicher ist. Wir lassen seine Worte folgen, זה כמוש שקוץ אשר במדבר והוא אבן שחורה דמותה כדמות אשה שחורה והיא בתוך הבמה והיו הולכים אליה להשתחוות לה מואב וכל סביבותיה · וכן הוא אומר הלא את אשר יורישך כמוש (שופטים י״א כ״ד) והוא בלשון בני ישמעאל מעכא ע״ז שהיא במדבר והולכים אליה עמים רבים ואחד מאלף אין חוזרין ודבר התחיל להבטל לכך נאמר עם כמוש :

2) Vrgl. Sanhedrin S. 63 b und Jalkut zu d. St. S. 36 d und 37 b. Von Jakob und Joseph ist daselbst nicht die Rede.

3) Unser Autor spielt hier auf Menachem ben Seruk an. Art. דג sagt derselbe ויש דגון שם אליל כמו בית דגון לא נודע אם סמל צורת דג הוא ואם שמו דגון כיתר העצבים :

ולא ידברו (תהלים קט״ו ה׳) עינים ואזנים ורגלים ואף גרון · וכל פסל מעץ, וכל עצב ממתכות והוא הנקרא מסכה כאומר ואת אפודת מסכת זהביך (ישעיה ל׳ כ״ב):

הל (אופן ד׳) ענין חופה כאומר ובתולותיה לא הוללו (תהלים ע״ה ס״ג) כלומר לא זכו להנשא לחופה ואין למלה דמיון במקרא זולתי בדברי רבותינו ז״ל שקורי לחופה הלולא (ברכות ל״א ע״א) 1):

זק · (אופן ג׳) כנוי החרב כאומר קודחי אש מאזרי זיקות (ישעיה נ׳ י״א) כלומר מבעירי הבערה ומאזרי חרב להרוג נפשות לכו להשפט באור אשכם אשר קדחתם ובזיקות כלומר ובהרבות אשר צחצחתם כאש בוערה · כן תרגם יונתן ב״ע חרבות · ולולא מורא רבותי לנגד עיני אשר הדבירו מלת זיקות עלי אופן חרב בשיטת התרגם אז הייתי מדביר הזיקות האלה על אופן הזק כלומר מאזרם ומתקפץ ההזקות לכו באור אשכם וכפל הענין ואמר ולכו בהיזקות אשר בערתם כענין שלם ישלם המבעיר את הבערה (שמות כ״ב ה׳) אז נהיו שני אופנים אופן אחד: זק (אופן ד׳) יסוד ההיזק כאומר שוה בנזק המלך (אסתר ז׳ ד׳) וגו׳ ובמשניות נזיקין (ב״ק א׳ א׳ אמרו רבותינו ז״ל כשהזיק חב המזיק למדנו כי אין נון נזק יחוד זולת להכשיר וזק יסוד המלה:

זר (אופן ג׳) יסודו לפעל סורת אחור וריחוק מקום כאומר נזורו אחור (ישעיה א׳ ד׳) והזרתם את בני ישראל (ויקרא ט״ו ל״א ו״ג׳ מנזריך כארבה (נחום ג׳ י״ז) כלומר הנזרים מעלך עתה יבואו אליך צפופים כארבה וגו׳ אם ינתשו מים זרים קרים נוזלים (ירמיה י״ח י״ד) זר יסוד

---

1) So auch Parchon und Kimchi Art. הלל.

בלבד מגזרת והזר הקרב (במדבר א׳ נ״א) ומלת קרים מגזרת כהקיר בור מימיה (ירמיה ו׳ ז׳) כמו מים קרים על נפש עיפה (משלי כ״ה כ״ה) וכה פשר המקרא היעזוב כמו היעָזֵב בלשון יִפָּעֵל תמוה ומשקלו כמשקל היערוך (איוב ל״ו י״ט) וכמשקל כי מי בשחק יערוך לד, (תהלים פ״ט ז׳) נראה פועל ונמצא פעול כלומר יעָרֵךְ לד׳ 1) כי לו היה שורה ליערוך אותה אהרן (שמות כ״ז כ״א) היה על המחוקק לחקות ידמה לד׳ וכאשר אמר ידמה לשון פעול 1) נמצא יערוך בלשון יערך והוא הדין למלת היעזוב כי לו היה היעזוב זה בלשון יפעל תמוה היה על המחוקק לחקות אם יתוש מים זרים בלשון יפעל וכאשר אמר אם ינתשו בלשון יִפָּעֵל נמצאו היעזב יִפָּעֵל תמוה ׃ וכה אמר הראוי ליעזב מן צורי המדבר חול שדי ממי שלג הנגרים מהר הלבנון על צורי השדות אשר הם הולכים לאט, הטוב להולכי מדבר אשר ימצאום ויעזבום בלי לשאוב מהם ולשוקק את נפשו והם זרים רחוקים מן הדרך ואם יתרחק מהם וילך לו ולא שתה מים אז ימות בצמא והם קרים וראוים על נפש עיפה חיי נפש מרוים חיים את הגוף ואיך

---

1) Raschi daselbst erklärt das יערוך mit den Worten יהא נערך d. h. es hat die Bedeutung des Nifal. So sagt auch unser Autor Art. חרש ׃

חרש (אופן ז׳) ענין חרישה בקרקע כאומר לא תחרוש בשור וחמור (דברים כ״ב י׳) וגו׳ אם יחרוש בבקרים (עמוס ו׳ י״ב) ופשר יחרוש כמו יֵחָרֵשׁ כי ברוב מקומות יש לנו לשון יִפְעַל במקום יִפָּעֵל כלומר אם יחרש בסלע בבקרים כאשר ייסדנו היעזוב מצור שדי (ירמיה י״ח י״ד) כמו היעָזֵב ׃

ינתשו והם נאמנים ועדים מועדים לחיים ולרווחה כי שכחוני עמי לשוא ׃ 1)

ז ר ב יסוד לכנוי חורב וקרח חום גדול כאומר בעת יזורבו נצמתו (איוב ו׳ י״ז) ויגיד עליו רעו באמרו בחומו נדעכו ממקומו ׃

ז ר ם יסוד לכנוי עבוי טפת המים שאין התכת מטר כאומר זרם מים עבר (חבקוק ג׳ י׳) וגו׳ זורמו מים עבות (תהלים ע״ז י״ח) וזרמת סוסים זרמתם (יחזקאל כ״ג כ׳) כלומר ועבוי צחנת הטלת שכבת זרעם דומה לשל סוסים וגו׳ ואם אמור יאמר איש סכל כי מלת זרים קרים (ירמיה י״ח י״ד) מלשון זרם מים הוא ישום יד על פיהו כי לא יעלה זר עם זרם במשקל ולו היה כדברו היה על המחוקק להוסיף י׳ ולכפול המם ולכתוב זרמים אז נהייתה המלה מיוסדת כזרם מים והמם הנוספת לרבות כיתר כל הלשונות המרובים ׃ [הערך הזה נלקח ממחברת מנחם בן סרוק ערך זר ׃ עיין ג״כ שפת יתר סימן כ״ב] ׃

ז ר ת מדת שלשה טפחים מדת יד כאומר זרת ארכו וזרת רחבו (שמות כ״ח י״ו) ושמים בזרת תכן (ישעיה מ׳ י״ב) ואם יאמר פותר כי ארחי ורבעי זרית (תהלים קל״ט ג׳) מלשון זרת הוא כלומר בעצמך מדדת, ישקלם במאוזני צדק וידע בטלה דעת פשרו ׃ כי איך יעלו במאזנים זר עם זרת כי לו היה כדברו היה על המחוקק לכפול התיו ולחקות אחי ורבעי זריתת או להדגיש התיו כשהוא אחת ולסלק היוד מקרב המלה ולחקות ארחי ורבעי זֵרַתָּ והיה חדוד הרתיו ודגושה פוטררת כפל התיו כמו הִצְמַתָּ,

---

1) Ebenso Donasch ben Liberat, welchem auch Raschi folgt. Die Stelle in Donasch ist etwas korumpirt und wird durch diese unseres Autors erhellt.

כָרַתְּ, אז היה נוכח דברו, כי המלה מגזרת זרת בבא התיו ליסוד וכאשר אמר זרית והפסיקה היוד בין ריש לבין תיו אז נודעה המלה כי אין יסודיה זולתי זר מלשון הפצה כי כל תיו הנכתבת בסוף המלה והיוד תקדמנה לא הובאה היוד בקרב המלה זולתי להפריד בין תיו לבין אותיות היסוד כזה זרית, בנירת, גלירת, חיית, וכאלה רבות: [גם בערך הזה ילך המחבר בעקבות מנחם בן סרוק ערך זר]

חז׃ נוסדו בג׳ אופנים׃ חז (אופן א׳) ענין ראיה ממש כאומר ד׳ רמה ידך בל יחזיון (ישעיה כ״ו י״א) שמאל בעשותו ולא אָחָז (איוב כ״ג ט׳) וטעמו מושך באלף וכלו קמץ 1) להבדילו מן אחז בקרנות המזבח (מ״א א׳ נ״א) שהוא לשון כבוד [כבר] ולשון אחיזה, ומן אחז המלך שהוא שם׃ כי אחז אחיזה אלף קמוצה ח׳ פתוחה וטעמו בחית ואחז המלך כלו קמץ וגם טעמו בחית וזה אחד לשון חזיון ואין אלפו מן היסוד כ״א להסב המלה אל המדבר לכן טעמה באלף: חז (אופן ג׳) יסוד למקום כנוי חנייה כמו נמל, או מלון לעוברי דרכים כמו וינחם אל מחוז חפצם (תהלים ק״ז ל׳) בית אבנים יחזה (איוב ח׳ י״ז) כלומר בית אבנים יחזה וינות׃ עשינו חוזה (ישעיה כ״ח ט״ו) כלומר עשה לי מחוז לשכן שם ומלון חנייה לנוח בת: [עיין שרשים לרד״ק שרש חזה ושם הובאה הדעת הזאת בשם ר׳ יהודה ולא נמצא בספרנו]

חי׃ נוסדו בו׳ אופנים׃ חי (אופן ב׳) ויש חי אשר יאמר במקום שבועה כאומר וישבע בחי העולם (דניאל י״ב ז׳) וגו׳ ואלהים נקרא אלהים חיים ונקרא אל חי (ישוע ג׳ י׳) כי חייו וכחו ועצמו וגאותו וכל מדותיו התרומיות והנוראות

---

1) In unsern Ausgaben אָחַז vrgl. Norzi im Michnath Schai zu dieser Stelle.

והגדולות היו במטרם שומו כל מקדם בראותו עולם והם נוהגות עם כל דור ודור הולך ודור בא וכבודו לעולם קיים ולא ישונה ולא יומר כבודו וחייו ומדותיו בעולם הזה ולא לעולמי עולמים ׃ ח י (אופן ג׳) לשון תרופה והעלאת ארוכה כאומר והביט אל נחש הנחושת וחי (במדבר כ״א ט׳) וגו׳ ויש חי אשר איננו חי ואין בו חיות נפש אלא כנוי הוא לבשר שלא בשל כל צרכו ולא נצרבו נצרב בשחין ולא יקח ממך בשר מבושל כי אם חי (ש״א ב׳ ט״ו) הבשר החי טמא הוא (ויקרא י״ג י״ו) וגו׳ ויש חי בלשון חיים ובריאות והוא אומר במקום ברכה כאומר שוב אשוב אליך כעת חיה (בראשית י״ח י״ד) וגו׳ ואמרתם כה לחי (ש״א כ״ה ו׳) 1) כאשר יראה איש את פני רעהו ביום וכה פשרו ממנו

---

1) Vrgl. unsere rabbinische Blumenlese S. 192 Note 1. Im Art. חו lesen wir folgendes bei unserem Autor.

ח ו (אופן ב׳) יסוד כנוי למלת כפרים, כאומר ויקרא אתהן חוות יאיר (במדבר ל״ב מ״א) ויש פושרין ואמרתם כה לחי (ש״א כ״ה ו׳) מגזרת חוות יאיר ואומרים כי תעתיקהו ותעמיד הא׳ במקומו

welches sich auch bei Menachem ben Seruk Art. חי findet, und wozu derselbe bemerkt:

והמראה הראשון קרוב ממנו לענין ולפתרון

dieses מראה הראשון ist die Erklärung, die unser Autor ebenfalls davon gibt, und welche sich in Menachem b. S. findet. Imanuel aus Fermo in seinem אבן בוחן (Münchner Handschrift S. 173 a) sagt:

כה לחי — פירשו בו כי חסר אלף ומשפטו לאחי ׃ ורד״ק פירש וגו׳ ויש מפרשים כה לחי לעשיר כי עני חשוב כמת וכן מה לעני יודע להלך נגד החיים (קהלת ו׳ ח׳) שענינו נגד העשירים ׃

Diese Erklärung findet sich auch anonym bei Abrabenel zu dieser Stelle.

אומר לו למועד הזה בשנה האחרת אבוא ואמצאך בריא וחי וגו׳

חם ׃ (אופן ג׳) יסוד לכנוי קצף ורוח כעס כאומר חמת מלך מלאכי זעם (משלי י״ו י״ד ולא יעיר כל חמתו וגו׳ חמה אין לי (ישעיה כ״ז ד׳)׃ וזה לך האות כל חמה אשר יש בענינה ענין שתיה הרי הוא ארס וקללה הממיתה כארס ׃ וכל חמה אשר אין בענינה ענין שתיה הרי הוא ענין רוח זעם ׃ ולכן נראה חמות הנוסדות בחם בלבד כי נבנית כלנה מן החום כי כל כעס וכל חמה באין מרוח חום כי יחם לבבו ׃ כולם יחמו כתנור (הושע ז׳ ז׳) אמנם אלהינו יתברך שמו אין מדותיו דומות למדת יצורי וכל מדות אף וקצף וחרון וחמה ויתר מדות כעס הנאמרות בו אין כח לאנוש לדורשן כצורתן זולתי באמונה ויראה כי לא נאמרו זולתי להשמיע לקצרי רוח די כחם׃

חדק ׃ מין ממיני אטדים כאומר טובם כחדק ישר ממסוכה (מיכה ז׳ ד׳) וכה פשרו מוטב שבהם קשה לו לאדם לצאת מתחת ידו כאשר קשה לו לאדם להוציא כליו הנאחזים באטד, ישר שבהם קשה לו לאדם לצאת מתחתיה כאשר קשה לו לאדם להוציא את בגדיו מסובך סבך קוצים׃ [וכן דעת התרגום]

חדר ׃ כנוי בית הפנימי ׃ ופעולה, החרב ההודרת לכם (יחזקל כ״א י״ד) כלומר המניסה אתכם חדר בחדר׃[1]

חפש ׃ (אופן ד׳) ענין עלוף וכסוי כאומר ויתחפש באמרן (מ״א כ׳ ל״ח) ברב כח יתחפש לבושי (איוב ל׳ י״ח)

---

1) Ebenso der oft erwähnte anonyme Commentar.

החודרת ׃ הנטמנת לכם כאדם שמטמין בחדר מפני החרב : Ebenso Raschi und Kimchi. a. a. O.

כה אמר איוב מרוב שחין אבעבועות אינני יכול ללבוש בנחת כי אם ברב כח יתעלף ויתחפש לבושי עלי ומרוב נופח אשר בגופי צריכני להרחיב אזורי כפי שפת כותנתי אשר למטה בשוליה׳ התחפש ובא במלחמה (מ״א כ״ב ל׳) ואתה לבוש בגדיך כה אמר יהורם ליהושפט התכסה ועלוף בגדים אחרים ובא במלחמה השיבו יהושפט ואתה לבוש בגדיך בגדי מלכות ויתחפש במלכות מלך ישראל (מ״א כ״ב ל׳) נתכסה ועלוף:

ח ר ף ׃ (אופן ב׳) ענין דבר גנאי כאומר חרפה היא לנו (בראשית ל״ד י״ד) ׃ כי לא אויב יחרפני ואשא (תהלים נ״ה י״ג) ויש על מקרא זה פשר מן הענין כאומר מי יתן לי יכולת להעלות אבר כיונה ואהיה עף וטס מקרב מחרפי ואלון במדבר לא אויב יוזרפני ואשא כלימתי ממש ור״ל משנאי הגדיל עלי דבריו ואינו צריך לסתור מפניו כאשר הוצרכתי עד הנה ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי לכן יקשה עלי דבר חרופו יותר מדבר אויב ומתגרות משנא:

חרף (אופן ג׳) ענין ערת מזומן וזמן מועד ונכון כאומר כאשר הייתי בימי חרפי (איוב כ״ט ד׳) כלומר בזמני הטוב ועתי הנכון ימי טובה 1) ובן זבולון עם חרף נפשו למות (שופטים ה׳ י״ח) כלומר זכות אשר מצא לו זמן מועד לנפשו למוסרה למות על מלחמת ד׳ ׃ וכן והיא שפחה נחרפת (ויקרא י״ט כ׳) כלומר בהיותה היא שפחה מיועדת נכונה לאיש ולהיות לו לאשה:

ח ש ש ׃ הוא ענין עמור הוא מוץ הוא הקש כאומר תהרו חשש תלדו קש (ישעיה ל״ג י״א) דמה המחשבה למוץ והמעשה לקש והרצון לאש כלומר

---

1) Verschiedene andere Erklärungen bei Raschi und Ibn Esra.

בחשבתם רע ובעשותכם מרד רצונכם תאבדכם האש · וחשש להבה ירפה (ישעיה ה׳ כ״ד) וזה מן המקראות הנצרכים תוספות למדרש כלומר וחשש מן להבה ירפה ויחלוש ותרגם יונתן כעמירא בשלהוביתא · והעמיר הוא המוץ ולכן שין הראשונה אשר למלת חשש היא קמוצה 1) כעיקר כל אותיות הכריתה להודיע כי אין חשש סמוך מלהבה ולא ממינה ולא פועלה ולא מפעל בן גילה כי אם מפעל אחר כאשר דרשתי בתוך הדלית בינות העמוד · ולו היה חשש מן להבה היתה שין הראשונה פתוחה כעיקר כל אותות הסמיכה כמו בקר זבח השלמים (במדבר ז׳ פ״ח) דבר ד׳ (בראשית ט״ו א׳) בחלל חרב (במדבר י״ט י׳)׃

ח ר צ ב · הוא ענין עוצר בית המשמר כאומר פתח חרצובות רשע (ישעיה, נ״ח ו׳) כי אין חרצובות למותם (תהלים ע״ג ד׳) וכה פשרו הרשעים עושי רשעה יען כי לא נאספים אל משמר ליאסר בזיקים ולא נלכדים בחבלי רשעת עוניהם ורגליהם לא הוגשו לנחושתים ולא רותקו בכבל כי אם בשלום ימותו על מיטתם ובריא אולם לבם ולא שבט אלוה עלימו לכן ענקתמו גאוה :

ט ב יחוד הטובה כאומר יודע טוב ורע (בראשית ב׳ יז׳) וגו׳ טובתי בל עלך (תהלים י״ו ב׳) כה פשרו אמר דוד לנפשו אמרת לד׳ אדון שלי אתה ואין לי זולתך טובתי שנגמלתי מידך לא היה לי עליך כי לא הייתי כדי להגמל כל כך אלא לקדושים אשר רבים והן ישני ארץ המה הטובות ראויות: [דברי המחבר קרובים לדברי רש״י וע״יש]

ט ח ענין משך כאומר הרחק כמטחוי קשת (בראשית

---

1) In unserer Ausgabe steht חֲשַׁשׁ. Kimchi und Norzi erwähnen nichts von einer andern Leseart.

כ״א י״ו) והויו הנאחזות במלה אינה ליסוד זולתי לצחצח הלשון אע״פי שהוא נעועה בפה ופשר הפסוק כי ישבה הגר מנגד הרחק עצמה מן הילד כמדרת מושך הקשת בחץ המוטח לירות בו פעמים ׃ ותרגם אונקלס כמנגר בקשתא ׃

טל נוסדו בד׳ אופנים ׃ טל כמשמעו רעף רסיסים היורדים בלילות כאומר מטל השמים (בראשית כ״ז כ״ח) וגו׳ או מי הוליד אגלי טל (איוב ל״ח כ״ח) ׃ הן גלים כגלי ים ואחר כן נחלקין לחלקין לטפות דקות 1) ׃ טל (אופן ב׳) ענין כובד משא כאומר וגרמיו כמטיל ברזל (איוב מ׳ י״ח) כי יפול לא יוטל (תהלים ל״ז כ״ד) לא יכבד את גופו כמשא כבד כל יוכל קום מחליו כי החי נושא את עצמו והמת הוא כבד מאד וזה לא יוטל יען כי ד׳ סומך ידו ומקיימו וכל משא מתורגם מטול ׃

---

1) Wir lesen auch dasselbe bei unserem Autor im Art. אגל und גל, welche Stellen wir hersetzen wollen.

אגל ׃ יסוד למלת אגלי טל ופשרה טפין דקין ורעפי רסיסין היורדין בלילה ואין למלה דמיון במקרא — גל ׃ ׃ ׃ ׃ גם נראה לי כי אגלי טל נוטה לגלי הים והאלף כיתר האלפין הנאחזים בראש המלות ולא ליסוד ויהיה אגלי טל כמו ויהמו גליו (ישעיה כ״א ט״ו)

Auch in einem handschriftlichen Commentar zu Job (auf der Hamburger Bibliothek Nr. 32 lesen wir:

אגלי טל׳ טפין ׃ ויש לפרש שערי טל כמו טרוקי גלי (ברכות דף פ״ט) ר״ת ׃ [רבינו תם] ואני אומר אמנם האלף נוספת ויהיה כמו גלי מים ׃ ר״שי ׃

Ebenso Imanuel aus Fermo in seinem Eben Bochan (Hauptstück 2 Cap. v. 1).

אגלי טל ׃ אולי האלף נוספת ומשפטו גלי טל ׃

ט ף (אופן ב׳) הוא ענין זילת טפין כאימר טפו ההרים עסיס (עמוס ט׳ י״ג) וגו׳ עלימו תטוף מלתי (איוב כ״ט כ״ב)׃ הלוך וטפוף תלכנה (ישעיה ג׳ י״ו) כה פשרו הולכת בנות ציון נטויות גרון מרימות צואר בלכתן ארוכה בצד קצרה הלוך ומטיפות בשם תלכנה מרוקחות מרקחת אשר הנה רקוחות׃ ולכן הוא נקרא נטף ושחלת כי הוא מטיף׃ ויגד עליו רעו באמרו (ישעיה שם) ולכן תחרת טפטוף בשם זה מק יהיה׃ אשר אמר ועלימו תטוף מלתי (איוב כ״ט כ״ב) כאומר משה יערוף כמטר לקחי (דברים ל״ב ב׳) ומאמר איוב ופיהם פערו למלקש (איוב כ״ט כ״ג) ועל פי הענין הזה נקראת נביאת החכמים טפטוף כאמר והטף אל דרום (יחזקאל כ״א ב׳)׃ אל תטיפו יטיפו לאלה (מיכה ב׳ ו׳) כה פשרו אל תתנבאו אומרים לנביאי ד׳ לא תנבאו לאלה בני העם ולא יסג עליכם דבר כלימות ולא תיטוף על בית ישחק׃ גם ראיתי רבותי הדבירו מלת הלוך וטפוף על אופן זה לשון דבור והיה מטיף העם הזה (מיכה ב׳ י״א)׃ וראיתי יסדו אנשי לבב מלת טוטפות ביסוד זה, וזה טעמם וכי כה אמר משה לישראל באומר והיו לטוטפות בין עיניך (שמות י״ג ט״ז) יהיה דברי נוכח עיניך ולא נראה לי דבריהם כלו הדבר באמרנו היה על המחוקק והיה הטוטפות בין עיניך אז אמרתי כי טירת הראשונה לצחצוח כמו עין יעוערו (ישעיה ס״ו ה׳) 1) ובאמרם

---

1) Wir lassen diesen Artikel unsers Autors hier folgen.

ע ע ר ׃ ענין הערת בשורה כאומר זעקת שבר יעערו (ישעיה ס״ו ה׳) כמשקל פפיית ומשקל קיקלון אשר אין להזיח אחת מן הפאין או מן הקופין כי שתיהן יסוד וכן שתי עיני יעוערו כאשר כבר יסדתי : [עיין ג״כ ערך קקל]

נודעה הדבר כי לא אמר והיו לציון בין עיניך כאשר נפרש ביסוד המשלוש׃ 1)

ט ב ל ענין צביעה׃ כאומר ויטבלו הכתונת בדם (בראשית ל״ז ל״א) וגו׳ סרוחי טבולים (יחזקאל כ״ג ט״ו)

---

1) Wir lassen auch den Art. טטף hier folgen.

ט ט ף׃ הוא ענין עדי כאומר והיו לטוטפות (שמות י״ג ט״ז) כלומר והיו דברי כתוכים ומונחים לציון בין עיניכם כאשר אמר שלמה המלך ע״ה בספרו קשרם על גרגרותיך (משלי ג׳ ג׳) הוא שרבותינו ז״ל אומרים לא בטוטפות ולא סרביטין (שבת פרק ו׳ משנה א׳) טוטפות מגערת מאזן לאזן ולעולם במקום תפלין מניחות אותה וסרבוטין הן שלשלאות להעמיד הטוטפות כאשר יקשרו התפלין ברצועה׃

Vrgl. auch Saadia: 90 Wörter No. 46 und unsere literaturhistorische Mittheilungen S. 63 Note 3. Wir setzen auch die Worte des älteren R. Ahron in seinem Buche Mibchar hieher, welche Hr. Dr. Jost uns mittheilte.

והיה לאות׃ אלו היה בעבור התפלין היו נזכרים לעיל׃ ואז והיה א״כ הוא כמו הנזכר בפרשה הנקדמת למען תהיה תורת ד׳ בפיך כי ביד חזקה (שמות ו׳ א׳) וכן כי בחוזק יד (שמות י״ג ג׳) ובתורה רבים כזה פתוח תפתח את ידך (דברים ט״ו ח׳) ופרשו השמלה (דברים כ״ב) י״ז) וכן הזכירו חכמינו ז״ל כי זה כמו כתבם על לוח לבך (משלי ג׳ ג׳) שימני כחותם על לבך (ש״הש ח׳ ו׳) ואם אמר קשרם על אצבעותיך יורה על התמדת העיון והשגחה התדירי ואם איננו כפשוטו, הנה הן על כפים חקותיך (ישעיה מ״ט י״ו) שמורה על ההשגחה התמידית׃

כה פשרו צביעת טבולים בשָׁנִי וביתר רקמות אשר אותן הצביעות רחבים ואודכים ועודפים בראשיהם :

ט ר ח ענין עסק ליאות כאומר היו עלי לטורח (ישעיה א׳ י״ד) וגו׳ אף ברי יטריח עב (איוב ל״ז י״א) כה פשרו רוח הבורא שהוא עב בר ונקי גוזר על עב הענן ומטריחו לעלות מקצה הארץ בהיותו פני השמים טהורין אז יבהירם וכאשר יחפוץ לטהרם אז יעבור רוח ויפיץ ענן אורו : [עיין ציון חלק ב׳ דף.ק״ה]

ט ר י יסדתי על דעת רבותי ביסוד המשנה׃ ומדעתי כי מן היסוד המשולש היא מלת טרייה וליחתה נקרא טרי על שמה מכה טרייה (ישעיה א׳ ו׳) : 1)

ט ר ם מלת ענין העומרת במקום עד לא׃ ואין המלה גוזרת גזרים כי על כנתה עומדרת כאומר טרם ישכבו (בראשירת י״ט ד׳) וגו׳ הטרם תדע (שמות י׳ ז׳)׃ [עיין ר״שי בראשית ב ה׳]

כ ן (אופן ה׳) לשון מעמד וישוב המפעל במקום בית

---

1) Wir lassen auch Art. טר unseres Autors hier folgen.

ט ר נוסדות בד׳ אופנים׃ ט ר (אופן א׳) יסוד מכה טרייה (ישעיה א׳ ו׳) כי שר שתן׃ רטיבותן וכן לחי המור טריה (שופטים ט״ו ט״ו) שעדן הבשר בה מלא טרי וליחה סרוחה :

Merkwürdig ist folgende Stelle des Midrasch rabba S. 86 b.

לחי חמור טריה (שופטים ט״ו ט״ו) מאי טריה ? בר תלתא יומין

„Was heißt טריה ? 3 Tage alt" Der Midrasch hat also — nach späterer etymologischer Art — das Wort טריה für das lateinische tria gehalten. Die chaldäische Übersetzung gibt dieses Wort mit בטינתא ·

קבול הראוי לו כאומר ואת הסיר ואת כנו (שמות ל׳ כ״ח) הוא בסיס המעמיד היטב · והשיבך על כנך (בראשית מ׳ י״ג) המשיל עזמעוז שררתו לכן המעמיד את הכלי ומיישבו היטב · מעשה כן (מ״א ז׳ ל״א) כלומר מעשה בסיס, ואם הוא בית קבול נקרא מכון כאומר יסד ארץ על מכוניה (תהלים ק״ד ה׳) וגו׳ ועל אופן זה מדוברת כנת נטעים אשר בני האדם מבריכין אותה בהיות המטע במקומו · אז יחפרו ממנו הלאה כענין הסדן אשר לנטע ההיא וטומנין אותה סדן הנטיעה בחפירה ההיא אז תשרש למטה ותעש בדים ותשלח פאורות ותהיא היא כנת האילן ומכון ענפיו כאומר ונעמד שרשיה כנו (דניאל י״א ז׳) וכ״ה פשרו יצלח ביד אחר תנצר הגדול משרשיה ויעמוד ויהי סדן גדול ויברכהו ויהי כן בסיס לבדים ולענפים וזה משלי וכנה אשר נטעה ימינך (תהלים פ׳ י״ו) כה פשרו וגפן אשר הוצארת ממצרים ונטעתה בארץ הכרמל והברכת אותה והצליחו בדיה לגפנים אדירות והדברים נאמרים במשל יונסיעה זו כאומר תביאמו ותטעמו (שמות ט״ו י״ז)· ואם אמר האומר להפריד המלה וכנה זו מעל אופן זה ולהדבירם על אופן הכנה ובלשון בקשה, יהי לו פתרונו כמו אכזב כי בקשה לא היתה ולא תקום ולא תהיה משקל וכנה כי כל צווי ולשון בקשת אשר המלה מיוסדת בשתי אותיות לא תהי המלה כלה בפתח ולא בקמץ גדול זולתי תחלת פתח וסופה צירי כמו ובנה, וגלה, וראה, והיה, וחנה, ולוה, וכלה, ומלא, או בלי זו כמו כלה בחימה כלה (תהלים נ״ט י״ד) צוה ישועות יעקב (תהלים מ״ד ה׳) רבה צבאך וצאה (שופטים ט׳ כ״ט) תלמיה רוה (תהלים ס״א י״א) קוה לד׳ (משלי כ׳ כ״ב) זלא יתכן לומר מלה בלשון צווי ובקשה כולה פתח כי אם תחלת בפתח וסופה צירי או תחלתה צירי וסופה פתח קמץ כן לא יתכן להיאמר מלת וכנה צווי

ובקמה כלה בפתח ולא בפתח קמץ ׃ ואם בא יבוא הקורא להדביר על לשון בחרת תחלהוינקדנה בצירי בסופה אחרי כן ידבירנה על אופן כינוי וכנה כמו ובשם ישראל יכנה (ישעיה מ״ד ה׳) כי תגזור מלת הצווי ממלת הפועל כמו וענה, מן ענה תענה (שמות כ״ב ב״ג) ופנה, מן פנה אויבך (צפניה ג׳ ט״ו) וחוה, מן יחוה דעת (תהלים י״ט ב׳) ונקה מן לאינקה (שמות ל׳ ד׳ ו׳) ורצה מן ירצו דלים (איוב כ׳ י׳) וקצה מן מקצה רגלים (משלי ב״ו ו׳) ופתה, מן כי יפתה איש (שמות כ״ב ט״ו) וצוה מן יצוה וקוה מן יקוה׃

כ ס (אופן ב׳) ענין חפוי מפעל כאומר הנה הוא לך כסות עינים (בראשית כ׳ י״ו) וגו׳ ויש כסוי דבר גרוע או דבר שאינו הגון ברצוי הדעת כאומר על כל פשעים תכסה אהבה (משלי י׳ י״ב) תכסה שנאה במשאון (שם כ״ו כ״ו) כה פשרו אם תיכסה שנאת איש את אחיהו בהודיית שאון דבריו סופו שיתגלה דעת שנאתו בקהל עם רב ׃ כוסה קלון ערום (משלי י״ב י״ו) ׃ כ ס (אופן ג׳) ענין מנין דבר קצוב וידוע המורם מחשבון גדול כמו והרמות מכס לד׳ (במדבר ל״א כ״ח) וגו׳ ויש מדבירים על אופן מלת תכוסו על השה (שמות י״ב ד׳) ויאמנהו דבר אונקלס באמרו תתמנון על אימרא ׃ אף אמרתי להדביר מלה זו על אופן זביחה להיות לה לאופן לעצמה ותה לשון ארמית כמו לא תשחט על חמץ (שמות ל״ד כ״ה) לא תכוס על חמיע וגו׳ 1) ׃ כ ס (אופן ה׳) הראוי להגזר מגזרת מכס, ומכסת, כאומר ליום הכסא יבא ביתו (משלי ז׳ כ׳) כי כה אומרת נצורת לב בתפשה לשון ערומים ואומרת לנוטה ללקחו כי בעלה בידו צרור הכסף והלך

---

1) Vrgl. unsere literaturhistorische Mittheilungen S. 82, Note 1.

לו ליום אשר קצב לו במנין הוא עתיד לבא ולא עתה • וכן תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגינו (תהלים פ״א ד׳) צווי הוא על בני לוי לתקוע בחדוש ירח בשופר תרועה ביום הבא במנין קצוב להתקדש בו יום חגינו : כ ס (אופן ו) אשר המליצום קדמוני עתים בלשון מנה נעימה וחלק נאורת כאומר ד׳ מות חלקי וכוסי (תהלים י״ו ה׳) 1)הצילנו מאובי

1) Der Midrasch nimmt das Wort כוס in seiner wörtlichen Bedeutung. Zu מנרת כוסם Psalm 11, 6 lesen wir die Worte: כפיילי פטרון לאחר המרחץ • Es möge der hieher gehörige Art. aus dem Maarich des Menachem Lonsano Platz finden.

פ ט ר • • • • בב״ר פרשה י׳ ופרשה כ״א ובמדרש קהלת פסוק ויתרון ארץ פיילי פוטירו אחר המרחץ• שמע ממני הפירוש האמתי בזה • ידוע בזה כי אחר המרחץ אדם צמא מאד כי בקרבו יקד יקוד כיקוד אש ואז אין מספיק לו כוס בעלמא אבל הוא צריך כוס גדול וזה פיילי פוטירין בלשון יְוָנִי פיילי מזרק ככתוב השותים במזרקי יין (עמו ס ו׳ ו׳) פוטריון כוס וכל׳ ומר כוס מזרקיי והעניים שאין להם כוס כזה כופלין את הכוס הזה פעמים וז״ש בירושלמי פסחום דיפל׳ו פוטירו ר״ל כוס כפול ומ״ש הערוך כוס בלשון ירושלמי פיילי ובלשון רומי פוטירו לא נהיר כי למה יאמר כוס כוס שני פעמים ובשתי לשונות • גם מה שכתב א״ג בהגהה בבראשית רבה פ׳ י׳ שר״שי מפרש משקה של בשמים לא נהיר כי אין שותין בשמים אחד המרחץ פן יוסיפו אש על אש ואדרבה שותין דבר קר כמ״ש ב״פ ר׳ אלעזר דתולין אשקוין חד כסא וחשאי בנפשי מביניתא דרישאי עד טופרא דכרעאי ופיר, הערוך בערך חש נצטננתי וגו׳ עייש • ומה ששותין יין מזוג דע שכתב הר׳ משה בן וואקר בשם בן סינא כי היין הנשבר במים

ד׳ אליך כלומר אליך הסבתי את הלקי ואת מנתי להתקכל ממך׃ אך אין הדברים בעיני כפתור ופרח :

כ ל ף ענין פטיש אשר הולם בו החרש את המתכות כאומר בבשיל וכלפות יהלומון (תהלים ע״ד ו׳) כשיל הוא הקורדס וכן תרגם יונתן ב״ע ובקרדומות באו לה כחוטבי עצים (ירמיה מ״ו כ״ב) כמה דעלין בכשילין׃ כלפורת הן הפטישין וכן אמר בקוננו על עיר הקדש ועתה שגרם החטא פתוחיה הבולטין הנעשין כעין פרח שושנה וכרכום ותמורות באו האויבים בקרדומות ובפטישין יהלומו וישחיתו :

כ ע ס הוא הפועל מן הכבד עת הרגישו דבר הקשה לגוף או יעור ויקשקש בלב ויכעיסו ולא ישקוט עד תזרוק בו המרה טיפה, ומניחתו כאומר והסר כעס מלבך (קהלת י״א י׳) וגו׳ אך כעש הנכתב בשין והנקוד מימינה משתנה מענין כעס הנכתב בסמך כי כעס הנכתב בסמך הוא ענין רוגז אבל כעס הנכתב בשין הוא ענין דאגת צער כאומר לו שקול ישקל כעסי והוותי במאזנים ישאו יחד (איוב ו׳ ב׳) למד כי הכעס הזה בפועל חלב כי דואג על הרעה וכה אמר לו היה ראוי לישקל דאגת צערי והוות רגושי במאזני צדק היו נושאים יחד ואין כף זו מכרעת זו ואף יוודע כי הוות רגושי אין בו מאומה מלת חצמות כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה השיחה השווה כנגד דאגרת הצער לומר כי אין בשיחה מלה חצמות לפי דאגת הצער:

כ פ ר (אופן ב׳) ענין כפרת עון ולא שמעתי לאיזה דרך נוטה מלת כפרת עון אם לכסוי אם להדחה׃ ועקב לא שמעתי הנכונה מפי אבי ורבי לכן אמרתי בגמגום כי יכולת

מקרד בכח ומרטיב׃ ובספר בן סינא בראשון אופן ד׳ פרק ב׳ היין המזוג חזק ההרטבה׃ וכן כתוב בתשיעי מאלמנצור סוף פרק עשירי׃

להדבירה על אופן כסוי ולשונה כלשון וכפרת אותם (בראשית ו׳ י״ד) וכפועל הכפורת שהיא מבסה לארון כן פועל הכפרה אשר היא רצון מדת הרחמים אשר תכסה את החטא כאומר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה (תהלים ל״ב א׳) וכאומר על כל פשעים תכסה אהבה (משלי י׳ י״ב) ויש יכולת ג״כ להדביר גם על אופן הדחה בלשון רבותינו ז״ל אשר קורין להדחה הכפרה כאומר בנזיקין כפרא דודי (ב״ק ק׳) למכפר בידה מנא ( ) ובעי לכפורי ידיה בהאי גברא (גטין נ״ו ע״א) והרבה כמותם בלשון רבותינו וכן בלשון מקרא קוראין לכפרת עון הדחה כאומר אם רחץ ד׳ את צואת בנות ציון ואת דמי ירושלים ידיח מקרבה (ישעיה ד׳ ד׳) ואלה ממלרת הכפרה וכפר עליה הכהן (ויקרא י״ב ח׳) וגו׳

כ פ ש ענין הנחרת פירות במעטן וכיוצא בו כדי להתבשל ולהיכמר וכלי המיוחד לאותו פועל נקרא כפישה ופעולתו נקרא על שמו כאומר הכפשני באפר (איכה ג׳ י״ו)

כ נ ע ן שם גוי הארור׃ כנען ענין תגר כמו בת איש כנעני (בראשית ל״ח ב׳) וגו׳ ולא יהיה כנעני עוד בבית ד׳ (זכריה י״ד כ״א) אך יונתן בן עוזיאל תרגם ולא יהא עבודתא גרא אמרתי כי ענין אחר הוא כי לכן נקרא תגר על התגרות בעסקי סחורתו ועוד קשה עלי דברי יונתן ב״ע אשר עיקר ו׳ האחרונה מיסוד כנען כתרגומו אספי מארץ כנעתך (ירמיה י׳ י״ז) „כנשי מארעא סחורותיך״ ונראה לי כי מלת כנעתך ענין כניעה והשפלה היא כאשר יסדתי ביסוד כ נ ע : 1)

---

1) Wir lassen auch den Art. כנע hier folgen.

כ נ ע ענין השפלה כאומר אז יכנע לבבם הערל (ויקרא כ״ו מ״א) ופשר הדבר כה הוא אז תשיגם קללות האמורות

ל׳ • נוסדות לבדה בענין היללה כאומר הילל ברוש (זכריה י״א ב׳) הרה ללרת (ש״א ד׳ י״ט) כלומר הררה להייליל על המשבר 1) • קול יללת הרועים (זכריה י״א ג׳) העתידים עורר לויתן (איוב ג׳ ח׳) ודומה לו בדברי רז״ל לא תעורר אשה לויתה במועד (מ״ק ג׳ א׳ 2) ופירושיה איליא שהוא קנה וגו׳ וכל נהי וקנה מתורגם אילייא ובהיות המלה מסויימות במראיתה בראות שתי הלמדין והיוד אחוזות אחיזת עיקר ובעת הצטרפה נראית היוד והלמד האחת כי לא הובאו במלה זולתי להכשר את הלמד האחת למלה כי לא תכון אות אחת למלה וגם במלת הענין נוסדות למד אחת לבדה ונאחזת עם אות אחרת נראות שתיהן יסוד ואחיזת עיקר לשתיהן או לשלוש ובעת הצרפן לעברי פעולותיו הנה כל אחת מהאותיות האחוזות ללמד תפנה ל׳ עבריה אז תזחנה כולנה ולא תשאר ביסוד זולתי ל׳ לבדה כאלה לי, בי, בו, בך, בהם, בכם, ונפרשו במקומן:

ל א ט ענין נחת כה נראה לי כי שלשתן יסוד כאומר ואני אתנהלה לאטי (בראשית ל״ג י״ד) ויוד אשר למלת לאטי טפלה כתרגומו בנייח • ודבר לאט עמך (איוב ט״ו י״א) וגו׳׳ אבל [לאט] את פניו (ש״ב י״ט ה׳) איננו מענין זה כי אם ענין כסוי והאלף המתוספרת אינו ליסוד זולתי להסב ובאמור ויהלך אט (מ״א כ״א כ״) הוא

אל השמדם • אז אותו זמן יתחרטו ויכנעו לבבם הערל ויתהו וירחמו וגו׳ ואשר אמרתי אספי מארץ כנעתך (ירמיה י׳ י״ז) כה פשרו אספי מארץ כניעת חרפתך אשר נשפלת וירדת עד עפר ועתה אם תוכלי הועיל להאסף חרפתך ולגלות מעליך כניעת שפלותך:

1) So auch Menachem ben Seruk.

2) Vrgl. Saadia 90 Wörter Nr. 24.

ענין יחף לכן. אמרתי כי הענין נחת שלשת האותיות אחוזות ליסוד :

לאם ענין כנוי מלכות כמו ולאום מלאום יאמץ (בראשית כ״ה כ״ג) וגו׳ וכל אם בלמד ענין מלכות וכל אום בלא למד ענין גוי :

לבש ענין הלקאת מכות כאומר ועם לא יבין ילבט (משלי י׳ ח׳) :

לבן ענין מראה חיור כאומר ולבן שינים (בראשית מ״ט י״ב) וגו׳ ויש ליבון במראית להבת אש הוא לובן מראית המאור המושל בלילה כי נקראת לבנה יען לובן מראיתה אחרי צאתה מפאת מזרחה כאומר יפה כלבנה (שה״ש ו׳ י׳) וגו׳

מר יוסדו בו אופנים · מר ענין קשר ומרד כאומר איש אשר ימרה את פיך (ישוע א׳ י״ח) כי בית מרי המה (יחזקאל ב׳ ה׳) וגו׳ על הארץ מרתים (ירמיה נ׳ כ״א) [עיין לעיל ערך אמר] (1 ופעולה ושמע בקולו אל תמר בו (שמות כ״ג כ״א) וגו׳ כעת במרום תמריא (איוב ל״ט י״ט) כה אמר מעופפת זאת תעוף במרום האויר אז תמרוד בבעליה אשר גדלה וכאשר רואה רוכב על הסוס

---

1) Im Artikel מרת lesen wir folgendes bei unserem Autor.

מרת ענין רבנות כאומר על הארץ מרתים (נ׳ כ״א) כי חלה לטוב יושבת מרות (מיכה א׳ י״ב) ואולם כי תויה נראות אחוזות ליסוד ואינן יסוד זולתי כושר המלה והבנת המבטא וגזרתם מרי חלמא לשנאך (דניאל ד׳ י״ו) ועל מרי שמיא התרוממת (דניא׳ ה׳ כ״ג) ולא הזכרתיו הנה אלא להודיע כי תויהם יסודם איש כמלים ונגלה יסודם כי נופל הוא וטפל :

אחריה ורודף לצודה אז תשחק עלימו כו גבהה מעמו 1)׃ שימי לך תמרורים (ירמיה ל״א כ״א) כה פשר התוכחה מה לך בתולת בת יהודה כי תציבי את מצבת ציוני אשרות ואבני משכית ותשימי משימות מריי קשר למרוד בו טוב לך לשום לבך למסילת דרך הישרה דרך אשר הלכת אחרי בנעורי כלולותיך אולי תוכלו הועיל אולי תשובי וגו׳ ופעמים נבנית על הכפל כאומר ויתמרמר אליו (דניאל ח׳ ז׳)׃

מר (אופן ב׳) ענין עמוד עשן · ראיתי את מורי כי יסדו מלת הענין הזה בשתי אותיות לבד מר [וכן דעת מנחם בן סרוק במחברתו ערך מר] ועתה סמכתי על לקחם אשר קבלתי מהם ויסדתי המלים ביסוד מר · אך פליאה דעתם ממני ונשגבה ולא אוכל לה כי אמרתי בלבי כל יסודו תמר כי כתמר הזה שהוא עולה לגבהה לאויר כן עמוד העשן עולה לגבהה לאויר 2) ·

1) In einem anonymen Commentar zu Job auf der Hamburger Bibliothek (Nr. 32. Folio Pergament, wovon wir bereits in Zion II. S. 100, f. f. einige Proben mitgetheilt haben,) lesen wir folgende Erklärung:

תמריא · פתרונו לפי ענינו בעת שהיא מעופפת למרום אישרורא בל״עז · ור״שמ [ר׳ שמואל] פירש תמריא לשון שמן כמו מריאי בשן (דברים ל״ב) · ופ״ק [ופירש קרא] כעת במרום תמריא לשון מרות וחוזק כלומר כלום אתה יכול לגבר ולחזק הבריות איש על אחיו בעת שתרצה כשם שאני עושה במרום שאם תראה איש נלחם בחבירו ומתגבר עליו דרך נלחמו שריס שלהם במרום והשר שנצח חבירו אומה שלו מתגברת ונוצחת ותשחק במלחמת האומות כשם שאני עושה מסכסך אומות זו בזו להלחם, על דרך יושב בשמים ישחק (תהלים ב׳ ד׳)׃

2) Im Art. תמר lesen wir:

רתמר · נוסד בב׳ אופנים · תמור ענין עמוד עשן

וגם ראיתי כי קדמוני העתים הדבירו המלים על אופן שלמעלה בלשון מרי קשר ומרד 1) וזה אשר נראה לי כי שלשה שמות הן לעמוד העשן, עתר, עמוד, ותמר, וכלן מתורגמים יטור לידע להודיע ולהיודע כי כולן דבר אחד וגוף אחד׳ ושני השמות עתר ועמוד יוכיחו על תמרות עשן (יואל ב׳ ל׳) שהוא נמשך אחריהם ונלמר מהם שהוא עמוד ועתר מקל כמותם ולא ענין אחר, דבר המתמר כתמר ועולה ולא דבר המורה וממרא כאומר מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן (שה״ש ג׳ ו׳): מ ר (אופן ג׳) ענין טעם אשר הוא לעומת המתוק הוא דבר הממרך את הגוף כאומר ואחריתה כיום מר (עמוס ח׳ י׳) וגו׳ הן גוים כמר לימד (ישעיה מ׳ ט״ו) כה אמר הן גויים שכחי אלהים יחשבו ליום המשפט כטיפי מרה המתמצת ברקק המים בדלי וכשחקת עפרורית הנשארת בכף מאזנים ממה אשר שוקלין בה כי יפיח הבורא יתברך ותיבטל, הן איים כאבק דק אשר יסע וילך וגו׳. ונקראת [מרה] אותה הכיס התלויה

כאומר ותמרות עשן (יואל ב׳ ל׳) יונתן בן עוזיאל תרגמן ויטורין דתנן ואשר אמרתי ותמרורת עשן כי הן ענין עמוד עשן ולא מצאתי למלה דמיון וערך במקרא זולתי בלשון משנה באמרם מאימתי מברכין על המוגמר משתעלה תמרתו (ברכות מ״ג) ואמרו (יומא נ״ה) אינודומה תימרתו של חמה לתמור של לבנה, של לבנה מתמר ועולה כמקל ושל חמה אינה מתמר ועולה כמקל ומפצל לכאן ולכאן — [וכן מתמר באור שה״ש רבה ז׳ ע״ב׳ עתידה חטה שתתמר כדקל׳ כתובות קי״א׳ ילקוט תהלים קי״ב ע״ב]

Vrgl. auch Kimchi zu Joel 2, 30.

1) auf wen der Verfasser hier anspielt, ist unbekannt. Menachem ben Seruk erklärt das Wort dem Sinne nach richtig.

בכבד יען מימיה אשר מרים ביותר וגו׳ — מ ר (אופן ד׳) ענין לחיפין כאומר ולא ימיר אותו (ויקרא כ״ז י׳) וגו ובהמרותם תלן עיני (איוב י״ז ב׳) כה פשרו כי אמר כמתמיה אם לא התולים רעיי להאשר עמדי במרי התולים הם וכעת ימירו את צדקי לרשע אז עיני מתרעמת עלימו כפי מרתם כי תקרוץ עלימו ותרד דמעה וזו היא תלונתה1) מ ר (אופן ה׳) ענין אדנות והמלה ל.שון ארמ ית כאומר ועל מרי שמים התרוממת (דניאל ה׳ כ״ג) וגו׳ והוא שרז״ל קורין לרב מר : מ ר (אופן ו׳) ענין בושם הטוב למר פא ולרווח ארת העצמים כאומר מור ואהלות (שה״ש ד׳ י״ד) וגו׳ ונקרא מר על אשר טעמו מ ר ונקרא דרור [שמות ל כ״ג] על אשר ידרוהו ויוליכהו הרוכלים בער ים ובפרזות 2) ונקרא עובר [מור עובר · שה״ש ה׳ ה׳] ככסף עובר יען כי עובר הוא לכל בושם ולכל חובש :

---

1) Raschi daselbst hält das בהמרותם mit מרי verwandt. Unser Autor folgt hier der Ansicht des Menachem ben Seruk.

2) Vrgl. Parchon und Kimchi Lexikon (Art. דרר), welche die richtige Etymologie geben. Die chaldäische Uebersetzung stimmt mit Ihnen überein. Im Art. דרור sagt unser Autor folgendes.
ד ר ו ר (אופן ג׳) ראשי בשמים שהם מובחרין ומקובלין על כל מכל ונאות בם על שולחני כאומר מר דרור (שמות ל׳ כ״ג) :

Zusatz zu Seite 19.

Artikel בשל

Wir lassen hier auch eine Stelle aus dem Mibchar des Karaers R. Ahron folgen, welche wir dem Hrn. Dr. Jost verdanken. [1])

לא תבשל גדי · שלא יתערב הפרח עם העיקר שהחלב כבשר אמו, דומה לו לא תקח האם על הבנים (דברים כ״ב ו׳) או טעמו שלא יינק הבכור בחלב אמו אחר עבור ז׳ ימים אלא מיום השמיני אתה חייב להביאו · ולשון בשול כטעם גדול, הבשילו אשכלותיה (בראשית מ׳ י׳) והראשון נכון · והמפרש מלשון מגד דקדוק משבש ²) והזכיר המתפאר

1) Dieses Werk ist auch handschriftlich in Leyden (Leg. Warner No. 2. Folio). Zu Anfang des Vorworts findet sich ein Gedichtchen, wovon die zwei letzten Zeilen lauten:

שמו [שם הספר] מבחר ומחברתי יקרה לכל קורא
יהי מבחר ישרים
ומחשב אהרן הדל נתנו בנו יוסף שנת הנ״ד ספורים

Copirt wurde dieses Werk, laut Epigraph, im Jahre 1582.

(הועתק שנת וקנמן בשם לפרט קטן)

2) Dieses ist die Meinung des Menachem ben Seruk Art. גד, dessen Worte lauten,

לא תבשל גדי · פתרונו לפי ענינו הן גרגרי פירות · ויתכן להיות מגזרת מגדים :

בתחבולותיו [ראב״ע] כי כמוהו בת היענה (ויקרא י״א ט״ו) כי הכתוב מדבר על ההוה כי בשר היענה יבש כעץ ואין בו לחלוחות ע״כ הזכיר בת שהוא קטנה כן אמר גדי שהוא חם כי הטלה כלו לחה ולא יתכן שיתבשל בחלב ואלו היא כן היא כן היה הגדי סמוך בעזים כפי דעתו כי בהזכירו הכתוב גדי בלי עזים הוא הגדול וכתב גדי כלו לחה כאשר נודע בתכונת הטבע · ובמשל נמשל כי נמצא ואבל כבנות יענה (מיכה א׳ ט׳) והוא כלל קטן וגדול · ולא ידעתי טעם כי הניח הכתוב האכילה וחיפש הבשול ואף לומר גדי בעבור כל מן בשר והאומר שהגדי כולל לכל קטן בין מהעזים בין מזולתם ורעי את גדיותיך (שה״ש א׳ ח׳) איננו כן כי יתכן שיהיה הכל בגדי עזים והאמור גדי עזים איננו מורה שיש גדי ממין אחר כי הנה הפכו שעיר עזים ועוד מ״ט אמו 1) — ובמצות יבום נכפלו בתורה פעם

1) Vrgl. auch Abrabanels Commentar zum Pentateuch zu d. Stelle, wovon wir folgende Worte ausheben.

והיותר נראה בזה הוא שהיה מעשה עובדי אלילים בזמן קבוציהם לעשות כן רוצה לומר לבשל גדיים בחלב וגו׳ עוד היום הזה זה דרכם במלכות ספרד שיתקבצו כל הרועים ב׳ פעמים בשנה להתיעץ ולעשות תקנות בעניני הרועים והצאן וקוראין להם בלשונם מיסטה [mesta] ובזמן ההוא הנה זאת הקרנוה כן היא שזה מאכלם בשר בחלב ובשר הגדיים הם היותר נבחרים אצלם בתבשיל הזה וכבר שאלתי ודרשתי וידעתי באמת כי גם באי קצה הארץ הנקראת אנגלטירה ששם כמות מופלג מהצאן יותר מכל שאר הארצות זה גם כן מנהגם תמיד ואחשוב באמת שמפני זה הזהירם יתברך שכאשר יתקבצו בחג הסכות לא יבשלו גדי וחלב כדרכי הכותיים ולהרחיקם תכלית הרוחק מדרכי העבודת אלילים אסר יתברך אכילתו הנאתו ובשולו כדברוהם ז״ל וגו׳

ופעמים ושלוש וארבע עד כי מצות שבת נזכרה בתורה י״ג פעמים ואין במו הלוף ומצות שלש פעמים וכל מצוות אחדות אע״פי שיש במו עלה אין להם חלוף כמו שזכרו כגון המצוה ואמרו חד לאסור אכילה וחד לאסור הנאה וחד לאסור בשול׃

Vrgl. auch folgende Stelle bei Elasar ben Nathan (ראב״ן) S. 52 a.

לא תבשל גדי בחלב אמו ל״א דאגדתא נאמר ג׳ פעמים לא תבשל אחד לאסור בשר בחלב ואחד לאסור מינקת של חבירו שאסורה עד כ״ד חדש וגו׳ ואחד על בשולי ביכורי פירות שאסור להמתינן באילן עד שיתבשלו כל פירות שבאותו אילן אלא כיון שמתבשל אחת מהן עושה לה סימן וכן לשניה וכן לשלישת עד שיתבשל מהן מלא בלי ואינו צריך להמתין עד שיתבשלו כל הפירות האילן שנאמר לא תבשל גדי ואין גדי האמור כאן אלא פרי שנאמר וממגד גרש ירחים ׃ מצאתי׃

Druckfehler.

S. 1 Zeile 3 (von unten) ופעליח lies ופעליה
— 2 — 1 (von oben) משולה — משולח
— „ — 7 (—) כינות l. בינות
— „ — 11 (—) חבעירו l. תבעירו
— 3 — 12 (—) תמץ l. חמץ
— 5 — 10 (—) לו l. לא
— 6 — 5 (—) מיר l. מיד
— 7 — 3 (—) אילם l. אולם
— 10 — 8 (von unten) כלי l. בלי
— 22 — 4 (—) או באומר streiche das או
— 23 — 1 (von oben) תני l. תנו
— 25 — 3 (von unten) נים l. פנים
— 26 — 1 (Note 1) l. nimmt.
— 30 — 6 (von unten im Text) ואפרותיה l. ואפרוחיה
— „ — 8 (von unten Note 1) ודבר l. וכבר
— 32 — 2 (von unten) ייסדנו l. יסדנו
— „ — 8 (von oben) (1 לשון פעול streiche das 1)
— 44 — 2 (von oben) בחרת l. אחרת
— „ — 6 (von unten) ותה l. ותהיה
— 46 — 7. 9. חצמות füge hinzu [?]

7.31.'02

From the Library of

Professor William Henry Green

Bequeathed by him to

the Library of

Princeton Theological Seminary

PJJ

.D877

PJJ
.D877